

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**SUYÛTÎ'NİN el-BEH CETU'L-MERDİYYE ADLI ESERİNDE
İSTİŞHAD ETTİĞİ AYETLER**

Muhammed Mahmut OLÇUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Şerafettin YILDIZ

Konya – 2017

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	V
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	VI
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
ÖNSÖZ	IX
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	XI
KISALTMALAR	XIII

GİRİŞ

DİL ÇALIŞMALARI VE NAHİV İLMİNİN DOĞUŞU	15
---	----

BİRİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN es-SUYÛTÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. CELÂLEDDİN es-SUYÛTÎ'NİN HAYATI	25
1.1.1. Adı ve Nesebi.....	25
1.1.2. Doğumu	26
1.1.3. Ailesi	26
1.1.4. Yaşadığı Dönem	27
1.1.4.1. Sosyal Hayat	27
1.1.4.2. İlmî Hayat	28
1.1.5. İnzivaya Çekilmesi	29
1.1.6. Vefatı	30

1.2. CELÂLEDDİN ES-SUYŪŦÎ'NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	30
1.2.1. Öğrenim Hayatı ve İlmî Kişiliği	30
1.2.2. Hocaları.....	32
1.2.2.1. el-Bulķûnî (ö. 868/1464).....	33
1.2.2.2. el-Munâvî (ö. 871/1467).....	33
1.2.2.3. eş-Şumunnî (ö. 872/1468).....	33
1.2.2.4. İbn Hacer el-‘Asķalânî (ö. 876/1472).....	33
1.2.2.5. Muħyiddîn el-Kâfîcî (ö. 879/1475).....	33
1.2.2.6. Şemseddîn es-Sirâmî (ö. 867/1463).....	33
1.2.2.7. Emînuddîn el-Aķsarâyî (ö. 880/1475).....	33
1.2.3. Talebeleri	34
1.2.3.1 Şihâbeddîn el-Cudeyyidî (ö. 888/1483).....	34
1.2.3.2. Ahmed b. Tâni Bek (ö. 940/1533).....	34
1.2.3.3. Şihâbeddîn Ebû'l-‘Abbâs (ö. 948/1541).....	34
1.2.3.4. eş-Ş‘arânî (ö. 973/1566).....	34
1.2.4. Eserleri.....	35
1.2.5. Nahiv İlmine Dair Eserleri.....	36
1.2.5.1. el-Muzhir fi ‘Ulûmi’l-Luĝa ve Envâihâ.....	36
1.2.5.2. el-Eşbâh ve’n-Nazâir fi’n-Naħv.....	36
1.2.5.3. Cem‘u’l-Cevâmî‘	36
1.2.5.4. el-İķtirâh fi ‘İlmi ‘Usûli’n-Naħv.....	36
1.2.5.5. el-Behcetu’l-Merďiyye alâ Elfiyyeti İbn Mâlik.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

SUYŪŦÎ'NİN el-BEH CETU'L-MERĐİYYE ADLI ESERİNDE İSTİŞHÂD ETTİĞİ ÂYETLER

2.1. ARAP GRAMERİNDE İSTİŞHÂD.....	39
2.1.1. İstişhâd Neden Ortaya Çıkmıştır?.....	39
2.1.2. İstişhâd'ın Manası.....	39
2.1.3. İstişhâdda Kullanılan Kaynaklar.....	40
2.1.3.1. Kuran-ı Kerîm.....	40

2.1.3.2. Hadis-i Şerif.....	41
2.1.3.3. Şiir.....	42
2.1.3.4. Nesir.....	43
2.2. SUYÛTÎ'NİN el-BEH CETU'L-MERĐİYYE'DE NAHİV İLMİ İLE	
ALAKALI İSTİŞHÂD ETTİĞİ ÂYETLER.....	43
2.2.1. Mureb ve Mebnî.....	43
2.2.2. Nekre ve Marife	47
2.2.3. Mübteda ve Haber.....	54
2.2.4. Mübteda ve Haberın Hükümünü Neshedenler.....	56
2.2.4.1. كان ve Kardeşleri (Nâkıs Fiiller).....	57
2.2.4.2. ليس'ye Benzeyen ما ve لا.....	61
2.2.4.3. Ef'âli Mukârebe	63
2.2.4.4. إن ve Kardeşleri (Fiile benzeyen Harfler)	65
2.2.4.5. ظن ve Kardeşleri (Ef'âli Kûlûb).....	72
2.2.4.5.1. Üç Mefûl Alan Fiiller	79
2.2.5. Fâil	81
2.2.6. Nâibu'l-Fâil.....	83
2.2.7. İştigâl	84
2.2.8. Mefûlün Hazfedilmesi	86
2.2.9. Tenâzu'	88
2.2.10. Mef'ûlu Mutlak.....	88
2.2.11. Mef'ûlu Leh	91
2.2.12. Mef'ûlu Fih	92
2.2.13. Mef'ûlu Me'ah.....	92
2.2.14. İstisnâ.....	93
2.2.15. Hâl.....	95
2.2.16. Temyîz	98
2.2.17. Harfi Cerler	100
2.2.18. İzâfe	104
2.2.19. Masdarın Amel Etmesi	106
2.2.20. Teaccub.....	107

2.2.21. بِئْسَ ve نِعْمَ (Övme ve Yerme Fiilleri).....	107
2.2.22. İsm-i Tafdîl	110
2.2.23. Tevâbi‘	111
2.2.23.1. Na‘t (Sıfat)	111
2.2.23.2. Tevkîd (Tekit)	113
2.2.23.3. Atıf.....	114
2.2.23.4. Bedel	116
2.2.24. Nidâ ve Münâdâ.....	117
2.2.25. Tekit “ن”u	119
2.2.26. Fiili Muzarinin İ‘râbı	121
2.2.26.1. Mansûb Konumdaki Fiili Muzari	121
2.2.26.2. Meczum Konumdaki Fiili Muzari	123
SONUÇ	126
KAYNAKÇA.....	127

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Muhammed Mahmut OLÇUN
Numarası	144209011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	Suyûti'nin el-Behcetü'l-Merdiyye Adlı Eserinde İstişhad Ettiği Ayetler

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin

Adı Soyadı	Muhammed Mahmut OLÇUN
Numarası	144209011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Şerafettin YILDIZ
Tezin Adı	Suyûti'nin el-Behcetü'l-Merdiyye Adlı Eserinde İstişhad Ettiği Ayetler

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan, Suyûti'nin el-Behcetü'l-Merdiyye Adlı Eserinde İstişhad Ettiği Ayetler, başlıklı bu çalışma 13/01/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Yrd. Doç. Dr. Şerafettin YILDIZ		
Prof. Dr. Recep Dikici		
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Hamdi CAN		

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Muhammed Mahmut OLCUN
Numarası	144209011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Şerafettin YILDIZ
Tezin Adı	Suyûti'nin el-Behcetü'l-Merdiyye Adlı Eserinde İstîşhad Ettiği Ayetler

ÖZET

Bu çalışmada Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûti'nin (849/1445-911/1505) hayatı ve nahiv ilmine dair kaleme almış olduğu *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik* isimli eserinde istîşhâd ettiği âyetler ele alınmıştır.

Bu tez, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Arapça'da dil çalışmalarının başlaması ve nahiv ilminin doğuşu ele alınmıştır. Birinci bölümde, Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûti'nin hayatı, yaşadığı dönem, hocaları, talebeleri, ilmî kişiliği ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, istîşhâd hakkında bilgi verilmiş ve Celâleddîn es-Suyûti'nin *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik* isimli eserinde Arap dili gramer kurallarının belirlenmesinde delil olarak getirmiş olduğu âyetler ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Celâleddîn es-Suyûti, İstîşhâd, el-Behcetü'l-Merdiyye, Âyet, Nahiv.

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Muhammed Mahmut OLCUN
Numarası	144209011001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Arap Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Şerafettin YILDIZ
Tezin İngilizce Adı	Verses that Suyuti show evidence in his work “al-Behcetü'l-Mardıyye”

SUMMARY

In this thesis, life of Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûfî (849/1445-911/1505), and the verses that he gives as evidences in his work *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik* which is about grammar are handled.

This thesis has one introduction chapter and two main chapters. In the introduction section, the beginning of Arabic language studies and the birth of linguistics are held. In the first chapter, informations about the area in which Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûfî lived and his life, teachers, students, scientific personality, works are mentioned. In the second section, knowledge about the evidence is given and verses which are put forward to figure out the grammatic rules in his work with the name *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik* are held and analysed.

Keywords: Celâleddîn es-Suyûfî, Evidence, *el-Behcetü'l-Merđiyye*, Verse, Grammar.

ÖNSÖZ

Arapça, Birleşmiş Milletlerin altı resmi dilinden bir tanesi olup Dünya genelinde en çok konuşulan beşinci dil konumundadır. Günümüzde yaşayan diller arasında en köklü olanlardandır ve kullanım alanı bir hayli geniştir. Arap toplumunda dil, nesir ve şiir gibi edebiyatın değişik kollarında pek çok dile göre daha fazla gelişmiştir.

Arap dilinde yazılan eserleri, özellikle de kutsal kitabımız Kuran-ı Kerîm'i ve cahiliye döneminden bize intikâl eden şiir, ahbar, nadir sözler ve atasözleri gibi edebi içerik taşıyan sözleri doğru anlayabilmek ve yorumlayabilmek için İslâmî dönemden başlamak üzere, zamanla âlimler tarafından belli başlı dil çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra bu dil çalışmaları nahiv ilmi adı altında sistemli olarak ilerletilmiş ve geliştirilmiştir.

Bu gelişim esnasında değişik görüşler ortaya çıkmış, zaman zaman ittifaklar zaman zaman ihtilaflar meydana gelmiştir. Bunun neticesinde Basra, Kûfe gibi değişik dil ekolleri doğmuştur. Her ekol farklı yollar izleyerek Arapçanın dil kurallarını belirlemek için çalışmıştır.

Dil çalışmalarının ilerlemesi ve nahiv ilminin doğması esnasında pek çok önemli âlim yetişmiş ve bu âlimler çok sayıda önemli eserler kaleme almışlardır. Bu âlimlerden bir tanesi de Arap dili ile ilgili olarak pek çok eser veren, 849/1445 senesinin Recep ayında dünyaya gelen ve 911/1505 senesinin Cemâdiye'l-ûlâ ayında vefat eden Celaleddin Abdurrahman es-Suyûfî'dir. Kendisi, çok yönlü bir âlim olup nahiv, tefsir, hadis, fıkıh gibi çeşitli ilim sahalarında eserler kaleme almıştır. Onun nahiv ilmine dair telif ettiği en önemli eserlerden bir tanesi olan *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik* isimli eseri nahiv ilmi üzerine kaleme alınmış kapsamlı bir eserdir.

Arap dili açısından büyük önem arz eden, kutsal kitabımız Kuran-ı Kerîm'i doğru okuyabilmek ve anlayabilmek için yapılan çalışmalara değinmek ve Arap dili gramer kurallarının belirlenmesinde delil olarak kabul edilen âyetleri ele almak amacıyla bu tezin hazırlanmasına karar verilmiştir.

Çalışmam boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, bilgi, birikim, deneyim, görüş ve değerlendirmeleriyle büyük katkı sağlayan ve değerli vakitlerini bana ayıran danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Şerafettin YILDIZ'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Eğitim öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen kıymetli aileme şükran ve saygılarımı sunarım. Yine bu süreçte desteğini her zaman yanımda hissettiğim pek kıymetli eşime teşekkür ederim.

Muhammed Mahmut OLCUN

Konya - 2017

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Sesliler:

أ : â	اَ : a
أُو : û	اِ : i, î
أُي : î	اُ : u, o

Sessizler:

ء : ʾ	ض : ḍ
ب : b	ط : ṭ
ت : t	ظ : ṣ
ث : ṯ	ع : ʿ
ج : ğ	غ : ğ
ح : ḥ	ف : f
خ : ḫ	ق : q
د : d	ك : k
ذ : ḏ	ل : l
ر : r	م : m
ز : z	ن : n
س : s	و : v
ش : š	ه : h
ص : ṣ	ي : y

Bu çalışmada, Muhammed, Ahmed, Cafer, Ömer, Osman gibi Arapça ve Farsça kökenli olan isimler Türk dilinde kullanılmasından dolayı transkripsiyon sistemine göre yazılmamıştır. Türk dilinde kullanılmayan, yazımında zorluklar oluşabilen eṭ-Ṭabbâ‘, Ṭantâvî, el-Ḥarrâṭ gibi bazı isimler transkripsiyon sistemine göre düzenlenmiştir. Arapça eser isimleride bu şekilde transkribe edilmiştir.

Terkip şeklindeki isimler Türk dilinde kullanılıyorsa bitişik yazılmıştır. Özel isim ve kitap isimlerindeki birleşik sözcüklerden ilkinin cümle içinde bulunduğu konuma göre irabında oluşan değişiklik yazıda belirtilmiştir. Örneğin: Muhammed b. ‘Abdirrezzâk, Muhammed b. Abdillâh, *İ‘râbu’l-Kurâni’l-Kerîm* gibi.

Harf-i tarif almış olan lafızların başlarındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşları belirtilerek harf-i tarifler cümle başında olsalar bile küçük harfle yazılmıştır. Örneğin: el-‘Abkerî, eṣ-Şabbân gibi.

Kelime sonlarında bulunan kapalı te “ṣ”ler vakıf halinde “e” veya “a” sesleriyle, vasıl halinde ise açık olarak belirtilmiştir. Örneğin: *el-Elfiyye*, *Ḥizânetu’l-Edeb* gibi.

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
as.	: aleyhisselâm
b.	: bin, ibn
bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı
cc.	: Celle Celâluhu
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkite Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: Mîlâdî
nşr.	: Neşreden
ö.	: ölüm
ra.	: Radıyallâhu anhu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sav.	: Sallâhu aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik eden
tlk.	: Ta'lik eden
ty.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları

yy. : Yüzyıl

Yy. : Basım yeri yok

GİRİŞ

DİL ÇALIŞMALARI VE NAHİV İLMİNİN DOĞUŞU

Cahiliye döneminde düzenlenen ‘Ukaz ve benzeri panayırlarda gerçekleştirilen edebi münazaralar ve şiir yarışmaları Arapçanın daha o zamanlarda ne kadar gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi Mekke yakınlarındaki ‘Ukaz’da her sene düzenli olarak panayırlar kurulur ve bu panayırlarda özel jüriler oluşturularak şiir yarışmaları yapılırdı. Bu jürilerin seçmiş olduğu şiirler özel bezler üzerine altın harflerle yazılarak Kâbe’nin duvarına asılırdı¹. Bu bilgiler ışığında Arapça’nın, daha cahiliye döneminde edebi bakımdan bir hayli gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde dil faaliyeti olarak sayabileceğimiz pek fazla çalışma olmamasına karşın dil çalışması olarak kabul edilebilecek olan bazı faaliyetler de olmuştur. Örneğin çocukların fasih² Arapçayı öğrenmeleri için fasih konuşan kabilelere gönderilip orada fesahatlerinin geliştirilmesinin amaçlanması veya çocukların dillerini geliştirmeleri için şair ve ediplerin yanlarına yerleştirilmeleri dil çalışması olarak gösterilebilir³.

İslami dönemde dil çalışmaları Kuran-ı Kerîm’in doğru okunması amacıyla başlamıştır. Çünkü İslamiyet’in hızla yayılması ve Arap olmayan kimselerin de artık Müslüman olmaları sonucunda Kuran-ı Kerîm’in okunuşunda bazı hatalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gibi dil hatalarının Kuran-ı Kerîm’in manasının doğru anlaşılmasına engel teşkil etmesinden dolayı dil kurallarının belirlenmesinin gerekliliği kaçınılmaz olmuştur⁴.

¹ Muhammed Tañtâvî, *Neş’etu’n-Nahv ve Târîhu Eşheri’n-Nuhât*, Dâru’l-Me’ârif, Kahire, 1995, s. 13; İgnace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, Çev. Azmi Yüksel ve Rahmi Er, İmaj Yay., Ankara, 1993, s. 43.

² فصح filinden türemiş bir kelime olup net, açık, anlaşılır söz, ifade; akıcı lisan anlamındadır (bk. Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, İpek Yayıncılık, İstanbul, ty., s. 1161).

³ Hüseyin Naşşâr, *el-Mu‘cemu’l-‘Arabî Neş’etuhu ve Tefavvuruhu*, Mısır, 1968, s. 16; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yay., İstanbul, 2011, s. 23.

⁴ İgnace Goldziher, *age.*, s. 72.

İslamiyet'in ilk yıllarında yani Hz. Peygamber (sav.) hayattayken, bizzat kendisi Kuran-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde geçen anlaşılması güç kelimeleri ashab (ra.)'a açıklıyordu. Ashab (ra.) kendilerine anlamı kapalı olan veya anlayamadıkları tabir ve deyimleri Hz. Peygamber (as.)'a gelerek soruyorlardı. Hz. Peygamber (sav.)'in vefatından sonra ise ashab (ra.)'a bazı tabir ve deyimlerin manaları kapalı kalmıştır. Yine Hz. Peygamber (sav.)'in vefatından sonra ashab (ra.) Kuran-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde geçen, manaları kapalı kalan garip kelimeleri anlayabilmek için eski Arap şiirine bakmışlardır⁵. Hz. Peygamber (sav.)'in ashab (ra.)'a anlaşılması zor gelen kelimeleri açıklaması İslami dönemdeki dil çalışmaları arasında gösterilebilir.

İslami dönemde dil çalışmalarının Hz. Peygamber (sav.) hayattayken başladığını görmekteyiz. Ayrıca dil çalışmalarının Kuran-ı Kerîm'i doğru anlamak ve Kuran-ı Kerîm'i dil hatalarından korumak için başladığını söyleyebiliriz. Yani İslami dönemde Arap dili gramer çalışmaları Kuran-ı Kerîm'in yazıya geçirilmesi ve kitap halinde toplanmasıyla başlamıştır⁶.

Hz. Ebû Bekir (ra.) ve Hz. Osman (ra.)'nın halife oldukları dönemler arasında toplanıp bir araya getirilen ve yazıya aktarılan Kuran-ı Kerîm Emeviler'in hilafet yıllarında el-Haccâc b. Yusuf tarafından Ebû'l-Esved ed-Duelî (ö. 63/683)'ye harekettirilmiştir. Ebû'l-Esved ed-Duelî Kuran-ı Kerîm'i okuduğu zaman, dudaklarını iki yana doğru açtığı vakitte harfin üzerine, dudaklarını öne doğru çıkararak yumduğu zaman harfin önüne, dudaklarını aşağı doğru büktüğü zaman harfin altına, kelimenin sonundaki harfi nûn “ن” sesini çıkararak tenvinli okuduğu zamanda ise iki nokta koyularak Kuran-ı Kerîm harekelenmiştir⁷.

Kuran-ı Kerîm'in harekelenmesi, irab hatalarını ortadan kaldırmayı, Kuran-ı Kerîm'in manasının bozulmasını engellemeyi ve doğru anlaşılmasını sağlamıştır. Ancak harflerde noktalama işaretlerinin bulunmaması sebebiyle aynı şekilde yazılan harfleri okurken yapılan dil hatası problemleri devam etmiştir. Bu sorun yine el-

⁵ Nihad M. Çetin, *age.*, s. 16-17.

⁶ Kenan Demirayak, *Abbâsi Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yay., Erzurum, 1998, s. 185; Selami Bakırcı ve Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 2001, s. 2-4.

⁷ Ebû'l-Berekât el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ' fi Tabakâti'l-Udebâ'*, (nşr. İbrahim es-Semerrâi) Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 1985, s. 9.

Haccâc b. Yusuf'un halifeliği döneminde Nasr b. 'Âsım veya Yahya b. Ya'mer'e, şekil bakımından birbirine benzeyen harflere noktalama işaretlerinin yapılmasını emretmesiyle ortadan kaldırılmıştır⁸. Bu sayede Arap dilindeki pek çok kelimenin okunuşları ses özellikleriyle birlikte yazıya aktarılmış ve "lahn"dan korunmuştur.

Abbasi döneminin ilk yıllarında dil çalışmalarıyla ilgilenen âlimlerin temel kaynakları Kuran-ı Kerîm, şiir, atasözleri ve çöllerde yaşayan bedevîlerin sözleri gibi yazılı ve konuşmaya dayanan sözlü kaynaklardı. Dil âlimlerinin bedevî Arapların sözlerini kendilerine delil olarak kabul etmelerinin sebebi, onların şehirlerde yaşayan ahalî gibi başka milletlerden insanlarla etkileşime girmemiş olmaları ve dillerinin asıl halini muhafaza etmesinden kaynaklanmaktadır⁹.

Dil âlimlerinin bedevîlere ulaşma çabaları ilk olarak Basra, Kûfe ve Bağdat gibi şehirlerde başlamış, daha sonra cahiliye dönemindeki Ukaz ve benzeri panayırların yerini alan el-Mirbed panayırına gelen bedevîlerle temasa geçmeleriyle devam etmiştir. Bunun yanı sıra bazı dil âlimleri asıl kaynaklara yani şehirde yaşayan insanlarla hiç münasebetleri olmayan safkan bedevîlere ulaşmak amacıyla çöllere seyahat etmeye başlamışlardır¹⁰.

Dil âlimlerinin çalışmaları Basra'dan sonra Abbasilerin kurulmuş olduğu şehir olan Kûfe'de devam etmiştir. Kûfe'den sonra kurulan Bağdat'ın başkent olması ve imkânlarının daha geniş olması sebebiyle bedevîler de Kûfe'den Bağdat'a gitmişler ve dil âlimlerinin onlarla temasları burada devam etmiştir¹¹.

Dil âlimlerinin bedevîlere olan ilgisi Basra ve Bağdat'ta çok uzun sürmemiştir. Çünkü bedevîler kelimelerin asıllarını ve kullanım manalarını aktarmayı bir meslek haline getirmişler ve bazıları manası kapalı olan kelimeleri rivâyet ederken bahşîş aldıkları kişileri memnun edecek yönde rivâyetler yapmaya başlamışlardır. Diğer taraftan bedevîlerin de artık şehirlerde yaşamaya başlamaları onların dillerinde de bozulmalar meydana getirmiştir. Bu gelişmelerden dolayı dil

⁸ Şevki Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 2008, s. 20.

⁹ Abdulhamid eş-Şelekânî, *Maşâdiru'l-Luğa*, el-Munşietu'l-Âmme li'n-Neşr ve't-Tevzi', Trablus, 1992, s. 455-456

¹⁰ Abdulhamid eş-Şelekânî, *age.*, s. 456-457.

¹¹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen ez-Zebîdî, *Tabakâtu'l-Luğaviyyîn ve'n-Nahviyyîn*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1984, s. 30-36.

âlimleri bizzat çöllere seyahat edip oralarda yaşayan, dillerinde bozulma olmayan ve yabancı milletlerle herhangi bir ilişkisi bulunmayan safkan bedevîlerden rivâyet toplamaya yönelmişlerdir¹².

Dil çalışmaları belli bir seviyeye geldikten sonra bu çalışmaları, sistematik bir biçimde gerçekleşen ve artık dilde belli başlı kuralların ortaya koyulduğu nahiv ilminin ortaya çıkması takip etmiştir.

“نحو” kelimesi “نحا” fiilinden türemiş bir kelime olup sözlükte “yönelmek, kastetmek, bir şeyi kendine örnek almak, taklit etmek, benzerlik göstermek” gibi anlamlara gelmektedir. Terimsel olarak ise “kelimenin son harfinin harekesinin bilinmesine yarayan ilim dalı” anlamındadır¹³.

Nahiv ilmi, Sadru'l-İslam¹⁴ döneminde ve ondan sonraki dönemde bir şekilde yapılıyor ve uygulanıyordu. Ancak bu ilmin, nahiv ilmi diye isimlendirilmesi o dönemlerde değil, daha sonraki dönemlerde yapılmıştır. İsimlendirme süresi tahmini olarak bu ilmin kurucusu olarak kabul edilen Ebû'l-Esved ed-Duelî'den aşağı yukarı iki tabaka sonra yapılmıştır. Çünkü kendisinden iki tabaka sonra özel olarak “Nahiv” ismi altında, “Nahiv” isminin ve bu yöndeki dil kurallarının açıklandığı kitaplar yazılmaya başlanmıştır¹⁵.

Hz. Ali (ra.)'nin halife olduğu dönemde bir gün Ebû'l-Esved ed-Duelî Hz. Ali (ra.)'nin huzuruna gelir ve elinde, üzerinde yazılar olan bir yaprak görür. Hz. Ali (ra.)'ye “*Ey Mü'minlerin emiri, bu nedir?*” diye sorar, Hz. Ali (ra.) da cevap olarak “*Halkın acemlerle kaynaşmalarından dolayı dillerinde bozulmalar ortaya çıktığını gördüm, bunun hakkında herkesin faydalanabileceği bir şeyler yazmak istedim.*” demiştir. Hz. Ali (ra.) kelimenin kısımlarını kısaca açıkladığı bu yaprak parçasını

¹² Abdulhamid eş-Şelekânî, *age.*, s. 463.

¹³ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh Tacu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, (nşr. Muhammed Tâmir, Enes Muhammed eş-Şâmî, Zekeriya Câbir Ahmed), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2009, s. 1120; Muhammed Murtedâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru Sâdır, Beyrut, 2011, X, 100; Meciduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, (nşr. Halil Me'mûn Şeydâ), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2009, s. 1268.

¹⁴ Sadru'l-İslam: İslamiyet'in başlangıç dönemi anlamına gelip, Hz. Peygamber (a.s.)'in vefat ettiği zamana kadar olan süreye verilen addır (bk. Ahmet Kâzım Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2015, s. 51).

¹⁵ Muhammed Tañtâvî, *age.*, s. 32-33.

Ebû'l-Esved ed-Duelî'ye vererek “أنح هذا النحو” “*Bu sistemi takip et*” demiştir. Daha sonra Ebû'l-Esved ed-Duelî Hz. Ali (ra.)’den almış olduğu bu başlangıç niteliğindeki kaideler üzerine başka bir takım kaideler eklemiş ve her eklediği kaideyi Hz. Ali (ra.)’ya göstermiştir. Hz. Ali (ra.)’nin kendisine “ما أحسن هذا النحو الذي قد نحوت” “*Takip ettiğin bu yöntem ne güzel*” demesinden dolayı bu ilme “*Nahiv İlmi*” adı verilmiştir¹⁶.

Bu ilmin nahiv ilmi diye isimlendirilmiş olmasında, bu ilimle meşgul olan dil âlimlerinin kendi görüşlerine göre, nahiv başlığı altında anlatılan konuların ilmin içeriğine uygun olmasından dolayı “nahiv” isminin tercih edildiği rivâyet edilmektedir. Ayrıca bir başka sebep te, selefleri olan Ebû'l-Esved ed-Duelî'nin hazırlamış olduğu dil kurallarını Hz. Ali (ra.)’ye sunduğunda, Hz. Ali (ra.)’nin ona “ما أحسن هذا النحو الذي قد نحوت” “*Takip ettiğin bu yöntem ne güzel*” demesi dil âlimlerinin çok hoşuna gitmiştir. Hz. Ali (ra.)’nin bu ilme işaret ederken nahiv kelimesini kullanmasından etkilenmişler ve onun kullandığı kelimeyle bu ilmi isimlendirmek suretiyle bu olayın unutulmaması için nahiv ismini devam ettirmek istemişlerdir. Bu sebepten dolayı da bu ilmin “nahiv ilmi” diye isimlendirilmiş olduğu rivâyet edilmektedir¹⁷.

Araplar arasında “Lahn” diye tabir edilen dil hatalarının yaygınlaşmaya başlaması ve bu konuya Hz. Peygamber (sav.)’in “*Kardeşiniz hata etti onu düzeltin.*” diyerek işaret ettiğini görmekteyiz. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir (ra.)’in “*Bazı kelimeleri hafif ederek (düşürerek) okumam hatalı okumamdan daha güzeldir.*”¹⁸ demek suretiyle dil hatalarına atıfta bulunduğu görülmektedir. Yine Hz. Ömer (ra.) bir gün ok atışı eğitimi yapan bir grubun yanından geçerken, hedefi vuramadıklarını görünce onları azarlamış, onlar da cevaben “إنا قوم متعلمين”¹⁹ demişler, bunun üzerine Hz. Ömer (ra.) kendilerine kızgın bir şekilde “*Konuşmanızda yapmış olduğunuz*

¹⁶ Muhammed Tañtâvî, *age.*, s. 24-25.

¹⁷ Muhammed Tañtâvî, *age.*, s. 33.

¹⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muzhir fî ‘Ulûmi’l-Luğa ve Envaihi*, (nşr. Muhammed Ahmed Câdelmevlâ, Ali el-Bicavî, Muhammed Ebû'l-Fadl), Mektebetu'l-Me‘ârif, Mısır, ty., s. 397.

¹⁹ Maksatlarını dil hatası yapmadan ifade etmiş olsalardı “إنا قوم متعلمون” “*biz yeni öğrenenler topluluğuyuz*” diyeceklerdi.

hatanız bana, isabetsiz ok atışınızdan daha şiddetli geldi. Çünkü ben bir gün Hz. Peygamber (sav.)'in “رحم الله امرأً أصلح من لسانه” (Allah, dilini düzelten kimseye rahmet etsin) dediğini duymuştum” diye tepki göstermiştir. Onun bu tepkisi o dönemde dil hatalarının yaygınlaşmasına bir işarettir²⁰.

Ebû'l-Esved ed-Duelî bir gün Basra valisi Ziyad b. Ebîh'in yanına gelerek *“Arapların acemlerle karıştıktan sonra dillerinin bozulduklarını görmekteyim, onların konuşurken dillerini muhafaza etmeyi öğrenecekleri kurallar koymama izin verir misin?”* diye sormuş ve Ziyad B. Ebîh ona *“Böyle bir şey yapma.”* cevabını vermiştir. Bu olayın üzerinden belli bir vakit geçtikten sonra halife Ziyad B. Ebîh'in yanına bir adam gelmiş, babasının vefat ettiğini ve arkasında çocuklar bıraktığını ifade etmek için *“ترك بنونا وتوفي أبونا”* demiş, Ziyad B. Ebîh'de kendisine meramını *“توفي بنونا وترك بنونا”* şeklinde ifade etmesi gerektiğini söylemiş. Ziyad B. Ebîh adamın hatasını düzelttikten sonra Ebû'l-Esved ed-Duelî'yi huzuruna çağirtirmiş ve kendisine insanların konuşurken hata etmelerini engelleyecek dil kuralları oluşturmasını emretmiştir²¹.

Başka bir rivâyette de, Ebû'l-Esved ed-Duelî bir akşam kızıyla beraber otururken kızı kendisine, gökyüzü ne kadar da güzel demek isterken *“Gökyüzünün en güzel şeyi ne?”* manasında olan *“ما أحسن السماء”* cümlesini söyler. Ebû'l-Esved ed-Duelî de ona cevap olarak *“نجموها”* *“Yıldızları”* der. Akabinde kızı *“Soru sormayı kastetmemiştim sadece gökyüzünün güzelliğine hayretimi söylemek istemişim”* der. Bunun üzerine Ebû'l-Esved ed-Duelî kızına o zaman *“ما أحسن السماء”* demen gerekirdi diye cevap verir²².

²⁰ Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, (nşr. Muhammed Alî en-Neccâr), Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1952, s. 246; İbrahim es-Semerrâî, *el-Medârisu'n-Nahviyye Ustûre ve Vâkı'*, Dâru'l-Fikr, İskenderiyye, 1987, s. 9.

²¹ Ebû Said el-Hasen b. Abdillâh es-Sîyrâfî, *Aḥbâru'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn*, Matbaat'u Mustafa el-Bâbî, Kahire, 1995, s. 13.

²² Muhammed Tañtâvî, *age.*, s. 26.

Dilde yapılan hatalar sadece gündelik konuşmalarda kullanılan cümlelerle veya ifadelerle sınırlı kalmamış Kuran-ı Kerîm'in bazı âyetlerinin de yanlış okunmasına kadar varmıştır. Hz. Ömer b. Hattab (ra.)'ın halife olduğu zamanlarda bir bedevi Kuran-ı Kerîm okumayı öğrenmek için ashab (ra.)'a gelmiştir. Ashab (ra.)'dan birisi kendisine Tevbe sûresini okutmuştur. Sûreyi okurken “ أن الله بريء من المشركين ورسوله”²³ “Allah ve Resûlü, müşriklerden uzaktır.” âyet-i kerîmesini “رسوله” şeklinde kesralayarak okumuştur²⁴. Bedevî bunu duyunca şaşırılmış ve “Gerçekten Allah, resûlünden uzak mıdır? Eğer Allah resûlünden uzak ise ben ondan daha da uzağım.” demiştir. Bedevînin başından geçen olay Hz. Ömer (ra.)'in kulağına ulaştınca, onu yanına çağırılmış ve “Ey bedevî, sen Allah'ın resûlü sallahu aleyhi ve sellem'den uzak mısın?” diye sormuştur. Bedevî “Ey mü'minlerin emiri, ben Kuran-ı Kerîm bilginim olmadığı halde Medine'ye geldim, bana kim Kuran-ı Kerîm okutur? Diye sordum, bana Tevbe sûresini bu şekilde okuttular.” diye başından geçen olayı olduğu gibi Hz. Ömer (ra.)'e anlatmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer (ra.) Kuran-ı Kerîm'i, Arap dili grameri kurallarını iyice bilen kimselerden başkaları öğretmesini diye emretmiştir²⁵.

Gerek günlük kullanımda gerekse Kuran-ı Kerîm'in okunuşu sırasında yapılan hatalar dil âlimlerini, Arap dili gramer kurallarını belirlemeye sevk etmiştir.

Arap dilinde nahiv ilmi hakkında çalışmalara ne zaman başlandığı, bu ilmin kim tarafından başlatıldığı ve hangi yöntemlerin takip edildiği hakkında hem müsteşrikler hem de Arap âlimler arasında çeşitli görüşler vardır²⁶. Âlimlerden bir grup, nahiv çalışmalarını başlatan ilk kişinin Abdurrahman b. Züheyr el-'Arec olduğunu iddia etmişlerdir. Başka bir grup âlim ise nahiv ilminin temellerini atan ilk kişinin Nasr b. 'Asım olduğunu iddia etmişlerdir. Nahiv ilminin kurucusu hakkında birbirlerinden farklı görüş iddia eden bu iki grup âlimin öne sürmüş oldukları iddiaları doğru değildir. Çünkü nahiv ilminin temeline kadar uzanan ve bu ilmin

²³ et-Tevbe: 3.

²⁴ Dil hatası yapıp kesra ile okunduğu zaman âyetin manası bozulmakta ve “Allah, resûlünden ve müşriklerden uzaktır” manasına gelmektedir.

²⁵ Ebû'l-Berekât el-Enbârî, *age.*, s. 19-20; Muhammed Tañtâvî, *age.*, s. 25.

²⁶ Kenan Demirayak, Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1995, s. 173.

çeşitli temel kurallarının oluşturulmaya başlanması hakkındaki bütün rivâyetler Ebû'l-Esved ed-Duelî'ye ve ondan da Hz. Ali (ra.)'ye dayanmaktadır. Bir vakit Ebû'l-Esved ed-Duelî'ye “*Nahiv ilmini kimden öğrendin?*” diye sorulmuş, o da cevaben “*Nahiv ilmi hakkındaki kuralların tariflerini Ali (ra.)'den öğrendim.*” demiştir²⁷.

Bir başka rivâyette, Hz. Ali (ra.) Ebû'l-Esved ed-Duelî'ye bir gün üzerinde “*Kelam'ın tamamı isim, fiil ve harften oluşur. İsim: müsemmadan haber veren şeydir. Fiil: isimden haber veren şeydir. Harf: manayı ifade eden şeydir.*” cümlesinin yazılı olduğu bir kâğıt parçası vermiştir. Akabinde de “*Bu sistemi takip et ve bu sisteme aklına gelen kuralları ekle.*” demiştir. Peşinden bu sistemi nasıl takip edeceği hakkında fikir sahibi olması için “*Ya Ebû'l-Esved bil ki! İsimler; ism-i zahir, zamirler ve ne ism-i zahir ne de zamir olmayan olmak üzere üç kısımdır.*” diyerek isimlerin tarifini kendisine bir örnek olarak vermiştir. Daha sonra Ebû'l-Esved ed-Duelî bu sistemi takip ederek temel dil kurallarını yazmıştır²⁸.

Nahiv ilmi ile ilgili çalışmaların temelinin İslamî dönemde atıldığı, Arap diline belli başlı kuralların koyulmasıyla halkın konuşurken veya Kuran-ı Kerîm okurken kolaylıkla uygulayabileceği ve Arap dilinin muhafaza edilebileceği dil kuralları oluşturma hususunda, halife veya valilerin vermiş oldukları emirler doğrultusunda nahiv ilminin kurucusunun Ebû'l-Esved ed-Duelî olduğu anlaşılmaktadır²⁹.

Ebû'l-Esved ed-Duelî'nin Kuran-ı Kerîm'i harekelemesinden başka, nahiv ilmi hakkındaki çalışmaları sonucunda hangi dil kurallarını belirlemiş olduğu ve fiillerin mazi, muzari, emir ve mastar kiplerinin bilinmesine yarayan bablardan ilk olarak hangilerini belirlediği kesin olarak bilinmemektedir³⁰.

²⁷ Muhammed Tântâvî, *age.*, s. 26.

²⁸ Muhammed Tântâvî, *age.*, s. 24-25.

²⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen ez-Zebîdî, *age.*, s. 21; Ebû Said el-Hasen b. Abdillâh es-Sîyrâfî, *age.*, s. 10; İbrahim es-Semerrâî, *age.*, s. 10; Muhammed Tântâvî, *age.*, s. 26; İgnace Goldziher, *age.*, s. 73.

³⁰ Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, I, 142-150; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen ez-Zebîdî, *age.*, s. 21; Ebû Said el-Hasen b. Abdillâh es-Sîyrâfî, *age.*, s. 10; İbrahim es-Semerrâî, *age.*, s. 10; Muhammed Tântâvî, *age.*, s. 26; İgnace Goldziher, *age.*, s. 73.

Günümüzde Arap olmayan milletlerin Arapların edebi eserlerine ilgi duymaları doğal olarak Arapça yazılmış olan eserlerin başka dillere tercüme edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu dillerden birisi de Türkçe'dir. Bir eseri Türkçe'ye tercüme eden kişi Arapça dil bilgisi kurallarını iyi bilmediği takdirde tercüme hataları ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı nahiv ilmi sadece Araplar için değil bu dil ile meşgul olan herkes için önemli bir ilim dalıdır³¹.

Çalışmamızda *el-Behcet'ul-Merdiyye* isimli eserindeki âyetleri nahiv ilmi açısından ele aldığımız Celaleddin es-Suyûfî genellikle Basra gramer ekolünün görüşlerine tutunmuşsa da bazı durumlarda Kûfe gramer ekolünün görüşlerini kabul etmiştir. Bazı ihtilafli meselelerde ise iki ekolün görüşlerini mukayeseli bir biçimde ortaya koymuştur³².

³¹ Şerafettin Yıldız, ““Katkat Yasemin” Adlı Şiir Çevirisi Üzerine Bir Eleştiri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.23, Konya 2010, s.180.

³² Celâleddîn es-Suyûfî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (tlk. Mustafa el-Huseynî ed-Deştî), Mektebetu's-Şahâbe, Dimeşk, 2005; Adnân Muhammed Selmân, *es-Suyûfî en-Nahvî*, Dâru'r-Risâle, Bağdat, 1976, s. 678.

BİRİNCİ BÖLÜM

**CELÂLEDDİN es-SUYÛTÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ
KİŞİLİĞİ**

1.1. CELÂLEDDİN es-SUYÛTÎ'NİN HAYATI

1.1.1. Adı ve Nesebi

Arap Dili'nin önde gelen dil âlimlerinden birisi olarak kabul edilen es-Suyûtî'nin tam ismi, 'Abdurrahmân b. el-Kemâl Ebû Bekr b. Muḥammed b. Sâbıkıddîn b. el-Faḥr Osmân b. Nâzıriddîn Muḥammed b. Seyfiddîn Hıdr b. Necmiddîn Ebû's-Şalâh Eyyûb b. Nâşıriddîn Muḥammed b. eş-Şeyḥ Humâmiddîn el-Humâm el-Ḥudayrî el-Asyûtî'dir³³.

Lakabı ise Celâleddin olup bu lakabı kendisine babası vermiştir. Künyesi Ebû'l-Fadl'dır. Kendisine bu künyeyi yakın aile dostlarından hocası el-Kinânî (ö.876/1472)'nin taktığı bilinmektedir. Fakat o kısaca es-Suyûtî diye meşhur olmuştur³⁴.

es-Suyûtî'nin el-Ḥudayrî nisbesi, ailesinin doğu tarafından gelerek önce Bağdat'ın doğu bölgesinde bulunan Ḥudayriyye bölgesine yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Kendisi bu konu hakkında şöyle söylemektedir; “*Bizim Ḥudayrî nisbemiz hakkındaki bilgim sadece Bağdat'ta Ḥudayriyye adında bir mahalle olmasıdır. Güvendiğim birisi bana babamdan, büyük dedemin acem veya doğudan gelen birisi olduğunu işittiğini haber verdi. Bu da bu nisbenin adı geçen mahalleden kaynaklandığını gösteriyor.*”³⁵

Kendisinin es-Suyûtî nisbesi ise babasının Asyût'ta doğmuş olması ve Kahire'ye gelmeden önce Asyût'ta kadılık görevi üstlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır³⁶.

³³ Celâleddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muḥâdara fî Târîhi Mısr ve'l-Kâhire*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kâhire, 1967, I, 335; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-'A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ'i mine'l-'Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Musteşrikîn*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 2002, II, 132; Ömer Rıza Keḥhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Muşannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, II, 82.

³⁴ Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-'İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dâru İbni Keşir, Beyrut, 1993, X, 74-75; Celâleddîn es-Suyûtî, *et-Tehadduş bi Ni'metillah*, (thk. Elizabeth Sartain), el-Matbaatu'l-'Arabiyyetu'l-Ḥadişe, 1975, s. 5.

³⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *et-Tehadduş bi Ni'metillah*, s. 6.

³⁶ Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-'İmâd, *age.*, X, 75.

1.1.2. Doğumu

es-Suyûfî, 849/1445 senesinin Recep ayının başındaki ilk Pazar günü akşam namazından sonra Kahire’de dünyaya gelmiştir³⁷. Suyûfî’nin doğumu hakkındaki bir rivâyete göre babasının kütüphanesinde doğmuştur. Babası, çalışmaları sırasında annesini bir kitap alması için kütüphanesine göndermiş ve bu esnada Suyûfî’nin doğumu orada gerçekleşmiştir. Bu sebepten dolayı onun lakaplarından birisi de İbn ’ul-Kutub (kitapların oğlu)’dur³⁸.

1.1.3. Ailesi

es-Suyûfî’nin babası, Kemâleddîn Ebû Bekr es-Suyûfî olup kırk sekiz yaşında vefat etmiştir. Babası da es-Suyûfî gibi hayatını ilme adayan bir şahsiyet olmuştur³⁹.

Kemâleddîn Ebû Bekr es-Suyûfî, Asyut’ta doğmuş ve öğrenim hayatına burada başlamıştır. Beldesinde sürekli ilimle meşgul olmuştur. Daha sonra Asyut’ta kadı vekilliği görevini üstlenmiştir. Asyut’tan Kahire’ye gitmiş ve burada 831/1427 yılında İbn Hacer el-‘Askalânî(ö.876/1472)’yi tanımış ve ondan fıkıh, usûl, kelim, nahiv, i’rab, meâni, beyan ve mantık dersleri almış ve 833/1429 senesinde İbn Hacer el-‘Askalânî’den bu ilimlerin hepsini öğretme icâzeti almıştır. Daha sonra et-Tûlûnî camisinde hutbe vermeye ve hocalık yapmaya başlamıştır⁴⁰.

Fıkıh, usûl, kelim, nahiv, i’rab, meâni, beyan ve mantık ilimlerinde döneminin önde gelen âlimlerinden kabul edilen Kemâleddîn es-Suyûfî; zâtu’l-cenb⁴¹ hastalığından dolayı 855/1451 senesinin Safer ayında bir pazartesi günü yatsı ezanı vaktinde, Suyûfî henüz 5-6 yaşlarındaiken vefat etmiştir⁴².

³⁷ Şihâbuddîn Ebû’l-Felâh İbnu’l-‘Îmâd, *age.*, X, 74; Celâleddîn es-Suyûfî, *et-Tehadduş bi Ni’metillâh*, s. 32; Celâleddîn es-Suyûfî, *Husnu’l-Muḥadara fi Târîhi Mısır ve’l-Ḳahire*, I, 288; ‘Abdurrahmân es-Seḥâvî, *ed-Ḍav’u’l-Lâmi’ li Ehli’l-Karn’it-Tâsi*, Dâru’l-Cil, Beyrut, ty., IV, 65; Ömer Rıza Keḥḥâle, *age.*, II, 82; Ḥayreddîn ez-Ziriklî, *age.*, III, 150.

³⁸ Elizabeth Sartain, *Celâleddîn Suyûfî Hayatı ve Eserleri*, Çev. Hasan Nureddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 14.

³⁹ Celâleddîn es-Suyûfî, *Husnu’l-Muḥadara fi Târîhi Mısır ve’l-Ḳahire*, s. 7.

⁴⁰ Celâleddîn es-Suyûfî, *et-Tehadduş bi Ni’metillâh*, s. 7-9; ‘Abdurrahmân es-Seḥâvî, *age.*, XI, 72.

⁴¹ Zâtu’l-Cenb; göğüs zarı iltihabı hastalığıdır (bk. Serdar Mutçalı, *el-Mu’cemu’l-‘Arabiyyu’l-Ḥadis*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, 132).

⁴² Celâleddîn es-Suyûfî, *et-Tehadduş bi Ni’metillâh*, s. 10; Ḥayreddîn ez-Ziriklî, *age.*, III, 301.

Kaynaklarda Suyûfî'nin annesinin Türk asıllı bir câriye veya Çerkez asıllı olduğu nakledilmiş ve oğlu Suyûfî vefat ettikten sonra hâlâ hayatta olduğu belirtilmiştir⁴³.

Suyûfî'nin bizzat kendisinin yazmış olduğu hâl tercümelerinde ve Suyûfî hakkında başkaları tarafından yazılmış olan hâl tercümelerinde karısı, kız ve erkek kardeşleri ve çocukları hakkında da ayrıntılı bir bilgi yoktur. Yakınları hakkında edinebildiğimiz tek bilgi kendisinin onlar hakkında “*Kardeşlerimin çoğu ve çocuklarım veba, göğüs zarı iltihabı ve doğum esnasında şehit olarak hayatlarını kaybetmişlerdir, bu Allah'ın lütfudur.*” diye bahsettiği sözleridir⁴⁴.

1.1.4. Yaşadığı Dönem

Suyûfî, 9/14. asırda ömrünün tamamını Memlûklüler devleti zamanında Mısır'da geçirmiştir. Suyûfî'nin yaşam sürdüğü bu asır kargaşa, sıkıntı, zulüm, istikrarsızlık ve çöküş dönemi olmuştur. Bu sebepten dolayı o dönemde pek çok yönetim değişikliği yaşanmıştır. İstikrarsızlık ve zulüm dönemi olan bu dönem Osmanlı'nın Şam ve Mısır'ı fethetmesine kadar sürmüştür⁴⁵. Suyûfî'nin yaşadığı dönem boyunca beş halife hilafet makamında oturmuştur⁴⁶.

1.1.4.1. Sosyal Hayat

Bu dönemin sosyal yapısına baktığımızda yoksulluğun, kuraklığın ve adaletsizliğin son derece fazla olmasından ve yönetim zafiyetlerinin ortaya çıkmasından ötürü gücü yeten kimseler gücü olmayan kimselere karşı zulmediyor ve isteyen istediğini yapabiliyordu. Suyûfî'nin yaşadığı ülkede halkın çoğunluğunu Araplar oluştursa da Kıptî, Ermeni, Yahudi, Rum ve Berberi gibi azınlıklar da birarada yaşamaktaydı⁴⁷.

⁴³ Abdulğani Abdullah, *Mu'cemu'l-Muerrihîn el-Muslimîn Hattâ'l-Ķarnî's-Şâni 'Aşera el-Hicrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1991, s. 95; 'Abdurrahmân es-Sehâvî, *age.*, IV, 65-66; Elizabeth Sartain, *age.*, s. 13.

⁴⁴ Celâleddîn es-Suyûfî, *et-Tehadduş bi Ni'metillâh*, s.10; Elizabeth Sartain, *age.*, s. 14.

⁴⁵ Bedi' es-Seyyid Lehhâm, *el-İmâmu'l-Hâfiz Celâleddîn es-Suyûfî ve Cuhûduhu fi'l-Ĥadis ve 'Ulûmihi*, Dâru Kuteybe, Dimeşk, 1994, s. 21-27.

⁴⁶ Celâleddîn 'Abdurrahmân es-Suyûfî, *Târîhu'l-Hulefâ'*, Dâru İbn Hâzm, Beyrut, 2003, s. 400-404.

⁴⁷ İyâd Hâlid eţ-Tabbâ', *el-İmâmu'l-Hâfiz Celâleddîn es-Suyûfî M'alemetu'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1996, s. 23; Bedi' es-Seyyid Lehhâm, *age.*, s. 43.

Bu dönem içerisinde toplumun yapısına baktığımızda üç tabaka göze çarpmaktadır;

a) Sultanlar ve emirler tabakası: Bu tabaka, ayrıcalıklı askeri tabakayı oluşturuyordu. Hükümdarlık ve savaş işleri bu tabakanın elinde bulunuyordu. Aynı zamanda bu tabaka, devletin yönetimini ve askeri işleri ellerinde bulundurmalarından dolayı, devletin sahip olduğu hazineler ve araziler üzerinde büyük bir pay sahibiydi.

b) İlim erbabı tabakası: Bu tabakanın içerisinde dîvan görevlileri, fakihler, âlimler, edipler ve kâtipler bulunuyordu. Bu tabakaya bazen de sarıklılar tabakası deniliyordu. Sultanlar kendilerine son derece saygılı davranıyorlar ve hürmet gösteriyorlardı. Bu saygı ve hürmete rağmen birçok âlimin makam sevdasına düşmeyip sohbet ortamları veya camilerin minberleri gibi değişik platformlarda emirleri ve sultanları eleştirdikleri, onların yanlışlarını düzeltmeye çalıştıkları görülüyordu. Suyûfî de bu dönemde bu sebepten dolayı sultanlarla arası iyi olmayan âlimlerden birisidir. Diğer taraftan her zümrenin içerisinde olduğu gibi bu tabakanın içerisinde de emirler ve sultanlarla iyi geçinen onların hatalarını örtbas eden âlimler de bulunmaktaydı.

c) Umum halk tabakası: Bu tabakanın içerisinde tüccârlar, esnaflar, sanatkârlar, ziraatçılar ve bunların yanı sıra fakirler ve miskinler bulunmaktadır. Bu tabakanın genel özelliği: Çevrelerinde gelişen olaylara karşı her hangi bir etkilerinin olmamasıdır⁴⁸.

1.1.4.2. İlmî Hayat

Suyûfî'nin yaşadığı dönemde, yaşadığı bölgede sosyal bakımdan hayat ne kadar kötü ve sıkıntılı ise de ilmî bakımdan tam tersine çok iyidir ve büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu dönemde sultanlar ve emirler ilmî faaliyetleri çokça desteklemiştir. Suyûfî'nin de içinde yaşamış olduğu bu asırda İbn Hacer el-‘Askalânî (ö.876/1472), Şemseddin el-Aksarâyî (ö.880/1475), Muhammed b.

⁴⁸ İyâd Hâlid eṭ-Ṭabbâ', *age.*, s. 23-25.

Musâfir el-Bulkûnî (ö.868/1464), Kemaleddin eş-Şumunnî (ö.872/1468) gibi alanlarında otorite olarak kabul edilen meşhur âlimler yaşamıştır⁴⁹.

Bu dönemde ilim yuvası olan medreselere de bir hayli önem verilmiştir. Yeni medreseler kurulmuş hatta bununla da yetinilmemiş ve eskiden yapılan medreseler restore edilerek cazibe merkezleri haline getirilmiştir. Yine bu dönemde cami binalarının yenilenmesine de özen gösterilmiştir. Bu dönemde ilmî hayat Eyyûbîler ve Faţımîler döneminden daha kuvvetli hale gelmiştir. Özellikle Suyûfî'nin büyüyüp yetiştiği dönemde medreseler daha fazla yaygınlaşmış ve kitap telifi artmıştır⁵⁰. Bu dönemde aktif olarak eğitim faaliyeti yürüten meşhur medreseler arasında: el-Medresetu'l-Haşşâbiyye, el-Medresetu's-Salaḥiyye, el-Medresetu'ş-Şeyḥûniyye ve el-Medresetu'l-Maḥmûdiyye isimli medreseler yer almaktadır⁵¹.

1.1.5. İnzivaya Çekilmesi

Suyûfî, 906/1501 yılında hasımları ve düşmanları tarafından pek çok eziyetlere maruz kalmış, hasımları dönemin sultanını kendisine karşı kin ve nefretle doldurmuşlar ve ona karşı kıskırtmışlardır. Kendisine karşı düşmanlık eden insanlardan bunalan ve sultanla arası açılan Suyûfî, 906/1501 senesinin cemâdiye'l-âhira ayında üç ay boyunca gözden kaybolmuş ve inzivaya çekilmiştir. Bu dönemde Suyûfî kırk yaşlarındadır⁵².

Suyûfî, insanlardan uzaklaştığı bu zaman zarfında kendisini okumaya, kitap telifine, araştırmalar yapmaya ve Allah (cc.)'a ibadet etmeye adanmıştır. Suyûfî inzivaya çekilmeden önce üstlenmiş olduğu bütün görevleri bırakmıştır. Fetva ve tedris görevlerini bıraktığı için üzülmüş ve bu görevleri bırakmasındaki özrünü açıklamak için *el-Maḥâmetu'l-Lu'luiyye* isimli bir makâme kaleme almıştır⁵³.

Suyûfî inzivaya çekildikten sonra ömrünün geri kalanını Kahire'nin güneyinde bulunan Ravza yarımadasında Nil nehrinin kıyısında bulunan evinde

⁴⁹ İyâd Ḥâlid eṭ-Ṭabbâ', *age.*, s. 20-22.

⁵⁰ 'Abdu'l-Âl Sâlim Mekrem, *Celâleddîn es-Suyûfî ve Eseruhu fi'd-Dirâsâti'l-Luḡaviyye*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1989, s. 56; Ṭâhir Süleyman Ḥammûde, *Celâleddîn es-Suyûfî 'Asruhu ve Ḥayâtuḥu*, el-Mektebetu'l-İslamî, Beyrut, 1989, s. 59.

⁵¹ 'Abdu'l-Âl Sâlim Mekrem, *age.*, s. 67-71.

⁵² İyâd Ḥâlid eṭ-Ṭabbâ', *age.*, s. 435.

⁵³ İyâd Ḥâlid eṭ-Ṭabbâ', *age.*, s. 435.

geçirmiştir. İnsanlardan uzaklaştıktan ve külliye görevlerini bıraktıktan sonra Nil nehrinin kıyısında bulunan evinde inzivada bulunduğu sürece evinin penceresini dahi açmayarak kendisini dışarıdaki hayattan soyutlamıştır⁵⁴.

1.1.6. Vefatı

Suyûfî'nin ömrünün sonuna doğru sol kolunda büyük bir şişkinlik belirmiş ve bu şişkinlik yedi gün boyunca inmemiştir. Yedi gün süren bu rahatsızlığı sonucunda on dokuz cemâdiye'l-ülâ 911/17.10.1505 tarihinde, atmış bir yaşında, Ravza yarımadasında, Nil nehrinin kıyısında bulunan evinde vefat etmiştir⁵⁵.

Cenaze namazı, cuma namazına müteakiben Ravza yarımadasında bulunan el-Ebârîkî camisinde büyük bir katılımı kılınmış, cenaze namazına katılmayanlar için daha sonra ikinci kez cenaze namazı eda edilmiştir. Talebelerinden eş-Şâzelî, “*İzdihamdan dolayı pek çok kişi onun tabutuna ulaşamadı. el-Ğarâfe kapısının dışında bulunan Ķûşûn avlusuna defnedildi. Ayrıca adı geçen senenin recep ayının sekizine denk gelen cuma günü Şam'daki Emevî camisinde de gıyabi cenaze namazı kılınmıştır.*” diye anlatmaktadır⁵⁶.

Suyûfî'nin annesi; daha sonraki yıllarda oğlu için eşi benzeri görülmemiş üzerinde büyük bir kubbesi olan bir türbe inşa ettirmiştir⁵⁷.

1.2. CELÂLEDDİN ES-SUYÛFÎ'NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.2.1. Öğrenim Hayatı ve İlmî Kişiliği

Babasının ilimle iştiğal etmesi, Suyûfî'nin erken yaşta eğitime başlamasına sebep olmuştur. Beş yaşındayken babası vefat ettiğinde Tahrîm sûresine kadar

⁵⁴ Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-İmâd, *age.*, X, 78-79; Celâleddîn es-Suyûfî, *Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuĥât*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Lübnan, 1964, I, 13; İyâd Hâlid et-Tabbâ', *age.*, s. 436.

⁵⁵ İyâd Hâlid et-Tabbâ', *age.*, s. 436; Celâleddîn es-Suyûfî, *Buğyetu'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuĥât*, I, 15; Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-İmâd, *age.*, X, 78-79.

⁵⁶ İyâd Hâlid et-Tabbâ', *age.*, s. 436-437.

⁵⁷ el-İmâm 'Abdulvehhâb eş-Şa'rânî, *et-Tabâkâtu's-Şuğrâ*, (thk. Ahmed 'Abdurrahîm eş-Şâyih ve Tevfik Ali), (nşr. Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dîniyye), el-Mektebetu's-Sûfiyye, Kâhire, 2005, s. 20-21; İyâd Hâlid et-Tabbâ', *age.*, s. 437.

Kuran'ı ezberlemiştir. Sekiz yaşına varmadan önce de hafızlığını tamamlamıştır⁵⁸. Daha sonra Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö.676/1278)'nin *Minhâc*'ını, Muhammed b. Abdullah b. Mâlik (ö.672/1274)'in *Elfiyye*'sini ve Nâşîru'd-Dîn el-Beydâvî(ö.691/1292)'nin *Minhâc*'ını ezberlemiştir. Bu ezberlerini tamamladıktan sonra içlerinde Şerefuddin el-Munâvî (ö.871/1467) ve Emînuddin el-Aksarâyî'nin (ö.880/1475) de bulunduğu zamanının önde gelen âlimlerinde sınavlar olmuş ve kendilerinden icâzet almıştır⁵⁹.

Suyûtî, bu icâzetinden sonra fıkıh, nahiv ve ferâiz dersleri almıştır. Bu derslerini tamamladıktan sonra ise Arapça öğretim icâzeti almıştır. Bu süre zarfında şeyh Şemseddîn Muhammed b. Mûsa el-Hanefî (ö.867/1463)'de hadis ilmi ile ilgili olan Müslim'in *Sahih*'ini, *eş-Şifa*'yı ve daha önce ezberlemiş olduğu *Elfiyye*'yi baştan sona kadar okumuştur. Hocasını şeyh Şemseddîn Muhammed b. Mûsa el-Hanefî kendi el yazısıyla bir icâze yazarak Suyûtî'ye bu ilimleri okuma ve okutma icâzesi vermiştir. Aynı zamanda Suyûtî, her ne kadar caiz olup olmadığı hakkında çeşitli görüşler olsa da, hocasından mantık dersleri de almıştır⁶⁰.

Suyûtî, hocası el-Bulkînî (ö.868/1464)'nin yanında, 865/1461 yılında *et-Tedrib*, *el-Hâvî es-Sağîr*, *el-Minhâc*, *et-Tenbîh*, *er-Ravda* ve *et-Tekmile* isimli eserlerden dersler almıştır. Aynı sene içerisinde Suyûtî, ilk telifi olan *Şerhu'l-İsti'âze ve'l-Besmele* isimli eserini kaleme almış ve bu eserini hocasına vakfetmiştir. el-Bulkînî vefat etmeden önce Suyûtî'nin fetva verip fıkıh ilmi hakkında ders verebilecek kadar ilmi olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Ancak fıkıh ilmi ile ilgili olan icâzetini 866/1462 senesinin Şevvâl ayında hocasının oğlundan almıştır⁶¹.

Suyûtî, çeşitli âlimlerden fıkıh, tefsir, Arapça, hadis, mantık ve diğer dînî ve pozitif bilimler ile ilgili dersler almaya devam etmiştir. Yanında hadis ve Arapça ilimlerini okuduğu hocası Taqiyyu'd-Dîn eş-Şiblî el-Hanefî (ö.872/1468) Suyûtî'nin

⁵⁸ Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-İmâd, *age.*, X, 75.

⁵⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *et-Tehaddus bi Ni'metillâh*, s. 236; Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-İmâd, *age.*, X, 75.

⁶⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muḥadara fi Târîhi Mısır ve'l-Ḳahire*, I, 336; Celâleddîn es-Suyûtî, *et-Tehaddus bi Ni'metillâh*, s. 237; Recep Dikici, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler*, İstanbul, 2013, s. 29-30.

⁶¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muḥadara fi Târîhi Mısır ve'l-Ḳahire*, I, 337; Celâleddîn es-Suyûtî, *et-Tehaddus bi Ni'metillâh*, s. 238-239.

te'lif etmiş olduğu *Şerh'u Elfiyye İbn Mâlik* ve *Cem'u'l-Cevâmi' fi'l-'Arabiyye* isimli eserlerine takriz yazmıştır⁶².

İlimle meşgul olmadan vakit geçirmeyen Celâleddin 'Abdurrahmân es-Suyûtî, öğrenim hayatı hakkında bize şunları nakletmiştir: *Cumartesi, pazartesi ve Perşembe olmak üzere toplam üç gün sabah namazı vaktinde el-Bulķînî'nin dersine katılırdım ve öğle namazına az bir zaman kalıncaya kadar onun meclisinde kalırdım. Sonra ikindiye az bir zaman kalıncaya kadar eş-Şumunnî'nin meclisine katılırdım. Pazar ve salı günleri erkenden şeyh Seyfeddîn'in meclisine katılırdım. Bu iki gün ve çarşamba gününün öğleden sonrasında şeyh Muhyiddîn el-Kâfîcî'nin meclisine katılırdım*⁶³.

1.2.2. Hocaları

Suyûtî, öğrenim hayatı boyunca pek çok âlimden dersler almıştır. Onun ilk hocası, terbiyesini de veren âlim olan babasıdır⁶⁴. Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara* adlı eserinde belirttiğine göre hocalarının sayısının yaklaşık olarak yüz elli olduğunu söylemiştir⁶⁵. Bir başka eseri, *el-Muncem fi'l-Mu'cem* isimli telifinde hocalarını tek tek tanıtmıştır⁶⁶. Suyûtî'nin talebelerinden olan Muhammed b. Ali ed-Dâvûdî (ö.945/1539), Suyûtî'ye icaze veren, kıraat dersi veren ve simaî olarak kendilerinden ders almış olduğu hocalarının sayısının elli bir olduğunu söylemiştir⁶⁷.

Çalışmamızın konusunun çok fazla dağılmaması amacıyla burada Suyûtî'nin hocalarının tamamını değil fakat öne çıkan, meşhur olan ve Suyûtî'nin hayatında iz bırakmış olan isimlerden bazılarının sadece tam isimlerini zikredeceğiz fakat hayatları hakkında bilgiler sunmayacağız. Zikredeceğimiz bu âlimlerin hayatları hakkında bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacılar yukarıda ismini zikrettiğimiz eserlere müracaat edebilirler.

⁶² Abdulġanî Abdullah, *age.*, s. 96; Celâleddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fi Târîhi Mısr ve'l-Kahire*, I, 337.

⁶³ Celâleddîn es-Suyûtî, *et-Tehaddus bi Ni'metillâh*, s. 240-241.

⁶⁴ 'Abdu'l-Âl Sâlim Mekrem, *age.*, s. 104.

⁶⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fi Târîhi Mısr ve'l-Kahire*, I, 339.

⁶⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-Mu'cem*, (thk. İbrahim Bâcis Abdulmecid), Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1995, s. 45.

⁶⁷ Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-İmâd, *age.*, X, 76.

1.2.2.1. el-Bulķûnî (ö. 868/1464)

Şâlih b. Amr b. Reslân b. Naşîr b. Şihâbi'd-Dîn b. 'Abdu'l-Hâlîk b. Muhammed b. Musafir el-Kinânî el-Buķînî⁶⁸.

1.2.2.2. el-Munâvî (ö. 871/1467)

Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Maĥlûf b. 'Abdusselâm eş-Şeref Ebû Zekeriyâ b. Sa'deddîn b. el-Ķuţub b. el-Cemâl b. eş-Şihâb el-Munavî el-Ķâhirî eş-Şâfiî⁶⁹.

1.2.2.3. eş-Şumunnî (ö. 872/1468)

Takiyyuddîn Ebû'l-Âbbâs b. el-İmâm Kemâleddîn eş-Şumunnî el-Hanefî⁷⁰.

1.2.2.4. İbn Hacer el-'Asķalânî (ö. 876/1472)

Ahmed b. İbrâhîm b. Naşrullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî'l-Feth b. Hâşim b. İsmâîl b. Nasrullâh b. Ahmed el-Kinânî el-'Asķalânî⁷¹.

1.2.2.5. Muĥyiddîn el-Ķâfîcî (ö. 879/1475)

Muhammed b. Süleymân b. Mes'ûd er-Rûmî Muĥyiddîn Ebû Abdullah el-Ķâfîcî el-Hanefî⁷².

1.2.2.6. Şemseddîn es-Sirâmî (ö. 867/1463)

Muhammed b. Mûsâ b. Mahmûd b. Ķureyş b. 'Abdullâh es-Sîrâmî el-Hanefî⁷³.

1.2.2.7. Emînuddîn el-Aķsarâyî (ö. 880/1475)

Yahyâ b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ahmed Emînuddîn İbn eş-Şeyĥ Şemseddîn el-Aķsarâyî el-Hanefî⁷⁴.

⁶⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-Mu'cem*, s. 126.

⁶⁹ 'Abdurrahmân es-Seĥâvî, *age.*, X, 254.

⁷⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-Mu'cem*, s. 83.

⁷¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-Mu'cem*, s. 46.

⁷² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-Mu'cem*, s. 183.

⁷³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-Mu'cem*, s. 221.

1.2.3. Talebeleri

İyâd Hâlid et-Tabbâ', Suyûtî'nin hayatı hakkında kaleme almış olduğu eserinde Suyûtî'nin kırk sekiz talebesi ve râvîsi olduğunu belirtmiştir⁷⁵. Anlaşıldığı üzere kendisini ilme adayan ve hayatını ilimle meşgul olmakla geçiren Suyûtî'nin talebeleri hocalarının sayısı kadar fazla değildir. Bunun sebebi müellifin hayatının belli bir bölümünde kendisini insanlardan soyutlamış olması olabilir.

Suyûtî'nin hocalarından bahsettiğimiz kısımda belirttiğimiz gibi konumuzun çok dağılmaması amacıyla talebelerinden de bazılarını zikredip burada sadece isimlerini belirteceğiz. Zikredeceğimiz isimlerin hayatları hakkında bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacılar İyâd Hâlid et-Tabbâ'ın *el-İmâmu 'l-Hâfiz Celâleddin es-Suyûtî M'alemetu 'l-'Ulûmi 'l-İslâmiyye* adlı eserine müracaat edebilirler.

1.2.3.1 Şihâbeddîn el-Cudeyyidî (ö. 888/1483)

Ahmed b. Ali b. Zekeriyâ Şihâbeddîn el-Cudeyyidî el-Bedrânî eş-Şâfiî⁷⁶.

1.2.3.2. Ahmed b. Tâni Bek (ö. 940/1533)

Ahmed b. Tâni Bek eş-Şihâb b. Ebî'l-Emîr el-İyâsî el-Hanefî, eş-Şâfiî⁷⁷.

1.2.3.3. Şihâbeddîn Ebû'l-'Abbâs (ö. 948/1541)

Şihâbeddîn Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî es-S'adî el-Enşârî eş-Şâfiî⁷⁸.

1.2.3.4. eş-Ş'arânî (ö. 973/1566)

Abdu'l-Vehhâb b. Ahmed eş-Ş'arâvî (eş-Ş'arânî diye de bilinir) eş-Şâfiî el-İmâm el-Âmil el-Âbid ez-Zâhid el-Fakîh el-Usûlî⁷⁹.

⁷⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-Mu'cem*, s. 238.

⁷⁵ İyâd Hâlid et-Tabbâ', *age.*, s. 409.

⁷⁶ 'Abdurrahmân es-Sehâvî, *age.*, I, 217.

⁷⁷ 'Abdurrahmân es-Sehâvî, *age.*, I, 265.

⁷⁸ Şihâbeddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-'Îmâd, *age.*, X, 541-542.

⁷⁹ Şihâbeddîn Ebû'l-Felâh İbnu'l-'Îmâd, *age.*, X, 544; el-İmâm 'Abdulvehhâb eş-Şa'rânî, *age.*, s. 18.

1.2.4. Eserleri

İlk telifini genç yaşlarında kaleme alan Suyûtî, çeşitli alanlarda pek çok eser kaleme almıştır. Onun kaleme almış olduğu eserlerinin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmış ve birçok araştırmacıya çalışmalarında ışık tutmuştur.

Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara* isimli telifinde, “*Tefsir, Hadis, Fıkıh, Nahiv, Meânî, Beyân ve Bedi’ olmak üzere yedi ilimde derinleşmekle rızıklandım.*” diyerek bizlere bu alanlardaki yetkinliğini ifade etmiştir. Yine aynı eserinde teliflerinin sayısı hakkında, “*Eser kaleme almaya 866/1462 senesinde başladım. Sildiğim ve vazgeçtiklerimin dışında şu ana kadar telif ettiğim eserlerin sayısı üç yüze ulaştı.*” diye belirtmiştir⁸⁰. *et-Tehadduş bi Ni’metillâh* isimli eserinde teliflerini yedi kısma ayırmış ve bu kısımlar altında dört yüz otuz üç telifini ele almıştır⁸¹.

Suyûtî’nin eserlerinin sayısı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Talebelerinden ed-Dâvûdî, beş yüze yakın telifinin olduğunu söylerken yine bir başka talebesi İbn İyâs altı yüz civarında eseri olduğunu söylemiştir⁸². Carl Brockelmann, Suyûtî’nin üç yüz on altı eser kaleme aldığını ifade etmiştir⁸³. Suyûtî’nin hayatı hakkında eser kaleme alan İyâd Hâlid et-Tabbâ’ ise telif ettiği eserinde müellife ait bin yüz doksan dört eser zikretmiştir⁸⁴.

Müellif bahsedildiği üzere birçok alanda eserler telif etmiştir. Çalışmamızda müellifin bütün eserlerini zikretmemize imkân yoktur. Burada müellifin Nahiv ilmine dair kaleme almış olduğu teliflerini kısaca ele alacağız.

⁸⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fî Târîhi Mısr ve'l-Ğahire*, I, 338.

⁸¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *et-Tehadduş bi Ni’metillâh*, s. 105-136.

⁸² Celâleddîn es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu’ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, I, 14.

⁸³ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Amelang Verlag, Leipzig, 1909, s. 200-201; Mustafa Şek’a *Celâleddîn es-Suyûtî Mesîratuhu'l-İlmîyye ve Mebâhisuhu'l-Luğaviyye*, Dâru'l-Mısıryye el-Benâniyye, Kahire, 1994, s. 143.

⁸⁴ İyâd Hâlid et-Tabbâ’, *age.*, s. 314-405.

1.2.5. Nahiv İlmine Dair Eserleri

1.2.5.1. el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luġa ve Envâihâ

Sarf ve Nahiv konularının kapsamlı bir şekilde ele alındığı iki ciltten oluşan önemli bir eserdir. Bu eserin en önemli tarafı Suyûtî'nin Nahiv konularını hadis literatürü üzerinden anlatıyor olmasıdır⁸⁵.

1.2.5.2. el-Eşbâh ve'n-Nazâir fi'n-Nahv

Nahiv ilmi konularının anlatıldığı eser yedi bölüme ayrılmaktadır. Yazar tarafından yedi bölümün her birine farklı farklı isimler konulmuş ve her bölümün başında da yeni bir giriş bölümü yazılmıştır⁸⁶.

1.2.5.3. Cem'u'l-Cevâmî'

el-Eşbâh ve'n-Nazâir fi'n-Nahv isimli eserinde olduğu gibi bu eserde de Nahiv ilmi konuları anlatılmış ve bu eser de aynı şekilde yedi bölüme ayrılmıştır. Daha sonraları müellif kendisi bu eseri üzerine *Hemu'l-Hemâvi' fi Şerhi Cemi'l-Cemâvi'* ismiyle şerh telif etmiştir⁸⁷.

1.2.5.4. el-İktirâh fî 'İlmi 'Usûli'n-Nahv

Bu eser nahiv ilminin usulünün ve dil ihtilaflarının ele alındığı önemli bir kaynaktır. Müellifin bu eseri de yine yedi bölümden oluşmaktadır⁸⁸.

1.2.5.5. el-Behcetü'l-Merđiyye alâ Elfiyyeti İbn Mâlik

Suyûtî'nin bu eseri, İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) kaleme almış olduğu meşhur manzûme olan ve yazılışından günümüze kadar Arapça'nın gramer yapısı hakkında teferruatlı ve kalıcı bilgi sahibi olmak isteyenlerin temel kaynağı olan *Elfiyye'sine*

⁸⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luġa ve Envâihâ*, (thk. Muhammed Ahmed Câdelmevlâ Bek, Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Mektebetu Dâru't-Turâs, Kahire, 2008, I, II.

⁸⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir fi'n-Nahv*, (thk. 'Abdu'l-'Âl Sâlim Mekrem), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.

⁸⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *Cem'u'l-Cevâmi'*, (nşr. el-Ezheru's-Şerîf), Dâru's-Şa'âde li't-Tıbbâ'a, Yy., 2005.

⁸⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İktirâh fî 'İlmi 'Usûli'n-Nahv*, Dâru'l-Ma'rife el-Câmi'iyye, İskenderiye, 2006.

yazmış olduğu Őerhtir⁸⁹. İbn Mâlik'in bu eserine Suyûtî'nin haricinde birçok dil âlimi de Őerhler yazmışlardır⁹⁰. Birçok dil âliminin bu eser üzerine Őerhler yazması da bize bu eserin ne denli meşhur olduğunu göstermektedir.

Suyûtî, İbn Âkil'in *el-Elfiyye* Şerhi üzerine *es-Seyfu's-Sakîl alâ Şerhi İbn Âkil* ismiyle bir eser hazırlamıştır. Daha sonra bu çalışması üzerinde yoğunlaşarak ve üzerine eklemeler yaparak *el-Behcetü'l-Merđiyye* ismiyle bu eserini telif etmiştir⁹¹.

Suyûtî, bu eserinde *Elfiyye*'nin beytlerini açıklayarak Nahiv kurallarını anlatmıştır. Nahiv kurallarını anlatırken de âyet, hadis ve Arap Őiirinden Őahitler sunmuştur. Bazı nahiv kurallarını anlatırken Basra ve Kûfe gramer ekollerinin ihtilaflarından da bahsetmiştir.

⁸⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 2005.

⁹⁰ Betül Can, *Fatih Döneminden Tanzimat'a Kadar Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 54.

⁹¹ Yusuf Serkis, *Mu'cemu'l-Matbû'âtu'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arrabe*, Mektebetü's-Sekâfetu'd-Dîniyye, Kahire, ty., II, 1076.

İKİNCİ BÖLÜM
SUYÛTÎ'NİN el-BEH CETU'L-MERĐİYYE ADLI
ESERİNDE İSTİŞHÂD ETTİĞİ ÂYETLER

2.1. ARAP GRAMERİNDE İSTİŞHÂD

2.1.1. İstîşhâd Neden Ortaya Çıkmıştır?

Hz. Peygamber (sav.)'in vefatından sonra ashab (ra.)'a bazı tabir ve deyimlerin manaları kapalı kalmıştır. Yine Hz. Peygamber (sav.)'in vefatından sonra ashab (ra.) Kuran-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde geçen, manaları kapalı kalan garip kelimeleri anlayabilmek için eski Arap şiirine müracaat etmişlerdir⁹².

İslamiyet'i kabul eden insanların sayılarının artmaya başlamasından ve İslamiyet'in Mekke, Medine gibi şehirlerde artık tamamen egemen olmasından sonra İslamiyet'i yaymak amacıyla Müslümanlar tarafından Arap yarımadasının dışına seferler düzenlenmeye başlamıştır. İslam dini kısa sürede Irak, Suriye ve Mısır gibi ülkelere ulaşmış ve bu ülkelerde yaşayan insanlar tarafından kabul edilmiştir⁹³. Bu ülkelerde İslamiyet'ten önce Farsça, Aramca ve Kıptîce gibi diller konuşulmaktaydı. Buralarda yaşayan insanlar doğal olarak İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra ibadet dili olarak Arapça'yı kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca Araplar'ın daha önceden de bu ülkelerle komşuluk yapması, onlarla ilişkiler içinde olması dillerini doğal olarak etkilemiştir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Arapça'ya yeni kelimeler girmiş veya Arapça'da kullanılan bazı kelimelerin yabancı kimselere zor gelmesinden dolayı kelimelerde bir takım değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır⁹⁴. Arap dilinde meydana gelen bu ve benzeri bozulmalara karşı bir önlem olarak istîşhâd metodu kullanılarak dil kurallarının belirlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

2.1.2. İstîşhâd'ın Manası

İstîşhâd kelimesi etimolojik olarak شهد kelimesinden türemiş ve استفعال bâbından mastardır. Sözlükte istîşhâd kelimesi, “*şahit olmayı istemek, birinin şahit*

⁹² Nihad M. Çetin, *age.*, s. 16-17.

⁹³ Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, s. 197.

⁹⁴ Mahmut Kafes, *Arapçaya Geçen Kelimeler ve Arapçalaştırma Yolları (Muarrab ve Ta'rib)*, Aybil Yay., Konya, 2014, s. 68.

olmasını istemek, şahit olarak getirmek veya şahit olarak göstermek” manalarına gelmektedir⁹⁵.

Terim olarak istiṣhâd, “Anlamı kapalı olan bir ifadenin kullanımının doğru olduğunu ispat etmek için doğruluğu kesin olan bir ifade ile delillendirilmesidir.” diye ifade edilmektedir. Mesela bir nahiv âliminin veya bir gramer ekolünün iddia ettikleri kuralı âyet, hadis, güvenilir şiir veya nesir ile desteklemesi, delillendirmesi istiṣhâda örnek olarak gösterilebilir. Şâhid kelimesi ise, “Belirlenen kuralın ispatlanması için Kuran-ı Kerîm, Hadis, güvenilir şiir veya nesirden delil olarak getirilen ifadelerin ismidir.”⁹⁶

2.1.3. İstiṣhâdda Kullanılan Kaynaklar

2.1.3.1. Kuran-ı Kerîm

Kuran-ı Kerîm, güvenilirliği üzerine tartışamayacağımız biz Müslümanlara gönderilmiş kutsal kitabımızdır. Harflerinde ve hareketlerinde herhangi bir hata bulunmaz ve bu özelliğini her zaman korur. Bu özelliklerinden dolayı nahiv ilminde istiṣhâdda kullanılan kaynaklar arasında birinci sırada yer almaktadır. Kuran-ı Kerîm kıyâs ile delil getirilen meselelerde en güvenilir kaynaktır⁹⁷. Kuran-ı Kerîm, sözlerin en fasîhi ve en belîği olması hasebiyle, kıraati mütevatir olsun, şâz olsun, âhâd olsun bütün âyetleriyle istiṣhâd etmek caizdir⁹⁸.

Kuran-ı Kerîm, en belîğ ve en fasîh söz olmasından dolayı Arap kelimeleri içerisinde temel kaynak olarak kabul edilmiştir. Nahiv, tefsir, hadis, fıkıh gibi farklı disiplinlerde eserler veren âlimler bir hükmü tespit ederken Kuran’dan deliller getirerek vermiş oldukları hükümleri kuvvetlendirmişlerdir. Aynı zamanda edebi

⁹⁵ Muhammed b. ‘Abdirrezzâk el-Murteâ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Ķâmûs*, (thk. ‘Abdulazîz Tertar), Matbaatu Hükümeti’l-Kuveyt, Kuveyt, 1994, VIII, 253; Mevlüt Sarı, *age.*, s. 842.

⁹⁶ Muhammed Semîr Necîb el-Lubdî, *Mu’cemu Muṣṭalahâti’n-Nahviyye ve’ş-Şarfiyye*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1985, s. 119; Muhammed ‘alâ b. Ali b. Muhammed et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, (thk. Ahmed Hasan Beces), Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1999, 1002; İsmail Durmuş, “İstiṣhâd”, *DİA.*, İstanbul, 2009, XXIII, 396-398.

⁹⁷ M. Reşit Özbalkıç, *Kur’ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*, Yeni Akademi Yay., İzmir, 2006, s. 65.

⁹⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İktirâh fî ‘İlmi ‘Usûli’n-Nahv*, s. 15; ‘Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab*, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire, 1997, I, 9.

eserler veren edip ve şairler de şiir ve nesirlerinde Kurân-ı Kerîm'den iktibaslar⁹⁹ yaparak şiirlerinin veya nesirlerinin manasını güçlendirmişlerdir¹⁰⁰.

Yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerden anlaşıldığı üzere Kuran-ı Kerîm istişhâd kaynakları arasında en önemlisidir. İlâhî bir kaynak olarak biz Müslümanlara dinî emir ve nehîlerinin yanı sıra nahiv ilminin kâidelerinin belirlenmesinde de nahiv âlimleri tarafından temel kaynak olarak kabul edilmektedir.

2.1.3.2. Hadis-i Şerif

Nebî (sav.)'in sözlerine ve Ashab (ra.)'ın, Resulullah (sav.)'in yapmış olduğu fiiller, haller veya onun zamanında meydana gelen olaylar hakkında rivâyet ettikleri sözlere hadis denilir. Bazı hadis kitapları Tâbiîn'in (ra.) sözlerini de hadis olarak içermiştir. Bazı dil ve nahiv âlimleri Tâbiîn'in (ra.) bu sözlerini, sıhhatlerinin güvenilir olmasından dolayı bir nahiv kurallarının belirlenmesinde delil olarak kabul etmişlerdir¹⁰¹.

Nahiv kurallarının ve irab kaidelerinin belirlenmesinde kullanılan delil sıralamasında Hadis-i Şerifler, şiir ve nesir gibi diğer Arap kelimelerinden önce gelmektedir. Zira Arapça'da, Kuran-ı Kerîm'in peyder pey nuzulünden sonra onu açıklayan Nebî (sav.)'nin sözlerinden daha beliği, lafızca daha sahihi ve manaca daha kuvvetlisi bulunmamaktadır. Nitekim dil âlimlerinin ve nahivcilerin Hz. Peygamber (sav.)'in, Arapların en fasih konuşan kişisi olduğu hakkında görüş birlikleri vardır¹⁰².

Hadis-i Şeriflerin nahiv ilminin kurallarının belirlenmesinde Kuran-ı Kerîm'den sonra en kuvvetli delil olarak kabul edilmesine rağmen nahiv âlimleri arasında Hadislerle istişhâd yapılıp yapılmayacağı hakkında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır¹⁰³. Nitekim nahiv ilmi ile alakalı kaleme alınmış olan eserleri

⁹⁹ İktibas: nesir veya şiirde Kuran-ı Kerîm veya Hadis-i Şerif'te geçen sözlerden alıntı yapılmasıdır (bk. Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdiha el-Beyân ve'l-Meânî ve'l-Bedi'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2010, s. 224).

¹⁰⁰ er-Râğıb el-İsfehânî, *el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kurân*, (thk. Muhammed Seyyid), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty., I, 6.

¹⁰¹ Said el-Afgânî, *fi 'Usûli'n-Nahv*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1987, s. 46.

¹⁰² Said el-Afgânî, *age.*, s. 46-47.

¹⁰³ Said el-Afgânî, *age.*, s. 47.

incelediğimizde genel olarak istiṣhâd yapılırken âyetlerin ve şiirlerin kullanıldığını, âyet ve şiirlere oranla hadislerle istiṣhâdın çok daha az olduğunu görmekteyiz¹⁰⁴.

2.1.3.3. Şiir

İbn Cinnî nahiv ilmini, “*Nahiv âlimlerinin, nazım sığası ve mana sureti arasındaki nisbeti öğrenmek için Arapların lafızları nasıl kullandıklarına bakılan ilim sanatıdır.*” diye tarif etmiştir. el-Ḥadrâvî, “*Nahiv, kelimelerin ve kelimelerin sonlarının Arapların, konuşma dillerine göre değiştiği ilimdir.*” şeklinde tanımlamıştır. İbn ‘Uṣfûr ise nahiv ilmini tarif ederken “*Nahiv, Arap sözlerinin araştırılmasından alınan kıyaslarla ortaya çıkartılan ve onlardan telif edilen cüzlerin hükümlerinin bilinmesine ulaştırılan ilimdir.*” diye ifade etmiştir¹⁰⁵. Nahiv ilmi hakkında yapılan bu tanımlamalardan anlaşıldığı üzere, şiirinde Arap kelimeleri arasında sayılmasından dolayı şiir, nahiv kurallarının belirlenmesinde kullanılan istiṣhâdda çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim daha önce de ifade ettiğimiz gibi istiṣhâdda kullanılan deliller arasında şiirle yapılan istiṣhâdlar hadislerle yapılan istiṣhâda göre daha fazladır.

‘Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî *Ḥizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-Arab* isimli eserinde şiirle yapılan istiṣhâdın önemini vurgulamak için “*Kendisiyle istiṣhâd yapılan kelam iki kısımdır, onlarda: şiir ve diğerleridir.*”¹⁰⁶ şeklinde bir ifade kullanarak şiirin nahiv ilminin kurallarının belirlenmesinde ne derece önemli bir kaynak olduğunu belirtmiştir.

Arap kelamının önemli bir bölümünü oluşturan şiirlerin hangilerinin delil kabul edilip, hangilerinin delil kabul edilmeyeceği ve âlimlerin şairleri ayırmış olduğu tabakalar hakkındaki bilgilerden, bu konularla alakalı olarak telif edilen eserlerde teferruatlı bir şekilde bahsedilmiştir. Konumuzun farklı yönlere doğru kaymaması için burada bu konu ile alakalı olarak daha fazla bilgi sunmayacağız. Bu

¹⁰⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merḍiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*; Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf b. Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Kâtru’n-Nedâ ve Bellu’s-Şadê*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2004; Ebû Bişr ‘Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb*, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire, 1988; İbn Hâcib, *Kâfiyye*, Mektebetü’l-Buşrâ, Kırâtşî-Pakistan, 2011.

¹⁰⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İktirâḥ fi ‘İlmi ‘Usûli’n-Nahv*, s. 21-23.

¹⁰⁶ ‘Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *age.*, I, 5.

konu ile ilgili tafsilatlı bilgi sahibi olmak isteyen araştırmacılar işaret ettiğimiz kaynaklardan istifade edebilirler¹⁰⁷.

2.1.3.4. Nesir

Arap kelimasının şiirden sonra gelen önemli edebi metinleri olarak kabul edilen nesirlerde istişhâdda kullanılan bir diğer şahit türüdür. Ancak nesirlerle istişhâd etmek Kuran-ı Kerîm, Hadis-i şerif veya şiirlerle istişhâdda bulunmak kadar yaygın ve kullanılan bir yöntem deđildir¹⁰⁸.

İstişhâd hakkında şimdiye kadar anlattıklarımızdan anlaşıldığı üzere şahit getirme hususunda en önemli kaynak Kuran-ı Kerîm daha sonra şiirler daha sonra ise Hadis-i şeriflerdir. Arap kelimından olan nesir türü ise adı geçen üç kaynağa nazaran kendisiyle şahit getirme hususu en az olan kısımdır.

2.2. SUYÛTÎ'NİN el-BEH CETU'L-MERĐİYYE'DE NAHİV İLMİ İLE ALAKALI İSTİşHÂD ETTİĞİ ÂYETLER

2.2.1. Mureb ve Mebnî

Müellif lafızları tarif ederken onları irab cihetinden iki kısma ayırmıştır. Bu iki kısımdan birincisinin adı mureb ikincisinin adı ise mebnîdir. Mureb, başına dâhil olan amiller sebebiyle son harekenin değiştiği lafızlardır. Mebnî ise, başına dâhil olan amiller sebebiyle son harekenin değişmeyip sabit kaldığı lafızlardır. İsimlerde asıl olarak kabul edilen kaide mureblik, fiillerde ve harflerde ise asıl olarak kabul edilen kaide mebnîliktir¹⁰⁹.

İstişhâd Edilen Âyet-1:

إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَحْي

¹⁰⁷ Said el-Afgânî, *age.*, s. 6-76; Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İktirâh fi 'İlmi 'Usûli'n-Nahv*, s. 100-108; 'Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *age.*, I, 5-40.

¹⁰⁸ Said el-Afgânî, *age.*, s. 59-60.

¹⁰⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 17-26.

“Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim.”¹¹⁰

Esmâu hamse (beş isim) normal şartlarda ref halinde “و”, nasb halinde “ا”, cer halinde “ي” ile irab edilirken mütekellim “ي”sına izafe edildiği zaman takdiri irab ile irablanır. Bu âyet bunun delilidir. Âyette geçen “أُحْيِي” kelimesi takdiri nasbe ile “لَا” fiilinin mefûlüdür¹¹¹.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

كَلَّمَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا

“Her iki bağ da meyvelerini vermişti.”¹¹²

“كَلَّمَا” ve “كَلَّمَا” zamire izafe edildiği takdirde tesniyenin irabıyla irablanır yani ref halinde “ا”, nasb hali ve cer halinde “ي” ile irab edilir. İsmi zahire izafe edildiğinde ise bütün hallerde takdiri irab alır¹¹³. Bu âyet bu hallerde takdiri irab almasının delilidir. Âyette geçen “كَلَّمَا” takdiri refa ile merfu mübtedadır¹¹⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ

“Vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir.”¹¹⁵

¹¹⁰ Mâide: 25.

¹¹¹ Celâleddîn es-Es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 28-29.

¹¹² Kehf: 33.

¹¹³ Celâleddîn es-Es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 30.

¹¹⁴ Ebû'l-Beğâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Abkerî, *İmlâu' mâ Menne bihi'r-Ramânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâeti fi Cemî'i'l-Kurân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1979, II, 102.

¹¹⁵ Mâide: 106.

“اثنان” ve “اثنان” müfred olsun mürekkebe olsun veya izafe edilsin bütün hallerde tesniyenin irabıyla irablanır. Bu âyette “اثنان” müfred olarak gelmiştir¹¹⁶. İrabı, lafzen merfu mahzûf mübtedanın haberidir, ref alameti “ا”dır. Takdiri: الشاهدان اثنان dir¹¹⁷.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

اثنًا عَشْرًا عَيْنًا

“On iki pınar.”¹¹⁸

Bu âyette geçen “اثنًا” kelimesi mürekkebe olarak gelmiş ve tesniyenin irabıyla irablanmıştır¹¹⁹. İrabı şu şekildedir, “اثنًا” öncesinde geçen “فانفجرت” fiilinin failidir, ref alameti “ا”dır¹²⁰.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

“Allah, gökleri ve yeri yarattı.”¹²¹

Müfredi, müzekker veya müennes olsun “ات” ile cemi olan isimler murebtirler ve ref halinde damme, nasb ve cer halinde kesra ile irab edilirler. Bu âyette geçen “السَّمَاوَاتِ” kelimesi mefûl konumunda olduğu halde son harfî hareke

¹¹⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 30.

¹¹⁷ Ebû'l-Bekâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Abkerî, *İmlâu' mâ Menne bihi'r-Ramânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kirâeti fi Cemî'i'l-Kurân*, I, 229.

¹¹⁸ Bakara: 60.

¹¹⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 30.

¹²⁰ Ebû Cefer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2008, s. 44.

¹²¹ Rûm: 8.

olarak fetha değil kesra almıştır¹²². İrabı şu şekildedir, “السَّمَاوَاتِ” kelimesi zahiri kesra ile lâfzen mansûb “خَلَقَ” fiilinin mefûlûdür.

İstîshâd Edilen Âyet-6:

وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

“Siz mescitlerde itikafta iken eşlerinize yaklaşmayın.”¹²³

Ğayr-1 munsarif olan bir kelimenin başına “ال” geldiği zaman veya mudaf olduğu zaman ğayr-1 munsarifliği bozulur. Böyle olduğu zamanlarda isimler hareketlerle tam irabla irablanırlar. Bu âyette geçen “الْمَسَاجِدِ” kelimesi muntehe’l-cumu’ siğasıyla her ne kadar ğayr-1 munsarif olsa da başına “ال” gelmesinden dolayı ğayr-1 munsarifliği bozulmuştur ve öncesinde geçen “بِ” harfi cerinden dolayı zahiri fetha ile cerralanması gerekirken zahiri kesra ile cerralanmıştır¹²⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-7:

إِلَّا أَنْ يَعْتَمُونَ

“Ancak kadının vazgeçmesi dışında.”¹²⁵

Bu âyette geçen “يَعْتَمُونَ” fiilinin başına nasbedici geldiği halde sonundaki “ن” düşmemiştir. Çünkü bu fiildeki “ن” harfi cemi “ن”u değil müenneslik zamiridir ve “و” fiilin asli harflerinden üçüncüsüdür. Fiili muzarinin cemi müennes olan fiilleri

¹²² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 35.

¹²³ Bakara: 187.

¹²⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 37.

¹²⁵ Bakara: 237.

mebnidirler. Başlarına hangi âmil gelirse gelsin sonlarında bir değişiklik olmaz, mahalli irabla irablanırlar¹²⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-8:

سَدَّعُ الرَّبَّانِيَّةَ

“Biz de zebânileri çağıracağız.”¹²⁷

Son harfi illetli olan fiili muzariler merfu konumda oldukları zaman sonlarındaki illet harfi aynen kalır. Mansûb konumda oldukları zaman sonlarındaki illet harfi üzerine zahiri fetha alırlar. Başlarına cezm edicilerden bir tanesi dâhil olduğunda ise illetli olan son harf hafzedilir. Ayette geçen “سَدَّعُ” fiili merfu konumda olduğu halde sonunda ki illet harfi hafzedilmiştir. Bu gibi durumlar istisnâî durumlardır. Genel bir kural ifade etmezler¹²⁸.

2.2.2. Nekre ve Marife

İsimler belirsizlik ve belirlilik ifade etmesi açısından nekre veya marife olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Yani bir isim ifade bakımından ya nekre ya da marife olmak zorundadır, aynı anda ikisi birden olamaz.

Nekre, başında harfî ta‘rif diye isimlendirilen “ال” takısı bulunmadığı halde bu takıyı almaya kabiliyetli olan veya marife bir isme mudaf olarak marife olmayan ve belirsizlik ifade eden isimlere denilir. Örneğin, “رجل” kelimesi başında “ال” takısı olmadığından dolayı nekredir. Fakat bu kelime başına “ال” takısı aldığı takdirde

¹²⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 38.

¹²⁷ Alak: 18.

¹²⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 40; Ebû Cefer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhâs, *age.*, s. 1345.

marife olur. Ancak “حسن” kelimesi alem (özel isim) olmasından dolayı başına “ال” takısını kabul etmez. Bu sebepten dolayı “حسن” kelimesine nekredir diyemeyiz¹²⁹.

Marife, isimler genellikle “ال” takısıyla veya marife bir isme mudaf olarak marife olurlar. Ancak bu ikisi dışında da zamirler, ismi işaretler, alemler ve ismi mevsuller de marife olarak kabul edilirler. Müellifimiz *Şerhu Kâfiye* isimli eserde münâda maksûdenin de marifeler arasında sayıldığını rivayet etmektedir¹³⁰.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ

“Keşke ben de onlarla beraber olsaydım.”¹³¹

Zamirler konusunun nekre ve marifenin altında zikredilmesinden dolayı bu ayet burada fiile benzeyen harflerden olan “لَيْتَ”ye mütakellim “ي”si bitiştiği zaman kendisiyle mütakellim “ي”si arasına “ن”u vikayenin gelmesinin delilidir¹³².

İstîshâd Edilen Âyet-2:

لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ

“Belki ben göklerin yollarına erişirim.”¹³³

Fiile benzeyen harflerden bir başkası olan “لَعَلَّ” de durum fiile benzeyen diğer harflerin aksinedir. Çünkü fiile benzeyen harfler içerisindeki “لَعَلَّ” harfi cerlere benzerliğinden dolayı fiile benzemekten en uzak olan harftir. Bundan dolayı

¹²⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 41.

¹³⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 41.

¹³¹ Nisâ: 73.

¹³² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 50.

¹³³ el-Mu'min: 36.

kendisine mütekellim “ي”si bitiştiği zaman genellikle “ن”u vikaye almaz. Bu ayet bunun delilidir. Bazı durumlarda mütekellim “ي”si bitiştiği zaman nadiren “ن”u vikaye aldığı olsa da bu genel bir kuralı ifade etmez¹³⁴.

İstişhâd Edilen Âyet-3:

هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ

“Orada (kıyamet gününde) herkes daha önce yaptığı şeyleri yoklayacak.”¹³⁵

Marifenin kısımlarından bir tanesi de ism-i işaretlerdir. Bu âyette geçen “هُنَالِكَ” ismi işareti ile genellikle uzak olan mekâna işaret edilir. Ancak “هُنَالِكَ” ile bazen zamana da işaret edilir, bu ayette bunun delilidir. Âyette geçen “هُنَالِكَ” ile işaret edilen kıyamet günüdür¹³⁶. Yani, normalde “هُنَالِكَ”nin işaret ettiği şeyin bir yer olması gerekirken burada işaret ettiği şey aksine bir zamandır.

İstişhâd Edilen Âyet-4:

وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادُّوهُمَا

“Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın.”¹³⁷

Marifenin kısımlarından bir tanesi de ism-i mevsullerdir. Bu âyette geçen “اللَّذَانِ” ismi mevsulü tesniye müzekker için kullanılır ve tesniyenin irabıyla irab edilir. Merfu konumda olduğu zamanlarda ayette geçtiği şekilde refa alameti olarak

¹³⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 50.

¹³⁵ Yûnus: 30.

¹³⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 60.

¹³⁷ Nisa: 16.

“ا” alır¹³⁸. Bu âyet hâs ism-i mevsullerin tesniyelerinin, tesniyenin irabıyla irablandıklarının delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

رَبَّنَا أَرِنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ

“Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster.”¹³⁹

Bu âyette geçen “الَّذِينَ” ism-i mevsulü bir önceki ayette geçen “الَّذَانِ” ism-i mevsulünün mansûb konumda gelmiş halidir. Mansûb konumda olmasından dolayı nasbesi “ي” ile gelir¹⁴⁰. Eğer bu ism-i mevsul mecrûr konumda olsaydı yine mansûb konumda olduğu gibi “الَّذِينَ” şeklinde gelecekti. Bu âyette bir önceki âyet gibi tesniye olan ism-i mevsullerin tesniyenin irabıyla irablandığının delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-6:

فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ

“İşte bu iki delildir.”¹⁴¹

Bu âyette geçen “ذَانِكَ” ism-i işaretli tesniye müzekker için kullanılır ve ism-i mevsulde olduğu gibi tesniyenin irabıyla irab edilir. Merfu konumda olduğu zamanlarda ayette geçtiği şekilde refa alameti olarak “ا” alır¹⁴².

İstîshâd Edilen Âyet-7:

إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ

¹³⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 62.

¹³⁹ Fussilet: 29.

¹⁴⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 62.

¹⁴¹ Kasas: 32.

¹⁴² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 63.

“Şu iki kızımdan birini..”¹⁴³

Bu âyette geçen “هَاتَيْنِ” ism-i işareti tesniye müennes için kullanılır. Buradaki ism-i işaret mecrûr konumda gelmiş olmasından dolayı cerra alameti olarak “ي” almıştır¹⁴⁴. Bu âyette bir önceki âyet gibi, müzekker için olsun veya müennes için olsun fark etmez, tesniye olan ism-i işaretlerin tesniyenin irabıyla irab aldıklarının delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-8:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا

“Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer.”¹⁴⁵

Müfred müzekker için kullanılan “الَّذِي” ism-i mevsulü bazen cemi manasında kullanılabilir¹⁴⁶. Bu âyette geçen “الَّذِي” ism-i mevsulü sılası itibarıyla her ne kadar müfred manasında gibi gözüксе de cemi manasındadır. “الَّذِي”nin burada cemi manasında olmasının iki yönü vardır. Birincisi, buradaki “الَّذِي” ism-i mevsulü “من” ve “ما” gibi cins için kullanılmıştır, böyle kullanılmasından dolayı kendisine dönen zamir bazen müfred bazen de cemi olabilir. Buradaki “الَّذِي”nin sıla cümlesinde bulunan aid zamir “مَثَلُهُمْ”daki cemi zamirine döner. İkinci yön ise, burada “الَّذِي” ile “ن” kastedilmiş fakat sıla cümlesinde sözün uzayacağından dolayı “ن” hazfedilmiştir¹⁴⁷.

¹⁴³ Kasas: 27.

¹⁴⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 63.

¹⁴⁵ Bakara: 17.

¹⁴⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 64.

¹⁴⁷ Ebû'l-Beğâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Abkerî, *İmlâu' mâ Menne bihi'r-Ramânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâeti fi Cemî'i'l-Kurân*, I, 20.

İstîshâd Edilen Âyet-9:

يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ

“Göklerde ve yerlerde olanlar Allah’a secde etmektedir.”¹⁴⁸

“مَنْ” ism-i mevsulü umum ism-i mevsullerden olup âkiler için kullanılır.

Fakat âkil olanlarla birlikte âkil olmayan varlıklar beraber ifade edilmek istenildiği zamanda daha faziletli olanı öne çıkartmak için “مَنْ” ism-i mevsulü kullanılmaktadır¹⁴⁹. Âyetin devamında, “göklerde ve yerlerde olanlar güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir.” şeklinde geçmektedir. İnsanlar, âyette geçen diğer varlıklardan daha faziletli olmasından dolayı öne çıkartılmış ve “مَنْ” ism-i mevsulü kullanılmıştır.

İstîshâd Edilen Âyet-10:

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ

“Allah bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür.”¹⁵⁰

“مَنْ” ism-i mevsulünün âkil olmayanlar için kullanıldığı bir diğer durum ise,

âkil olanlarla âkil olmayanların umum bir özelliği ihtiva ettikleri zamandır. Âyet-i kerîmede “Allah bütün canlıları sudan yarattı.” buyrulmaktadır. Bütün canlıların içerisinde insanında bulunmasından ve buna bağlı olarak insanında sudan yaratılmasından dolayı âkil olan canlı, âkil olmayan canlılarla aynı özelliği taşımaktadır¹⁵¹. Bütün canlıların aynı özellikte birleşmesinden dolayı bu âyette, âkil için kullanılan “مَنْ” ism-i mevsulü âkil olmayan canlılar için kullanılmıştır. Bu âyet

¹⁴⁸ Hac: 18.

¹⁴⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 65.

¹⁵⁰ Nûr: 45.

¹⁵¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 65.

ve önceki âyet “مَنْ” ism-i mevsulünün bazı durumlarda âkil olmayan varlıklar içinde kullanıldığının delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-11:

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

“Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.”¹⁵²

“ما” ism-i mevsulü “مَنْ” ism-i mevsulünün aksine genellikle âkil olmayan varlıklar için kullanılır¹⁵³. Bu âyette bunun delilidir. Âyette geçen “yaptığınız şeyler” sözüyle maksat, âyetin öncesinde geçen putlardır.

İstîshâd Edilen Âyet-12:

فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ

“Size helal olan kadınları nikâhlayın.”¹⁵⁴

Suyûtî, “Birçok âlim, “ما” ism-i mevsulü “مَنْ” ism-i mevsulünün aksine yalnızca âkil olmayanlar için kullanılır diye zikretmektedir. Bu bir vehimdir. “ما” ism-i mevsulünün âkil olanlar içinde kullanıldığı durumlar vardır.”¹⁵⁵ diye ifade etmiştir. Bu ifadesini desteklemek içinde bu âyeti delil getirmiştir. Âyette geçen “ما” ism-i mevsulü ile kastedilen kadınlardır ki onlarda akıl sahipleridirler.

İstîshâd Edilen Âyet-13:

ثُمَّ لَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَهْلَهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَانِ عِتِيًّا

¹⁵² Sâffât: 96.

¹⁵³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 65.

¹⁵⁴ Nisâ: 3.

¹⁵⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 65.

“Sonra her bir topluluktan, Rahman’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.”¹⁵⁶

“أي” ism-i mevsulü, mudaf olmadığı sürece ve sadru sılası¹⁵⁷ hazfedilmediği müddetçe murebtir. Âyette geçen “أي” zamire mudaf olmuş ve sadru sılası hazfedilmiştir. Takdiri: “أيهم هو أشد” şeklinde olup, buradaki “أي” mebni olmuştur¹⁵⁸. İrabı; damme üzerine mebni, mahallen mansûb “لَنْزَعَنَّ”nin mefûlüdür¹⁵⁹. Âyet “أي” ism-i mevsulünün hangi durumda mebni olduğunun delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-14:

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ

“O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır.”¹⁶⁰

Âyette olduğu gibi, eğer sıla cümlesi aid zamir olmadan cümlenin manasını tam olarak ifade ediyorsa, bazı istisnâî durumlarda sıla cümlesi çok uzamasın diye aid zamir hazfedilebilir. Âyetin takdiri; “الَّذِي هُوَ فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ”. Bu gibi istisnâî durumlar genel bir kuralı ifade etmezler. Müellif bu âyeti, böyle bir durumla karşılaşılabileceğini göstermek amacıyla getirmiştir.

2.2.3. Mübteda ve Haber

Mübteda: kendisinden haber verilebilen, lâfzî amillerden (إِنَّ, كَانَ gibi) mücerred olan isimler, zamirler veya ism-i işaretlerdir. Haber: mübtedadan sonra

¹⁵⁶ Meryem: 69.

¹⁵⁷ Sadru sıla: aid zamirdir, ancak “أي” ism-i mevsulündeki aid zamir sıla cümlesinin başında bulunur. Bundan dolayı bu aid zamire sadru sıla denir (bk. Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 70).

¹⁵⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 71.

¹⁵⁹ Ebû'l-Beğâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Abkerî, *İmlâu' mâ Menne bihi'r-Ramânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kirâeti fi Cemî'i'l-Kurân*, II, 115,116.

¹⁶⁰ Zuhuf: 84.

¹⁶¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 72.

gelen, mübteda ile ilgili bir durumu bildiren ve mübtedanın kendisiyle birlikte tamamlandığı lafızlardır. Mübteda ve haberden her biri merfûattandır¹⁶².

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَلِيَّاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ

“Takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır.”¹⁶³

Haber bazen cümle olarak gelebilir, bu durumda haber cümlesinin bazı şartları taşınması gerekmektedir. Bu şartlardan bir tanesi de haber cümlesinden mübtedaya ism-i işaretle işaret edilmesidir. Âyetteki “لِيَّاسُ” kelimesi mübteda olup haberi “ذَٰلِكَ خَيْرٌ” cümlesidir. “ذَٰلِكَ” ile mübtedaya işaret edilmektedir¹⁶⁴. Âyet bu kuralın delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

الْحَاقَّةُ * مَا الْحَاقَّةُ

“Gerçekleşecek olan kıyamet! Nedir o gerçekleşecek olan kıyamet?”¹⁶⁵

Haberin cümle olarak gelmesinin şartlarından bir tanesi de; mübtedanın aynı lafızla haber cümlesinin içinde tekrar etmesidir¹⁶⁶. Birinci âyetteki “الْحَاقَّةُ” mübtedadır, haberi ise ikinci âyetteki “مَا الْحَاقَّةُ” cümlesidir¹⁶⁷. Âyet bu kuralın delilidir.

¹⁶² Celâleddîn es-Suyûfî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 79-81; Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf b. Hişâm el-Ensârî, *age.*, s.114.

¹⁶³ A'râf: 26.

¹⁶⁴ Celâleddîn es-Suyûfî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 84.

¹⁶⁵ Hâkka: 1,2.

¹⁶⁶ Celâleddîn es-Suyûfî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 84.

¹⁶⁷ Ebû'l-Beğâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Abkerî, *İmlâu' mâ Menne bihi'r-Ramânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâeti fi Cemî'i'l-Kurân*, II, 267.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا

“Gerçek şu ki iman edip iyi işler yapanlara gelince, elbette biz iyi iş yapanların ecrini zayi etmeyiz.”¹⁶⁸

Haberin cümle olarak gelmesinin şartlarından bir diğeri ise; haberin, manaca mübtedan daha umum olması ve manaca mübtedayı kuşatmasıdır. Âyetteki mübteda, “إِنَّ”nin ismi olan “الَّذِينَ” ism-i mevsulüdür. Haber ise, “إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا” cümlesidir¹⁶⁹. Âyetin manasına baktığımızda, haber cümlesinde geçen “elbette biz iyi iş yapanların ecrini zayi etmeyiz” ifadesinden anlaşılan zaten müminler ve salih amel işleyenlerdir.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

وَالرَّكْبُ اسْفَلَ مِنْكُمْ

“Kervan sizin aşağıңызdaydı.”¹⁷⁰

Haber bazen zarf olarak gelebilir. Âyette geçen “الرَّكْبُ” kelimesi mübteda, zarf olan “اسْفَلَ” kelimesi ise onun haberidir. İrabı; “الرَّكْبُ”: damme ile lâfzen merfu mübteda, “اسْفَلَ”: fetha üzere mebnî, mahallen merfu haber şeklindedir¹⁷¹.

2.2.4. Mübteda ve Haberin Hükümünü Neshedenler¹⁷²

¹⁶⁸ Kehf: 30.

¹⁶⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, I, 84.

¹⁷⁰ Enfâl: 42.

¹⁷¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, I, 87; Ebû Cefer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhâs, *age.*, s. 349.

¹⁷² Neshetmek; “نسخ” fiilinden türemiş bir kelime olup, bir şeyin hükümünü ortadan kaldırmak manasındadır (bk. Mevlüt Sarı, *age.*, s. 1508).

2.2.4.1. Kan ve Kardeşleri¹⁷³ (Nâkıs Fiiller)

“كان” ve kardeşleri, mübteda ve haberin başına gelerek onların merfu olan hükümlerini ortadan kaldırır ve mübtedayı ismi olarak refalar, haberi ise haberi olarak nasbeler¹⁷⁴. Bu fiillere nâkıs filer de denilir. Kısaca diyebiliriz ki, “كان” ve kardeşleri ismini ref, haberini nasbeler.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَفُتِحَتْ السَّمَاوَاتُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا

“Gök açılır ve kapı kapı olur.”¹⁷⁵

“كان” ve kardeşleri bazen birbirlerinin manasında kullanılırlar. Âyette geçen “كَانَتْ” fiili “صار” manasında kullanılmıştır¹⁷⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا

“Yüzü simsiyah kesilir.”¹⁷⁷

Bu âyette de bir önceki âyette olduğu gibi “كان” ve kardeşlerinden olan “ظَلَّ” fiili “صار” manasında kullanılmıştır¹⁷⁸. Son iki âyet “كان” ve kardeşlerinin birbirlerinin manalarında kullanılabildiklerinin delilidir.

¹⁷³ “كان” ve kardeşleri: “كان, ظل, بات, أضحى, أصبح, أمسى, صار, ليس, زال, برح, فتنى, انفكَّ ve ما دام”dir (bk. Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, (thk. Abdullatif b. Muhammed el-Hatib), Mektebetu Dâri'l-'Arûbe, Kuveyt, 2006, 154. ve 155. beyitler, s. 11).

¹⁷⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 97.

¹⁷⁵ Nebe: 19.

¹⁷⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 98.

¹⁷⁷ Nahl: 58.

¹⁷⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 98.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَلَمْ أَكُ بَعِيًّا

“İffetsiz bir kadın olmadığım halde.”¹⁷⁹

Nâkıs fiillerden olan “كان”nin fiili muzari, emir vb. türevleri de fiili mazisi gibi amel eder¹⁸⁰. Âyetin irabı şu şekildedir; “أَكُّ”: Nâkıs fiili muzari, “ن”un hazfı ile meczum, ismi içinde müstetir “أنا”dir. “بَعِيًّا”: Zahiri fatha ile lâfzen mansûb “أَكُّ”un haberidir.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا

“De ki: (Şüphe mi var?) İster taş olun ister demir!”¹⁸¹

Bu âyette de “كان”nin emir sığasının cemi müzekker hali olan “كُونُوا” gelmiş ve “كان”nin amel ettiği gibi amel etmiştir¹⁸². Âyetin irabı; “كُونُوا”: Nâkıs fiili emir ismi içinde müstetir “أنتم”dur. “حِجَارَةً”: Zahiri fetha ile lâfzen mansûb “كُونُوا”nun haberidir. “أَوْ”: Harfî atıf sükûn üzere mebnidir. “حَدِيدًا”: Zahiri fetha ile lâfzen mansûb, “حِجَارَةً”e ma‘tufdur.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

وَإِنْ كَانَ دُوْ عُسْرَةٌ فَنظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ

¹⁷⁹ Meryem: 20.

¹⁸⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 99.

¹⁸¹ İsrâ: 50.

¹⁸² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 99.

“Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin.”¹⁸³

Nâkıs fiiller bazen habere ihtiyaç duymayıp isimle yetinirler ve bir tam fiilin manasında olurlar. Bu durumda tam fiil uyumu görürler ve isim haber almayıp tam fiiller gibi fail alırlar ancak mefûl almazlar. Âyette geçen “كان” fiili “حضر” manasında olduğundan dolayı faille yetinmiş olup tam fiil olmuştur¹⁸⁴. Bu durumda irab şu şekildedir; “كان”: Fiili mazi, fetha üzere mebnidir. “و”: “و” ile lâfzen merfu faildir¹⁸⁵.

İstîshâd Edilen Âyet-6:

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ

“Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah’ı tesbih edin.”¹⁸⁶

Âyette geçen “تُمْسُونَ” ve “تُصْبِحُونَ” fiilleri “دخل” manasında olduğu için tam fiil olmuşlardır. Her iki fiilin de faili içinde müstetir “أنتم” dur¹⁸⁷.

İstîshâd Edilen Âyet-7:

خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ

“Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedi olarak kalacaklardır.”¹⁸⁸

¹⁸³ Bakara: 280.

¹⁸⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 102.

¹⁸⁵ Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrâţ, *el-Muctebâ min Muşkili İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, ed-Dâru'l-‘Âlemiyye li'n-Neşr ve't-Tevzi', İskenderiyye, 2012, I, 103.

¹⁸⁶ Rûm: 17.

¹⁸⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 102.

¹⁸⁸ Hûd: 107.

Âyette geçen “ما دَامَتْ” fiili “ما بَقِيَتْ” manasında olduğu için tam fiil olmuştur¹⁸⁹. Faili “السَّمَاوَاتُ”dur, “الأَرْضُ” ise “السَّمَاوَاتُ”a ma‘tuftur. Son üç âyet nâkıs fiillerin bazen tam fiil olabildiklerinin delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-8:

وَمَا أَكْبَرُ

“İffetsiz bir kadın olmadığım halde.”¹⁹⁰

Nâkıs fiil olsun tam fiil olsun fark etmez “كان”nin fiili muzarisinden sonra sakın bir kelime yoksa veya kendisine zamir bitişmediyse, başına cezm edicilerden bir tanesi dâhil olduğu zaman sonundaki “ن” hazfedilir¹⁹¹.

İstîshâd Edilen Âyet-9:

وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا

“Allah çok küçük bir iyilikte olsa onun sevabını kat kat arttırır.”¹⁹²

Âyette geçen “تَكُ” fiilinden sonra sakın bir kelime gelmemiş veya kendisine zamir bitişmemiştir. Bundan dolayı da başına dâhil olan cezm edici sebebiyle sonundaki “ن” harfi hazfedilmiştir. İrabı şu şekildedir; “تَكُ”: Nâkıs fiili muzari, “ن”un hazfı ile meczum, ismi içinde müstetir “هي”, öncesinde geçen “ذَرَّةً”a döner. “حَسَنَةً”: Zahiri fetha ile lâfzen mansûb “تَكُ”un haberdur¹⁹³.

¹⁸⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 102.

¹⁹⁰ Meryem: 20.

¹⁹¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 105; Âyetin irabı daha önce geçmişti (bk. s. 52).

¹⁹² Nisâ: 40.

¹⁹³ Ahmed b. Muhammed el-Harrâţ, *age.*, I, 176-177.

2.2.4.2. لا ve ما Benzeyen 'ليس

“ليس”, “كان” ve kardeşleri gibi mübteda ve haberin başına dâhil olduğu zaman ismini ref haberini nasbeler. “ما”ye benzeyen “لا” ve “ما” da amel etme bakımından “ليس”ye benzedikleri için onlar da ismini ref haberini nasbeler. Bu harflerin “كان” ve kardeşleriyle aynı ameli işlemelerine rağmen farklı bir başlığın altın ele alınmalarının sebebi “كان” ve kardeşlerinin fiil, bunların ise harf olmasıdır¹⁹⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ

“O kadınlar onların anaları değildir.”¹⁹⁵

Âyette geçen “ما”u nâfiye “ليس”nin amelini işlemiştir. İrabı; “ما”: Harfi neff sükûn üzere mebni, “ليس”nin amelini işler. “هِنَّ”: Zamiri munfasıl, fetha üzere mebni, mahallen merfu “ما”nın ismidir. “أُمَّهَاتٍ”: Zahiri kesra ile lâfzen mansûb “ما”nın haberidir, mudafır. “هِنَّ”: Zamiri muttasıl, sükûn üzere mebni, mahhalen mecrûr mudafun ileyhtir¹⁹⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا

¹⁹⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 106; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *Şerhu'l-Mekûdî 'alâ'l-Elfiyye fî 'İlme'ş-Şarf ve'n-Nahv*, (thk. Abdulhamid Hendâvî), el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2005, s. 61.

¹⁹⁵ Mücâdele: 2.

¹⁹⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 106; Ahmed b. Muhammed el-Harrâţ, *age.*, IV, 1295.

“Siz de ancak bizim gibi insansınız.”¹⁹⁷

“ليس”ye benzeyen “ما” ve “لا”nın nefilikleri bozulduğu zaman “ليس”nin amelini işleyemezler. Bu âyette “ما”nın nefiliği “إِلَّا” ile bozulmuştur, bundan dolayı “ليس”nin amelini işleyemez¹⁹⁸. İrabı şu şekildedir; “ما”: “إِلَّا” ile nefiliği bozulmuş harfi nafiye, sükun üzere mebni, ameli yoktur. “أَنْتُمْ”: Zamiri munfasıl sükûn üzere mebni, mahallen merfu mübtedadır. “إِلَّا”: Harfî istisna sükûn üzere mebnidir. “بَشَرٌ”: Zahiri damme ile merfu haberdır.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ

“Allah mutlak güç sahibi değil midir?”¹⁹⁹

“ليس”nin ve “ليس”ye benzeyen “ما”nın haberinin başına zait olan “ب” harfi ceri gelebilir. Bu durum onların amelini iptal etmez²⁰⁰. Âyetin irabı şu şekildedir; “أَلَيْسَ”: Harfî istifhâm, fetha üzere mebnidir. “أَلَيْسَ”: Nâkıs fiil, fetha üzere mebnidir. “اللَّهُ”: Zahiri damme ile lâfzen merfu, “أَلَيْسَ”nin ismidir. “ب”: Zait harfi cer kesra üzere mebnidir. “عَزِيزٌ”: Zahiri kesra ile lâfzen mecrûr, “أَلَيْسَ”nin haberi olmasından dolayı mahallen mansûbtur.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

وَمَا رَبُّكَ بِعَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

¹⁹⁷ Yâsîn: 15.

¹⁹⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 106; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 61.

¹⁹⁹ Zümer: 37.

²⁰⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 107.

“Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.”²⁰¹

Âyette “ما”nın haberinin başına zait olan “ب” harfi ceri gelmiş ve bu durum onun “كَيْسَ”nin amelini işlemesine engel olmamıştır²⁰². Son iki âyet, “ليس”nin ve “ليس”ye benzeyen “ما”nın haberlerinin başına zait olan “ب” harfi cerinin gelmesinin onların amel etmesini engellemediğinin delilidir.

2.2.4.3. Ef’âli Muḳârebe²⁰³

Ef’âli muḳârebe, “كان” ve kardeşlerinde olduğu gibi mübteda ve haberin başına gelerek onların merfu olan hükümlerini ortadan kaldırır ve mübtedayı ismi olarak refalar, haberi ise haberi olarak nasbeler²⁰⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ

“Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder.”²⁰⁵

Ef’âli muḳârebeden olan “كاد” ve “عَسَى”nin haberi genellikle fiili muzari olarak gelir, fiili muzari olarak gelmediği durumlar çok nadirdir. Bunun yanı sıra “عَسَى”nin fiili muzari olan haberinin başına genellikle “أَنَّ” dâhil olur²⁰⁶. Âyetin irabı şu şekildedir; “عَسَى”: Fiili mazi fetha üzere mebnidir. “رَبُّ”: Zahiri damme ile lâfzen

²⁰¹ En’am: 132.

²⁰² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu’l-Merḳiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 107.

²⁰³ Bu bölüm kendi içerisinde üç kısma ayrılmıştır. Birincisi, Ef’âli Muḳârebe (yakınlaştırma fiileri)’dir. Bunlar: كاد, كرب ve أوشك ’dir. İkincisi, Reḳa’ (umma) fiilleridir. Bunlar: عسى ve اخلولق, عسى ’dir. Üçüncüsü, Şuru’ (başlangıç) fiilleridir. Bunlar: جعل, أخذ, طفق, أعلق ve أنشأ ’dir. Bu bölümün Ef’âli Muḳârebe diye isimlendirilmesinde taḡlib sanatı kullanılmıştır. Yani aralarında ilgi bulunan lafızlardan birinin diğerlerine tercih edilerek hepsi için onun kullanılmasıdır (bk. Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 64; İsmail Durmuş, “Taḡlib”, *DİA.*, İstanbul, 2009, XXXIX, 373).

²⁰⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu’l-Merḳiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 110; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 64.

²⁰⁵ İsrâ: 8.

²⁰⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu’l-Merḳiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 110.

merfu “عَسَى”nin ismi ve mudafıtır. “كُم”: Zamiri muttasıl sükûn üzere mebni mahallen mecrûr mudafun ileyhtir. “أَنْ”: “أَنْ”i masdariyye sükûn üzere mebnidir. “يَرْحَمُ”: “أَنْ” ile lâfzen mansûb fiili muzari, faili içinde müstetir “هو”, “رَبُّكُمْ”a döner. “كُم”: Zamiri muttasıl sükûn üzere mebni mahallen mansûb mefûldür. “أَنْ يَرْحَمَكُمْ”: cümlesi mahallen mansûb “عَسَى”nin haberidir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

“Neredeyse bunu yapamayacaklardı.”²⁰⁷

“أَنْ”nin fiili muzari olan haberi ise “عَسَى”nin aksine genellikle başına “أَنْ” almada gelir²⁰⁸. Âyetin irabı şu şekildedir; “كَادُوا”: Nâkıs fiili mazi damme üzerine mebni, ismi cemi “و”dır. “يَفْعَلُونَ”: Cümlesi “كَادُوا”nın haberidir ve başına “أَنْ” almamıştır²⁰⁹.

²⁰⁷ Bakara: 71.

²⁰⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 110.

²⁰⁹ Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *el-Yâkût ve'l-Mercân fi İ'râbi'l-Kurân*, Dâru'l-A'lâm, Ammân, 2002, s. 16.

2.2.4.4. إن ve Kardeşleri²¹⁰ (Fiile benzeyen Harfler)

“إن” ve kardeşleri de “كان” ve kardeşleri ve ef’âli mukârebe gibi mübteda ve haberin başına dâhil olarak onların merfu olan hükümlerini neshederler. Ancak bu harfler isimlerini nasb, haberlerini refalayarak “كان” ve kardeşleri ve ef’âli mukârebenin tam tersi bir şekilde amel ederler²¹¹.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ

“Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik.”²¹²

“ان” sıla cümlesinin başında bulunduğu zaman hemzesi kesralanır ve “إن” şeklinde okunur²¹³. Âyette geçen “ما” mevsuldür ve kendisinden sonra gelen cümle sıla cümlesidir. “إن” de bu cümlenin başında olduğu için kesralanmıştır²¹⁴. Âyet, “ان”nin sıla cümlesinin başında bulunduğu zaman hemzesinin kesralanmasının delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

حَم * وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ * إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ

²¹⁰ “إن” ve kardeşleri ve ne için kullanıldıkları şöyledir: إن ve أن tekit için kullanılır, ليت temenni için kullanılır, لكن istidrâk için kullanılır, لعل teraccî yani bir şeyi ummak için kullanılır, كأن teşbih için kullanılır. Bu harflere, fiile benzeyen harfler denilmesinin sebepleri şunlardır: a) Fiiller nasıl faili refalayıp mefûlü nasbeliyorsa bu harflerde ismini nasbeler ve haberini refalarlar. b) Fiillerin isimler üzerinde amel ettiği gibi bu harflerde isimler üzerinde amel ederler. c) Fiillerde olduğu gibi bu harflerde de asıl fetha üzerine mebni olmaktır. d) Bu harflerde fiiller gibi sülâsî, rubâî ve humâsîdirler (bk. Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, age., 2005, s. 69; Celâleddîn es-Suyûtî, el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, I, 114).

²¹¹ Celâleddîn es-Suyûtî, el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, I, 114.

²¹² Kasas: 76.

²¹³ Celâleddîn es-Suyûtî, el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik, I, 116.

²¹⁴ Ahmed b. Muhammed el-Harrâf, age., III, 905.

“*Hâ Mîm. Apaçık olan Kitab’a andolsun ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik.*”²¹⁵

“ان”, kasemin (yeminin) cevabı olarak geldiği zaman kesralanması onun hemzesinin kesralandığı bir diğer durumdur²¹⁶. Âyette geçen “إن” kasem “و”nın cevabı olarak gelmiş ve bundan dolayı hemzesi kesralanmıştır.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ

“Allah şöyle demişti: “Sizinle beraberim.””²¹⁷

“ان”un kesralandığı yerlerden bir tanesi de, “قول” kökünden müştak (türemiş) bir kelimedenden sonra geldiği zamandır²¹⁸. Âyette geçen “إن”, “قَالَ”den sonra geldiği için hemzesi kesralanmıştır.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ

“Gerçekten biz bundan önce ona yalvarıyorduk. Şüphesiz o iyilik edendir, çok merhametlidir.”²¹⁹

“ان”un kesralandığı yerlerden bir diğeri de kelamın başında olduğu zamanlardır²²⁰. Âyette geçen birinci “إن”nin hemzesi bu yüzden kesralanmıştır.

²¹⁵ Duhân: 1-3.

²¹⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 116.

²¹⁷ Mâide: 12.

²¹⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 116.

²¹⁹ Tûr: 28.

²²⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 116.

Âyette geçen ikinci “ان”ye gelince, onun illet bildirmesinden dolayı hemzesinin kesralanması da fethalanması da caizdir²²¹. “ان”yi kesraladığımız zaman “إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ” cümlesini isti’nâf (yeni bir başlangıç) cümlesi olarak kabul etmiş oluruz ve “ان”nin kelamın başında olmasından dolayı hemzesi kesralanır²²². “ان”yi fethaladığımız zaman ise onun, “ندعوه لأنه هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ” “ona dua ederiz, çünkü o iyilik edendir, çok merhametlidir.” takdiriyle illet bildirmesinden dolayı hemzesi fethalanır²²³.

İstîşhâd Edilen Âyet-5:

إِنَّ هَذَا هُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ

“Şüphesiz bu gerçek kısıstır.”²²⁴

“ان”nin ismi ile haberi arasına, “ان”nin haberi sıfat ile karışmasını diye, başında tekit “ل”ı olan fasıl zamiri girebilir. Bu durum “ان”nin amel etmesini engellemez²²⁵. Âyette geçen “هُوَ” fasıl zamiridir, “الْقَصَصُ” onun haberidir, “هُوَ الْقَصَصُ” cümlesi “ان”nin haberidir²²⁶. Âyette fasıl zamiri kullanılmazaydı “الْقَصَصُ” kelimesi “هَذَا”nin sıfatı konumunda olacak ve mana; “Şüphesiz bu gerçek kısas” şeklinde olup tam bir cümleyi ifade etmeyecekti.

İstîşhâd Edilen Âyet-6:

إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى

²²¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 118.

²²² Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrâf, *age.*, IV, 1244.

²²³ Ebû Cefer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhâs, *age.*, s. 1044.

²²⁴ Âl-i İmrân: 62.

²²⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 119.

²²⁶ Ebû Cefer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhâs, *age.*, s. 138.

“Şüphesiz bize düşen sadece doğru yolu göstermektir.”²²⁷

“İn”nin haberi, isminin önüne takdim edildiği zaman, “İn”nin isminin başına tekit “l”ı getirilir. Haberin ismin önüne geçmesi “İn”nin amelini iptal etmez²²⁸. Âyette geçen “لَهُدًى” takdiri fetha ile mansûb “İn”nin muahhar (tehir edilmiş) ismidir, önüne takdim edilen “عَلَيْنَا” câr-mecrûru mahallen merfu “İn”nin mukaddem (öne geçirilmiş) haberidir. Âyet, bu durumun “İn”nin amelini iptal etmediğinin delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-7:

إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ

“Allah ancak bir tek ilahdır.”²²⁹

“İn” ve kardeşlerine “ma”u zâide bitiştigi zaman amelleri iptal olur. Âyette de görüldüğü gibi; “İn”ye “ma”u zâide bitişmiş ve amel etmemiştir. “الله” zahiri damme ile lafzen merfu mübtedadır, “إِلَهٌ” zahiri damme ile lafzen merfu haberdir, “وَاحِدٌ” zahiri damme ile lafzen merfu lafzî tekittir²³⁰.

İstîshâd Edilen Âyet-8:

أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ

“Allah ve Resûlü, Allah’a ortak koşanlardan uzaktır.”²³¹

²²⁷ Leyl: 12.

²²⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 120.

²²⁹ Nisâ: 171.

²³⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 120; Ebû'l-Bekâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Abkerî, *İmlâu' mâ Menne Bihi'r-Ramânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâeti fî Cemî'i'l-Kurân*, I, 204.

²³¹ Tevbe: 3.

“إن”, “أن” ve “لكن”den sonra, “إن”, “أن” veya “لكن”, ismi ve haberi olarak, cümle tamamlanmışsa merfu konumda olan bir kelimenin “إن”, “أن” veya “لكن”nin ismi olan mansûb konumdaki kelimeye atfedilmesi caiz olur, fakat cümle isim ve haberle tamamlanmamışsa atfetmek caiz olmaz. Çünkü mansûb olan bu kelime başına “إن”, “أن” veya “لكن” dâhil olmadan önce aslında mübtedaydı ve merfu konumdaydı, bu yüzden merfu bir ismin kendisine atfedilmesi caiz olur²³². Âyette geçen “رَسُولُهُ” kelimesi “أن”nin ismi olan “اللَّهُ” lafzına atfedilmiştir. İrabı iki şekilde yapılır. Birincisi; “رَسُولٌ”: Zahirî damme ile lâfzen merfu “أن”nin isminin mahalline matuftur²³³. İkincisi; “رَسُولٌ”: Zahirî damme ile lâfzen merfu mübtedadır, haberi hazfedilmiştir, takdiri: “رَسُولُهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ”dir, cümlenin cümleye atfı kabilinden “رَسُولُهُ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ” cümlesi kendisinden önceki cümleye atfedilmiştir²³⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-9:

وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ

“Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de.”²³⁵

“إن” hafifletilip “إن” olduğu zaman amel etmesi çok nadir olup “إن”i nafiye ile karışmasın diye amel ettiğinde haberi konumunda olacak olan kelimenin başına tekit “ل” getirilir. “إن”den hafifletilen “إن”den sonra genellikle “كان” ve kardeşleri gibi

²³² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 122.

²³³ Ebû Cefer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nuhâs, *age.*, s. 359.

²³⁴ Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 195.

²³⁵ Bakara: 143.

neshedici fiillerin mazi hali gelir²³⁶. Âyete baktığımızda “إِنْ”den sonra neshedici fiil olan “كَانَتْ” gelmiş ve haberi konumundaki kelimenin başında tekit “لَ”ı gelmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-10:

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذُّكْرَ

“Şüphesiz inkâr edenler zikri (Kuran’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler.”²³⁷

Bazı istisnâî durumlarda “إِنْ”den sonra neshedici fiillerin muzarisinin geldiği görülsede bu gibi durumlar genel bir kuralı ifade etmezler²³⁸. Âyette görüldüğü gibi “إِنْ”den sonra neshedici fiil olan “يَكَادُ” muzari halinde gelmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-11:

وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا

“Senin bize doğru söylediğini bilelim.”²³⁹

“أَنْ” hafifletilip “أَنَّ” olduğu zaman “إِنْ”in aksine genellikle amel eder. “أَنْ”in ismi, mukadder zamiri şan olur. Haberi ise fiil cümlesi olup bu fiil, dua manasında değilse ve camid fiil olmazsa “أَنَّ” ile haberinin arasına fasıla olarak “قَدْ” getirilir²⁴⁰. Âyette hafifletilmiş “أَنَّ”in haberi olarak dua manasında olmayan ve camid olmayan bir fiil gelmiştir. Bu yüzden “أَنَّ” ile haberinin arasına fasıla olarak “قَدْ” getirilmiştir.

²³⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 123-124.

²³⁷ Kalem: 51.

²³⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 124.

²³⁹ Mâide: 113.

²⁴⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 124.

İstîshâd Edilen Âyet-12:

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا

“Onlar bu heykelin, sözlerine karşılık vermediğini görmezler mi?”²⁴¹

Hafifletilmiş “أَنَّ”in haberi dua manasında olmayan ve camid olmayan bir fiil olarak geldiğinde “أَنَّ” ile haberi arasına giren fasılalardan bir diğeri de harfi nefidir²⁴². Âyette “أَنَّ” ile haberi arasına nefi harfi olan “لا” fasıla olarak girmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-13:

أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْعَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ

“Eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaktı.”²⁴³

“أَنَّ”i muhaffefenin haberi dua manasında olmayan ve camid olmayan bir fiil olarak geldiğinde “أَنَّ” ile haberi arasına giren fasılalardan bir diğeri ise “لَوْ”dir²⁴⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-14:

وَالْحَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ

“Beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır.”²⁴⁵

²⁴¹ Tâhâ: 89.

²⁴² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 124.

²⁴³ Sebe’: 14.

²⁴⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 124.

²⁴⁵ Nûr: 9.

“أَنَّ”i muhaffefenin haberi dua manasında olursa kendisiyle haberi arasına fasıla girmez²⁴⁶. Âyette, “أَنَّ”in haberi dua manasında olan “عَصَبٌ” fiilidir. Bu yüzden “أَنَّ” ile haberinin arasına fasıla girmemiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-15:

وَأَنَّ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

“İnsan için ancak çalıştığı vardır.”²⁴⁷

“أَنَّ”i muhaffefenin haberi camid fiil olduğu zaman da “أَنَّ” ile haberi arasına her hangi bir fasıla girmez²⁴⁸. Âyette, “أَنَّ”in haberi camid fiil olan “لَيْسَ”dir. Bundan dolayı “أَنَّ” ile haberi arasına fasıla girmemiştir.

2.2.4.5. ظن ve Kardeşleri²⁴⁹ (Ef’âli Kûlûb)

Bu fiillerde diğer neshediciler gibi mübteda ve haberin başına dâhil olup, onların merfu olan hükümlerini neshederler. Ancak bu fiiller diğer neshediciler gibi isim ve haber almayıp bilakis faillerini aldıktan sonra mübtedayı birinci mefûl, haberi ise ikinci mefûl olarak alırlar ve her ikisini de nasbelerler²⁵⁰.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ

²⁴⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 124-125.

²⁴⁷ Necm: 39.

²⁴⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 124-125.

²⁴⁹ ظن ve kardeşleri (ef’âlu kûlûb): ظن, رأى, خال, علم, وجد, حسب, زعم, عدا, حجا, درى, جعل, حب, ve تعلم olmak üzere on üç tanedir. Bu bâbın altında zikredilen bir kısım daha vardır. O da, el-ef’âlu’t-tasyîriyye (dönüştürme fiilleri)dir. el-Ef’âlu’t-tasyîriyye: صيرٌ ve onun manasında kullanılan جعل, أصر, جعل, ve onun manasında kullanılan صيرٌ ve onun manasında kullanılan صيرٌ ve onun manasında kullanılan صيرٌ, اتخذ, اتخذ, ردٌ, 82-83).

²⁵⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 134-135.

“Eğer siz onların mümin kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin.”²⁵¹

“علم” fiili “تَيَقَّنَ”(iyice bilmek) manasında olduğu zaman “ظن” ve kardeşlerinden olur ve onların amelini işleyerek iki mefûl alır. Başka bir manada olursa “ظن” ve kardeşlerinden çıkar ve onların amelini işleyemez²⁵². Âyette geçen “علم” fiilinden türemiş olan “علمتموا” fiili “تَيَقَّنَ” manasında kullanılmış ve bundan dolayı iki mefûl almıştır. Birinci mefûlü; mahallen mansûb olan “هُنَّ” zamiri munfasıldır. İkinci mefûlü ise; zahiri kesra ile lâfzen mansûb olan “مُؤْمِنَاتٍ” kelimesidir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا

“Gerçekten biz onu sabreden bir kimse olarak bulduk.”²⁵³

“وجد” fiili “علم” manasında kullanıldığı zaman “ظن” ve kardeşlerinden olur ve onların amelini işler²⁵⁴. Âyetteki “وجد” fiili “علم” manasında kullanılmış ve iki mefûl almıştır. Birinci mefûlü; mahallen mansûb olan muttasıl “هُ” zamiridir. İkinci mefûlü; zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “صَابِرًا” kelimesidir.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَخُورَ

²⁵¹ Mumteherine: 10.

²⁵² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 136.

²⁵³ Sâd: 44.

²⁵⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 136.

“Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı.”²⁵⁵

“ظن” fiili, bir şeyi zannetmek, öyle olacağını hesap etmek manasında kullanıldığı zaman ef’âlu kılûbten olur ve iki mefûl alır²⁵⁶. Âyette geçen “ظن” fiili hesap etmek manasında kullanıldığı için iki mefûl almıştır. “أَنْ”i muhaffefe ve kendisinden sonra gelen cümle “ظن” fiilinin iki mefûlü yerindedir²⁵⁷.

İstişâd Edilen Âyet-4:

وَضُنُّوْا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ

“Allah(in azabın)dan yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı.”²⁵⁸

“ظن” fiilinin ef’âlu kılûbün amelini işleyebilmesinin şartlarından bir diğeri de “علم” manasında kullanılmasıdır²⁵⁹. Âyetteki “ظن” fiili “علم” manasında kullanılmış ve bundan dolayı iki mefûl almıştır. “أَنْ لَا مَلْجَأَ” muevvel masdarı “ظن”nin iki mefûlü yerindedir²⁶⁰.

İstişâd Edilen Âyet-5:

كَمَا يَخْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ

“Onların (kendilerini kurtaracak) bir iş üzerinde olduklarını sanarak size yemin ettikleri gibi.”²⁶¹

²⁵⁵ İnşikâk: 14.

²⁵⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 136.

²⁵⁷ Ahmed b. Muhammed el-Ḥarrâṭ, *age.*, IV, 1435.

²⁵⁸ Tevbe: 118.

²⁵⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 136.

²⁶⁰ Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 214.

²⁶¹ Mucâdele: 18.

“حسب” fiili “اعتقد” manasında kullanıldığı zaman “ظن” ve kardeşlerinin amelini işleyerek iki mefûl alır²⁶². Âyette geçen “يَحْسُبُونَ” fiili sanmak manasında kullanılmış ve bundan dolayı “ظن” ve kardeşlerinin amelini işlemiştir. “أَنَّ” ve kendisinden sonra gelen cümle “يَحْسُبُونَ”nin iki mefûlü yerindedir²⁶³.

İstîshâd Edilen Âyet-6:

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَانِ إِنَاءً

“Onlar, Rahmân’ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.”²⁶⁴

“جعل” fiili de “حسب” gibi “اعتقد” manasında kullanıldığı zaman “ظن” ve kardeşlerinin amelini işler ve iki mefûl alır²⁶⁵. Âyetteki “جَعَلُوا” fiili, bir şeyi öyle saymak, hesap etmek manasında kullanılmıştır. Bundan dolayı iki mefûl almıştır. Birinci mefûlü: zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “الْمَلَائِكَةَ” kelimesidir. İkinci mefûlü ise: zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “إِنَاءً” kelimesidir²⁶⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-7:

فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا

“Onları dağılmış zerreciklere çevirdik.”²⁶⁷

“جعل” fiili, “صَيَّرَ” manasında kullanıldığı takdirde dönüştürme fiillerinden olur ve iki mefûlü nasbeler²⁶⁸. Âyete baktığımızda, “جعل” çevirdik manasındadır ve iki

²⁶² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 136.

²⁶³ Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrâf, *age.*, IV, 1300.

²⁶⁴ Zuhuf: 19.

²⁶⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 137.

²⁶⁶ Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 498.

²⁶⁷ Furkân: 23.

mefûl almıştır. Birinci mefûlü; mahallen mansûb olan muttasıl “ه” zamiridir. İkinci mefûlü; zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “هَبَاءٍ” dir.

İstîshâd Edilen Âyet-8:

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

“Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler.”²⁶⁹

“رَدَّ” fiili de “جعل” gibi “صَيَّرَ” manasında kullanıldığı zaman dönüştürme fiillerinden olur ve iki mefûl alır²⁷⁰. Âyette geçen “يَرُدُّونَ” fiili “صَيَّرَ” manasında kullanılmış ve iki mefûl almıştır. Birinci mefûlü; mahallen mansûb olan muttasıl “كُمْ” zamiridir. İkinci mefûlü ise: zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “كُفَّارًا” kelimesidir.

İstîshâd Edilen Âyet-9:

وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا

“Allah İbrahim’i dost edindi.”²⁷¹

“صَيَّرَ” manasında kullanıldığı zaman dönüştürme fiillerinden olan ve iki mefûl alan fiilerden bir diğeri “اتَّخَذَ” dir²⁷². Âyette geçen “اتَّخَذَ” fiili “صَيَّرَ” manasında

²⁶⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 138.

²⁶⁹ Bakara: 109.

²⁷⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 138.

²⁷¹ Nisâ: 125.

²⁷² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 138.

kullanılmış ve iki mefûl almıştır. Birinci mefûlü; zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “إِبْرَاهِيمَ” dir. İkinci mefûlü; zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “خَلِيْلًا” lafzıdır²⁷³.

İstîshâd Edilen Âyet-10:

لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ

“Andolsun bunların konuşmayacağını sen de bilirsin.”²⁷⁴

Ef’âli kûlûbten olan bir fiil ile mefûllerinin arasına “ما”u nâfiye girerse, fiilin lafızca ameli iptal olsada mahalli olarak ameli devam eder²⁷⁵. Âyete baktığımızda ef’âli kûlûbten olan “عَلِمَ” fiili ile mefûllerinin arasına “ما”u nâfiyenin girdiğini ve bu durumun, onun mefûllerini lâfzî olarak nasbelemesini engellediğini, fakat “مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ” cümlesinin mahalli olarak “عَلِمَ” fiilinin iki mefûlü yerinde olduğunu görmekteyiz²⁷⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-11:

وَتَذُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا

“(Kabirlerinizde) pek az kaldığımızı sanacağınız günü hatırla!”²⁷⁷

Ef’âli kûlûbten olan bir fiil ile mefûllerinin arasına “إِن”i nafiye girerse “ما”u nâfiye gibi fiilin lafızca amelini iptal eder, fakat mahalli olarak ameli devam eder²⁷⁸. Âyette “تَذُنُّونَ” ile mefûlleri arasına “إِن”i nafiye girmiş ve “تَذُنُّونَ” fiili lâfzî olarak amel etmesede “إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا” cümlesi mahalli olarak onun iki mefûlü yerindedir.

²⁷³ Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 106.

²⁷⁴ Enbiyâ: 65.

²⁷⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 140-141.

²⁷⁶ Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrât, *age.*, II, 727.

²⁷⁷ İsrâ: 52.

²⁷⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 141.

İstîshâd Edilen Âyet-12:

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا

“Sonra onları uyandırdık ki, iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim.”²⁷⁹

Ef’âli kılûbten olan bir fiil ile mefûllerinin arasına istifhâm harfi girerse, fiil yine lâfzî olarak amel etmesede mahalli olarak iki mefûl alır²⁸⁰. Âyette, ef’âli kılûbten olan “تَعْلَمَ” fiili ile mefûlleri arasına “أَيُّ” istifhâmı girmiş ve onun lâfzî olarak amel etmesini engellemiştir. Fakat “أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ” cümlesi mahalli olarak “تَعْلَمَ” fiilinin iki mefûlü yerindedir.

İstîshâd Edilen Âyet-13:

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا

“Allah sizi, analarınızın karnından siz hiç bir şey bilmezken çıkardı.”²⁸¹

Ef’âli kılûbten olan “علم” fiili “عرف” manasında olduğu zaman ameli bozulur ve iki mefûl yerine bir mefûl alır²⁸². Âyette geçen “تَعْلَمُونَ” fiili “عرف” manasında kullanılmış ve bundan dolayı iki mefûl alamamış, bir mefûl almıştır. “شَيْئًا” kelimesi, zahiri fetha ile lâfzen mansûb “تَعْلَمُونَ”nin mefûlüdür.

İstîshâd Edilen Âyet-14:

أَيُّنَ شُرَكَائِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

²⁷⁹ Kehf: 12.

²⁸⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 141.

²⁸¹ Nahl: 78.

²⁸² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 142; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 86.

“Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?”²⁸³

Cümleyi kısaltmak veya sözü daha belîğ hale getirmek için, ef’âli kılûbten olan bir fiilin iki mefûlünü birden ya da bir mefûlünü hazfetmek caiz değildir. Fakat bu fiillerin iki mefûlü birden veya bir mefûlü hazfedildiğinde, mefûllerin düşürüldüğüne dair bir delil olursa bu takdirde hazfetmek caiz olur²⁸⁴. Âyete baktığımızda “تَزْعُمُونَ” fiilinin iki mefûlünün düşürüldüğünü ve burada mefûllerin hazfedilmesini caiz kılan delilin, “تَزْعُمُونَ”den önce geçen “أَيْنَ شُرَكَائِي” cümlesi olduğunu görmekteyiz. Çünkü âyetin takdiri: “تَزْعُمُونَ شُرَكَائِي” şeklindedir²⁸⁵. Zaten “تَزْعُمُونَ”den önce “شُرَكَائِي” kelimesinin geçmesinden, “تَزْعُمُونَ”nin iki mefûlünün hazfedildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı âyette ef’âli kılûbten olan bu fiilin mefûllerinin hazfi caiz olmuştur.

2.2.4.5.1. Üç Mefûl Alan Fiiller

Ef’âli kılûbten olan “رَأَى”, “عَلِمَ” ve bu ikisinin yerine geçen fiiller başlarına “أَ” harfi dâhil olduğu zaman iki mefûl yerine üç mefûl alırlar²⁸⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَأَيْتَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ

“Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz.”²⁸⁷

²⁸³ Kasas: 62.

²⁸⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 143.

²⁸⁵ Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrâf, *age.*, III, 901.

²⁸⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 145; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 88-89.

²⁸⁷ Enfâl: 43.

Âyette geçen “يُرِي” fiili ef’âli kûlûbten olan “رأى” fiilinin başına hemze getirilmiş “أرى”nın muzari formudur. Bundan dolayı üç mefûl almıştır²⁸⁸. Birinci mefûlü: mahallen mansûb olan muttasıl “ك” zamiridir. İkinci mefûlü: mahallen mensub olan muttasıl “هُمْ” zamiridir. Üçüncü mefûlü ise: zahiri fetha ile lâfzen mensub olan “قَلِيلًا” kelimesidir²⁸⁹.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى

“*Hani İbrahim, “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti.*”²⁹⁰

“أرى” fiili “أبصر” manasında kullanıldığı zaman üç mefûl değil iki mefûl alır. Çünkü başına “أ” harfi eklenmeden önceki hali olan “رأى” fiili “علم” manasında kullanılmamasından dolayı ef’âli kûlûbten değildir²⁹¹. Bundan dolayı iki mefûl değil bir mefûl alır. Bu fiillerin başına dâhil olan “أ” harfi de onların mefûl sayısını bir adet arttırır. Bu yüzden âyette geçen “أرى” fiilinin emir formunda olan “أَرِنِي” iki mefûl almıştır. Birinci mefûlü: mahallen mensub olan muttasıl mütekellim “ي”sıdır. İkinci mefûlü: mahallen mansûb olan “كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى” cümlesidir.

²⁸⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 145.

²⁸⁹ Ahmed ‘Ubeyd ed-Da‘âs, Ahmed Muhammed Humejdân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *İ‘râbu'l-Çur‘âni'l-Kerîm*, Mektebetu Dâri'l-Fârâbî, Dımeşk, 2004, I, 431.

²⁹⁰ Bakara: 260.

²⁹¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 147.

2.2.5. Fâil

Fâil; tam fiilin veya masdar, ism-i fâil gibi tam fiil yerine geçen kelimelerin kendisine isnad edildiği merfu isimdir. Fâil, âmili olan fiilin önüne takdim edilmez. Eğer böyle bir takdim olursa bu cümle fiil cümlesi değil isim cümlesi olur²⁹².

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

“Şahit olarak Allah yeter.”²⁹³

Fâil, merfûattan olmasına rağmen bazen lâfzî olarak merfu gelmeyebilir. Ancak bu durum onun konumunun merfu olmasını engellemez, lâfzî olarak merfu gelmese bile mahalli olarak yine merfu olur²⁹⁴. Âyete baktığımızda fâil konumunda olan “اللَّهُ” lafzının başına gelen zait “ب” harf-i cerinden dolayı lâfzî olarak kesralı olduğunu görsekte mahalli olarak merfudur.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِي

“Hayır, can boğaza dayandığı, “Kimdir (bunu) iyi edecek?” dendiği, (ölmek üzere olanın da) bunun ayrılış olduğunu bildiği, bacakların birbirine dolandığı zaman, işte o gün sevkediliş Rabbinedir.”²⁹⁵

Her fiile mutlaka bir fâil gerekir. Ancak fâil bazen açık isim olarak değilde fiilin içinde gizli olarak gelebilir²⁹⁶. Âyette geçen “بَلَغَتِ” fiilinin fâili içinde gizlidir,

²⁹² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 149; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 90.

²⁹³ Nisâ: 79.

²⁹⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 150.

²⁹⁵ Kıyâmet: 26.

²⁹⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 151.

takdiri ise “همي”dir. “التَّرَاقِي” kelimesi ise, zahiri fetha ile lâfzen mansûb “بَلَعَتْ” fiilinin mefûlûdür.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ * رِجَالٌ

“Birtakım adamlar buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler.”²⁹⁷

Fâil, takdiri bir istifhâmın cevabı olduğu zaman fiil cümleinin içerisinde zikredilmeyip hafzedilmiş olarak gelebilir. Bu gibi durumlar vucubiyet ifade etmez bilakis fiilin hafzedilmesi de cümleinin içerisinde kalması da caizdir²⁹⁸. Âyetteki fâil olan “رِجَالٌ” kelimesi, mukadder olan “مَنْ يُسَبِّحُ لَهُ” sorusunun cevabı olmasından dolayı âmili olan fiil hafzedilmiştir. Takdiri: “يُسَبِّحُ لَهُ رِجَالٌ” şeklindedir²⁹⁹.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ

“Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelamını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı.”³⁰⁰

Fâilin fiili, kendisinden sonra gelen bir fiille tefsir edildiği zaman fâilin fiilinin hafzedilmesi vacip olur³⁰¹. Âyette geçen “أَحَدٌ” kelimesi hafzedilmiş olan “اسْتَجَارَكَ” fiilinin fâilidir. Bu fiilin hafzedilmesinin sebebi, kendisinden sonra aynı

²⁹⁷ Nûr: 36-37.

²⁹⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 153; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 91.

²⁹⁹ Ebû'l-Beķâ Abdullah b. el-Huseyn el-'Abkerî, *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, (thk. Mesud Kureyyim el-Faķıyyu), Dâru'l-Yaķîn, Mısır, 2001, s. 610.

³⁰⁰ Tevbe: 36.

³⁰¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 153.

lafızla geçen ve kendisini tefsir edici niteliğinde olan “اسْتَجَارَكَ” fiilidir. Eğer bu fiil, burada hafzedilmeseydi bir tekrar söz konusu olacaktı ve söz uzayacaktı³⁰².

İstîşhâd Edilen Âyet-5:

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ

“Allah bir kısmına hidayet etti, bir kısmını da sapıklık layık oldu.”³⁰³

Fâilde asıl olan fiilden sonra gelmesidir, mefûlde asıl olan ise fâilden sonra gelmesidir. Bu durum bazen değişebilir ve mefûl fiilden önce gelebilir, fakat fiilin fâili refalama ve mefûlü nasbeleme ameli bozulmaz³⁰⁴. Âyetteki zahiri fetha ile lâfzen mansûb olan “فَرِيقًا” kelimesi, “هَدَىٰ” fiilinin mukaddem mefûlüdür³⁰⁵. Görüldüğü üzere mefûlün fiilin önüne geçmesi fiilin amelini bozmamıştır.

2.2.6. Nâibu’l-Fâil

Nâibu’l-fâil; meçhul (fâili belli olmayan) fiillerin kendisine isnad edildiği, fâilin yerine geçen merfu isimdir. Nâibu’l-fâil, fâilde olduğu gibi âmili olan fiilin önüne takdim edilmez. Böyle bir takdim olursa bu cümle fiil cümlesi değil isim cümlesi olur³⁰⁶.

İstîşhâd Edilen Âyet-1:

وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ

“İsrailoğulları (yaptıklarına) pişman olunca.”³⁰⁷

³⁰² Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 195; Ahmed ‘Ubeyd ed-Da‘âs, Ahmed Muhammed Humejdân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, I, 444.

³⁰³ A‘râf: 30.

³⁰⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü’l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 157.

³⁰⁵ Ahmed b. Muhammed el-Harrâf, *age.*, I, 315.

³⁰⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü’l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 161-162.

³⁰⁷ A‘râf: 149.

Nâibu'l-fâil her zaman bir isim olmayabilir, mezkûr olan bir fiile muteallık (bağlı) olan câr ve mecrûr da nâibu'l-fâil olabilir³⁰⁸. Âyette geçen “بِئْتَدِيهِمْ” câr-mecrûru, “سُقَطَ” meçhul fiiline muteallıktırlar ve mahallen merfu “سُقَطَ”nın nâibu'l-fâildirler³⁰⁹.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ

“Sûr’a bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir çarptırılınca, işte o gün olacak olmuş (kıyamet kopmuş)tur.”³¹⁰

Fiile, nâibu'l-fâilden sonra lâfzî olarak mansûb olsun veya mahalli olarak mansûb olsun fark etmez, bir mefûl gerekir³¹¹. Âyette geçen “نُفِخَ” fiili meçhul fiili mazidir, “نَفْخَةٌ” kelimesi onun nâibu'l-fâilidir. “بِئْتَدِيهِمْ” câr-mecrûru ise mahallen mansûb “نُفِخَ”nın mefûlüdür, câr-mecrûrlara genişlik verilmiş olmasından dolayı nâibu'l-fâilin önüne takdim edilmiştir.

2.2.7. İştîğâl

Mutesarrıf fiilin veya fiil benzeri olan ismi fâilin ve ismi mefûlun öncesinde, mefûlü olarak alması gereken bir isim geçip, o ismi mefûlü olarak alamayıp kendisinden sonra gelen ve öncesindeki isme dönen zamirde veya zamirli isimde amel etmesine iştîğâl denir. İştîğâle konu olan fiilin, mutesarıf olmayan fiil, sıfatı müşebbehe ve harf olmaması gerekmektedir. Çünkü bu saydıklarımızın ameli zaten zayıftır, bundan dolayı kendilerinden önce geçen isimde amel edemezler³¹².

³⁰⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 167.

³⁰⁹ Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrâf, *age.*, I, 344.

³¹⁰ Hâkka: 13.

³¹¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 170.

³¹² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 171; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 101.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ

“Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.”³¹³

İştîgâle konu olan emir fiilinden önce geçen ismin hareke olarak fetha alması gerekirken, eğer emir fiili ile bir umumluk kastediliyorsa bu takdirde damme harekesi alması vacip olur³¹⁴. Âyetin irabı şöyledir; “السَّارِقُ”: zahiri damme ile lâfzen merfu mübtedadır, haberi mahzuftur, takdiri; “فِيمَا يَتْلَىٰ عَلَيْكُمُ السَّارِقَ وَالسَّارِقَةَ” şeklidir³¹⁵. “السَّارِقَةُ”: zahiri damme ile lâfzen merfu “السَّارِقُ”ya ma‘tuftur. “فَاقْطَعُوا”: Fiili emir sükûn üzere mebnidir, fâili cemi “و”dır. “أَيْدِي” zahiri fetha ile lâfzen mansûb mefûl ve mudafır. “هُمَا”: zamiri muttasıl sükûn üzere mebni, mahallen mecrûr mudafun ileyhtir ve “السَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ”ya döner. Âyetteki “فَاقْطَعُوا” fiili “أَيْدِيَهُمَا” ile meşğul olmasından dolayı kendisinden önce geçen “السَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ”da amel edememiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ

“Semûd kavmi de uyarıcıları yalanlamış ve şöyle demişlerdi: “İçimizden bir insana mı uyacağız?”³¹⁶

İştîgâle konu olan fiilin öncesinde geçen isimin, “ما”, “إن”i nâfiye ve istifhâm hemzesi gibi genellikle fiile dâhil olan bir şeyden sonra gelirse ve aralarına herhangi

³¹³ Mâide: 38.

³¹⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 174.

³¹⁵ Ahmed 'Ubeyd ed-Da'âs, Ahmed Muhammed Humeydân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, I, 255.

³¹⁶ Kamer: 24.

bir fasıla girmezse, fetha harekesi alması gerekir³¹⁷. Âyette iştiğâle konu olan fiil “أَبَشَّرًا” fiilidir, “هُ” zamiri ile meşğul olmasından dolayı öncesinde geçen “نَسَبًا” kelimesinde amel edememiştir. “بَشَّرًا” kelimesi istifhâm “أ”nden sonra gelmiş ve bu yüzden fetha harekesi almıştır. İrabı şöyledir; “بَشَّرًا”: zahiri fetha ile lâfzen mansûb, kendisinden sonra zikredilen “نَسَبًا” fiilinin tefsir ettiği mahzûf bir fiilin mefûlûdür³¹⁸.

2.2.8. Mefûlün Hazfedilmesi

“ظن”nin iki mefûlünden birisi olmadığı sürece, kelamın asıl rûknü olmayan fazla mefûlün, lâfzî veya manevi bir maksattan dolayı kelamı icazlaştırmak için hazfedilmesi caiz olur.

İstîşhâd Edilen Âyet-1:

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ

“Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.”³¹⁹

Âyetteki “قَلَىٰ” fiilinin mefûlü olan muttasıl “كَ” zamiri, sûredeki âyet sonları birbirine uysun diye lâfzî bir maksattan dolayı seci³²⁰ için hazfedilmiştir³²¹.

İstîşhâd Edilen Âyet-2:

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا

“Eğer, yapamazsanız ki hiçbir zaman yapamayacaksınız.”³²²

³¹⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 174.

³¹⁸ Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrât, *age.*, IV, 1260.

³¹⁹ Duhâ: 3.

³²⁰ Seci: Cümlelerin veya cümle içinde kullanılan sözcüklerin sonlarındaki ses benzerliğine denilir (bk. İsmail Durmuş, “Seci”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 273-275).

³²¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 186.

³²² Bakara: 24.

Âyette, lafızlar icaz olsun diye lâfzî bir sebepten dolayı mefûl hazfedilmiştir³²³. Âyetin takdiri, “ولن تفعلوا ذلك أبدا” şeklindedir³²⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي

“Allah, “Şüphesiz ben ve peygamberlerim galip geleceğiz” diye yazmıştır.”³²⁵

Manevi bir maksattan dolayı mefûlü hazfetmek, mütekellimin mefûlü hakir (aşağılık) görmesinden dolayı zikretmeye değer bulmamasıdır. Âyetin takdiri, “لأغلبن للكافرين” şeklindedir. Allah Teâlâ’nın kâfirleri hakir görmesinden dolayı âyette mefûl hazfedilmiştir³²⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

انتهوا خَيْرًا لَكُمْ

“Kendi iyiliğiniz için buna son verin.”³²⁷

Kelamı icazlaştırmak için, mefûlün hazfedildiği gibi fazla olan fiilinde, eğer kendisinden sonraki mefûlden hazfedildiği anlaşılıyorsa, hazfedilmesi caiz olur. Âyetin takdiri, “انتهوا وآتوا خيرا لكم” şeklinde olup “خَيْرًا”ın âmili olan “آتوا” fiili kelamı icazlaştırmak için hazfedilmiştir³²⁸.

³²³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 186.

³²⁴ Celâleddîn el-Mahallî ve Celâleddîn es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn el-Muyesser*, (thk. Fahreddin Kabâve), Mektebetu Lubnân, Beyrut, 2003, s. 4.

³²⁵ Mücâdele: 21.

³²⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 186.

³²⁷ Nisâ: 171.

³²⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 187-188.

2.2.9. Tenâzu‘

Tenâzu‘ bâbı, i‘mâl bâbı diyede isimlendirilir. Tenâzu‘; birbirlerini tekit edici olmayan iki âmilin bir ma‘mulün öncesinde geçip her ikisinde bu ma‘mulü almak istemesidir³²⁹.

İstişhâd Edilen Âyet-1:

قَالَ أَتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا

““Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım” dedi.”³³⁰

Âyette geçen “أتوني” ve “أفرغ” fiillerinin ikisinde kendilerinden sonra gelen “قِطْرًا”ı ma‘mul olarak almak istemektedirler. “أتوني” fiili “قِطْرًا”ı ikinci mefûlü olarak, “أفرغ” fiili ise birinci mefûlü olarak almak istemektedir³³¹. Basra gramer ekolüne göre, ma‘mule daha yakın olmasından dolayı ikinci âmil amel etmeye daha layıktır. Kûfe gramer ekolüne göre ise, birinci âmil önce geçtiği için hak sahibidir ve ma‘mulü almaya daha layıktır³³².

2.2.10. Mef‘ûlu Mutlak

Mef‘ûlu mutlak; fiili tekit eden, fiilin çeşidini veya kaç kere yapıldığını açıklayan, fiille aynı kökten türeyen masdardır. Konum olarak mansûb konumdadır. Fiilin amelini işleyen masdar, ismi fâil ve ismi mefûllerde fiil gibi mefûlü mutlak alabilirler³³³.

İstişhâd Edilen Âyet-1:

فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا

³²⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 189.

³³⁰ Kehf: 96.

³³¹ Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf b. Hişâm el-Ensârî, *age.*, s. 185.

³³² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 191.

³³³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 196.

“Cehennem tam bir karşılık olarak hepinizin cezası olacaktır.”³³⁴

Fiiller hades (oluş) ve zaman bildirirken masdarlar sadece oluş bildirirler. Masdarlarda mefûlü nasbeleyebilirler. Âyette geçen “حَزَّاءُكُمْ” masdarı “حَزَّاءُ”i mefûlü mutlağı olarak nasbelemiştir³³⁵.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا

“Allah Musa ile de doğrudan konuştu.”³³⁶

Âyette geçen “تَكْلِيمًا” kelimesi “كَلَّمَ” fiilinin mefûlü mutlağı olup onunla aynı kökten türemiş masdardır³³⁷. Buradaki mefûlü mutlak fiilin anlamını tekit etmektedir.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا

“Saf bağlayıp duranlara and olsun.”³³⁸

İsmi fâilde mefûlü nasbeleyebilir. Âyette geçen “الصَّافَّاتِ” ismi fâili amel etmiş ve “صَفًّا” kelimesini mefûlü mutlağı olarak nasbelemiştir³³⁹.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

فَأَجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً

³³⁴ İsrâ: 63.

³³⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 196.

³³⁶ Nisâ: 164.

³³⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 196-197.

³³⁸ Sâffât: 1.

³³⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 197.

“Onlara seksen değnek vurun.”³⁴⁰

Fiilin kaç kere yapıldığını belirten mefûlü mutlak, masdara mudaf olan bir sayı olabilir³⁴¹. Bu takdirde masdar olan kelime temyiz olarak karşımıza çıkar. Âyette geçen “تَمَّانِينَ” kelimesi, zahiri fetha ile lâfzen mansûb mefûlü mutlaktır, “جُلْدَةٌ” kelimesi ise onun temyizidir.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

“Ona kâinatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim.”³⁴²

Mefûlü mutlak bazen masdarın yerine geçen bir sayıda olabilir³⁴³. Âyette geçen “أَحَدًا” kelimesi zahiri fetha ile lâfzen mansûb “لَا أُعَذِّبُهُ” fiilinin mefûlü mutlağıdır.

İstîshâd Edilen Âyet-6:

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا

“Allah sizi (babanız Âdem’i) yerden (bitki bitirir gibi) bitirdi (yarattı).”³⁴⁴

Mefûlü mutlak, fiilin birebir masdarı değil de yine aynı kökten türemiş olan bir maddenin ismi olabilir³⁴⁵. Âyette geçen “أَنْبَتَ” fiilinin masdarı “إِنْبَاتًا” kelimesidir. Fakat âyetteki mefûlü mutlak, bitki manasında olan ve aynı kökten türemiş olan “نَبَاتًا” kelimesidir.

³⁴⁰ Nûr: 4.

³⁴¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 198.

³⁴² Mâide: 115.

³⁴³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 198.

³⁴⁴ Nûh: 17.

³⁴⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 199.

İstîshâd Edilen Âyet-7:

وَأَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَئِلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً

“Rabbinin adını an ve bütün benliğine O’na yönel.”³⁴⁶

Mefûlü mutlak bazende, yine aynı kökten türemiş olan fakat başka bir bâbdan olan fiilin masdarı olabilir³⁴⁷. Âyette geçen “تَبْتَئِلْ” fiili “تَفْعُلْ” bâbından olup, masdarı “تَبْتِيلاً”dır. Fakat âyette “تَبْتَئِلْ” fiilinin mefûlü mutlağı olarak, “تَفْعِيلْ” bâbından masdar olan “تَبْتِيلاً” kelimesi gelmiştir.

2.2.11. Mef‘ûlu Leh

Mef‘ûlu leh; fiilin illetini belirten masdardır. Mansûb konumda olması için; a)masdar olması, b)açık bir sebebi belirtmesi, c)sebebini belittiği fiille zaman birliği içinde olması, d)sebebini belittiği fiilin failiyle de zaman birliği içinde olması gerekmektedir. Bu şartlardan bir tanesini taşımazsa, sebep bildiren “ل” harfi ceri ile cerralanır ve mahallen mansûb olarak mefûl olur³⁴⁸.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا

“Her ne zaman cehennemden, o ızdıraktan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler.”³⁴⁹

Saymış olduğumuz dört şarttan birini taşımayan mefûlu leh, illet bildiren ve “ل” harfi cerinin manasında olan başka bir harfi cer ile cerralanarak da mahallen

³⁴⁶ Müzzemmil: 8.

³⁴⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 199.

³⁴⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 203-204; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 117.

³⁴⁹ Hac: 22.

mansûb mefûlu leh olabilir³⁵⁰. Âyette geçen “مِنْ عَمِّ” câr mecrûrundaki “مِنْ” harfi ceri illet bildirmesinden ve “ل” harfi cerinin manasında olmasından dolayı, “مِنْ عَمِّ” câr mecrûru mahallen mansûb “أَرَادُوا” nun mefûlu lehidir.

2.2.12. Mef'ûlu Fîh

Mef'ûlu fîh; içerisinde “بِ” harfi cerinin manasını barındıran zaman ve mekân zarflarından oluşan mefûle denir. Konum olarak mansûb konumdadır. Eğer zarf olmayan bir kelimenin başında zaman veya mekân bildiren “بِ” harfi ceri veya “بِ” harfi cerinin manasında olan başka bir harfi cer varsa bu takdirde câr mecrûr mahallen mansûb mef'ûlu fîh olur³⁵¹.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ

“Tûr dağını da tepenize dikmiştik.”³⁵²

Âyette geçen “فَوْقَ” mekân zarfi içinde “بِ” harfi cerinin manasını barındırmasından dolayı “رَفَعْنَا” fiilinin mefûlu fîh olmuştur³⁵³.

2.2.13. Mef'ûlu Me'ah

Mef'ûlu Me'ah; isminden de anlaşıldığı üzere “مَعَ” (beraberlik) manasında olan “و” dan sonra zikredilen, fethalanmış isimlere denir³⁵⁴.

³⁵⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 204.

³⁵¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 206; Ebû'l-İrfan Muhammed b. Ali eş-Şabbân, *Hâşiyetu's-Şabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûni 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2003, II, 648-649.

³⁵² Bakara: 63.

³⁵³ Ahmed 'Ubeyd ed-Da'âs, Ahmed Muhammed Humeydân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, I, 30.

³⁵⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 209.

İstishâd Edilen Âyet-1:

فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ

“Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın.”³⁵⁵

Âyetteki “وَشُرَكَاءَكُمْ” kelimesinin başında bulunun “و” harfi “مع” manasında olup kendisinden sonra gelen “شُرَكَاءَكُمْ” kelimesini mefûlu me‘ah yapmıştır³⁵⁶. Âyette geçen “أَمْرَكُمْ” kelimesi ise zahiri fetha ile lâfzen mansûb mefûlu bih sarihtir. Mefûlu me‘ah yapan “و” harfi atif harfinin görevini üstlenmez o yüzden “وَشُرَكَاءَكُمْ” tamlaması “أَمْرَكُمْ”a atfedilmiştir denilemez.

2.2.14. İstisnâ

İstisnâ; cümle içerisindeki bir veya birçok kelimeyi “إِلا” ve kardeşleri³⁵⁷ ile anlamca o cümlenin haricinde tutmaya denir. İstisnâ cümlesinin öğeleri şunlardır; 1)istisnâ edatı; kendisinden sonra gelen kelimeyi kendisinden öncekinden istisnâ eden harf, isim veya fiilerdir. 2)Müstesnâ; istisnâ edatından sonra gelen kelimedir. 3)Müstesnâ minh: istisnâ edatından önce gelen kelimedir. İstisnâ iki kısma ayrılır. Birincisi, istisnâyı muttasıladır. O da: müstesnânın müstesnâyı minhten bir parça olduğu kısımdır. İkincisi, istisnâyı munkatı’dır. O da: müstesnânın müstesnâyı minten bir parça olmadığı kısımdır³⁵⁸.

İstishâd Edilen Âyet-1:

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ * إِلَّا إِبْلِيسَ

³⁵⁵ Yûnus: 71.

³⁵⁶ Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf b. Hişâm el-Ensârî, *age.*, s. 216.

³⁵⁷ “إِلا” ve kardeşleri; إِلا, سِوَى, غَيْرِ, خِلا ve حَاشَا’dır (bk. Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *age.*, 326-341. beyitler, s. 22-23).

³⁵⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 212-213.

“İblis dışında bütün melekler secde ettiler.”³⁵⁹

Olumlu cümle içerisinde bulunan “إِلا” istisnâ harfi mütesnâyı nasbeler³⁶⁰.
Âyette geçen “إِنلِيسَ” kelimesi, zahiri fetha ile lâfzen mansûb müstesnâdır, “إِلا”dan dolayı nasbelenmiştir.

İstishâd Edilen Âyet-2:

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاحَهُمْ وَلمَ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنفُسُهُمْ

“Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince..”³⁶¹

Nefî veya nehî ve istifhâm gibi nefî benzeri olumsuz cümle içerisinde bulunan “إِلا” istisnâ harfinden sonraki müstesnâ, müstenâyı minhten bedel olmasından dolayı merfu olur³⁶². Âyet bir nefî cümlesidir ve âyette geçen “أَنفُسُ” kelimesi, damme ile lâfzen merfu müstesna olup “شُهَدَاءُ” müstesnâyı minhindenden bedeli ba‘d min kuldür.

İstishâd Edilen Âyet-3:

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلاَّ اتَّبَاعُ الظَّنِّ

“O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar.”³⁶³

İstisnâ, munkatı‘ olduğu zaman müstesnânın nasbelenmesi vacip olur³⁶⁴.
Âyette geçen müstesnâyı minh “عِلْمٍ” kelimesi olup, kendisinin bir parçası olması

³⁵⁹ Hicr: 30-31.

³⁶⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 213.

³⁶¹ Nûr: 6.

³⁶² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 213.

³⁶³ Nisâ: 157.

³⁶⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 213.

şöyle dursun zıttı olan “اتَّبَاعُ الظَّنِّ” terkibi ise müstesnâdır. Zan, bilginin bir parçası olamayacağından dolayı âyetteki istisnâ, istisnâyı munkatı’dır. Bundan dolayı müstesnâ nasbelenmiştir.

2.2.15. Hâl

Hâl; cümle içerisindeki bir kelimenin durumunu açıklayan kelimedir. Konum olarak mansûb konumdadır. Hâl, durumunu açıkladığı kelimeye göre müzekker veya müennes olabilir, genellikle ismi fâil, ismi mefûl, sıfatı müşebbehe, mubâlağa siğaları veya tafdil fiillerinden olur³⁶⁵. Hâlin durumunu açıkladığı kelimeye zi’l-hâl (hâl sahibi) denir ve marife olarak gelir.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

“Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).”³⁶⁶

Hâl bazen tekit edici olarak gelir³⁶⁷. Âyette geçen “حَيًّا” kelimesi zahiri fetha ile lâfzen mansûb, “أُبْعَثُ” fiilinin içinde gizli nâibul fâil olan “أنا”nin hâlidir. “أُبْعَثُ” fiili zaten yeniden dirilmek manasında olduğu için buradaki “حَيًّا” kelimesi onun manasını tekit eden bir hâl konumundadır.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا

³⁶⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 222-224; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 132.

³⁶⁶ Meryem: 33.

³⁶⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 224.

“Biz, ona Cebrâil’i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü.”³⁶⁸

Hâl kıymet bildirdiği zaman, teşbihe delalet ettiği zaman, sayı bildirdiği zaman ve hâl sahibinin bir türü olduğu zaman genellikle câmid isim olur³⁶⁹. Âyette geçen “بَشْرًا” kelimesi zahiri fetha ile lâfzen mansûb “فَتَمَثَّلَ” fiilinin içinde gizli olan fâilin hâlidir ve teşbih bildirmesinden dolayı câmid isim olarak gelmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَهِيَ كِتَابٌ مَعْلُومٌ

“Helâk ettiğimiz her memleketin mutlaka bilinen bir yazısı (belli vakti) vardır.”³⁷⁰

Hâl sahibi, hâlden sonra geldiği zaman, bir vasıfla veya izafeyle hususlaştırıldığı zaman ve nefî veya benzerlerinden sonra geldiği zaman nekre olarak gelebilir³⁷¹. Âyette geçen hâl sahibi “قَرْيَةٍ” kelimesidir, nefî “مَا”sından sonra geldiği için nekre olarak gelmiştir. Âyette ki hâl ise “وَهِيَ كِتَابٌ مَعْلُومٌ” cümlesidir.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

“Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”³⁷²

Hâl sahibi harfî cer ile cerralandığı zaman, birçok nahivciye göre hâlin zû'l-hâlin önüne geçmesi caiz değilken müellife göre bu takdim mümkündür³⁷³. Âyete baktığımızda; “كَافَّةً” kelimesinin, başında “ل” harfî ceri bulunan “لِلنَّاسِ”nin hâli

³⁶⁸ Meryem: 17.

³⁶⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 225.

³⁷⁰ Hicr: 4.

³⁷¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 227.

³⁷² Sebe': 28.

³⁷³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 228.

olduğunu ve hâl sahibinin önüne takdim edildiğini görmekteyiz. Âyet, hâlin harfi cer ile cerralanan zû'l-hâle takdim edilebileceğinin delilidir.

İstişhâd Edilen Âyet-5:

وَلَا تَمَنَّوْا تَسْتَكْبِرُوا

“İyiliği daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma.”³⁷⁴

Hâl, başında “قد” bulunmayan fiili muzari cümlesi olarak geldiği zaman, bu cümleden hâl sahibine bir zamir dönmesi gerekmektedir. Ayrıca bu cümlenin başında “و” hâliye bulunmasına gerek yoktur³⁷⁵. Âyete baktığımızda; “تَسْتَكْبِرُوا” cümlesinin başında “قد” bulunmayıp mahallen mansûb “تَمَنَّوْا”un içinde gizli olan “أنت” zamirinden hâldir. “تَسْتَكْبِرُوا”in içinde gizli olan “أنت” zamiri de “تَمَنَّوْا”un içinde gizli olan “أنت” zamirine döner.

İstişhâd Edilen Âyet-6:

لَمْ تُؤَدُّوْنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ

“Allah’ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bilip durduğunuz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?”³⁷⁶

Eğer hâl olan fiili muzari cümlesindeki fiili muzari “قد” ile beraber kullanılmışsa bu cümlenin, başına “و” hâliye alması gerekmektedir³⁷⁷. Âyette geçen “قَدْ تَعْلَمُونَ” cümlesi “لَمْ تُؤَدُّوْنِي”deki cemi “و”ndan hâldir. Hâl cümlesindeki fiili muzari “قد” ile beraber kullanıldığı için cümle, başına “و” hâliye almıştır.

³⁷⁴ Muddessir: 6.

³⁷⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 234.

³⁷⁶ Saf: 5.

³⁷⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 235.

İstîshâd Edilen Âyet-7:

لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

“Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”³⁷⁸

Hâlin cevap olarak gelmesi, haberin yerine geçmesi veya bir şeyden engelleme için kullanılması gibi durumlar dışında hazfedilmesi mümkündür. Fakat bu durumlarda hazfi caiz olmaz³⁷⁹. Âyette geçen “وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ” cümlesi, hâl cümlesidir ve ne zaman namaza yaklaşmamak gerektiğini açıklamaktadır. Eğer burada hâl cümlesinin hazfi caiz olsaydı, ne zaman namaza yaklaşmamak gerektiğini anlayamazdık ve namaz kılmanın yasak olduğu gibi bir anlam karşımıza çıkardı.

2.2.16. Temyîz

Temyîz; kendisinden önce geçen isim veya cümledeki kapalılığı ortadan kaldıran, açıklayan, camid ve nekre olan kelimelere denir. Konum olarak mansûb konumdadır. Mumeyyiz, tebyîn, mubeyyin, tefsir ve mufessir temyîzin diğer adlarıdır³⁸⁰.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا

“Şüphesiz Allah katında ayların sayısı on ikidir.”³⁸¹

Temyîz bazen açıklayıcı olarak değil de tekit edici olarak gelebilir³⁸². Âyette geçen “شَهْرًا” kelimesi “إثْنَا عَشَرَ”nın temyîzidir. Fakat belirsizliği kaldırmak için gelmemiştir. Çünkü âyetin başında zaten aylardan bahsedilmektedir ve on ikinin

³⁷⁸ Nisâ: 43.

³⁷⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 238.

³⁸⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 239.

³⁸¹ Tevbe: 36.

³⁸² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 239.

aylar olduğu bellidir. Buradaki temyîz tekit edici olarak gelmiştir. Âyet temyîzin tekit edici olarak gelebileceğinin delilidir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

“Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm.”³⁸³

Temyîzin kapalılığını ortadan kaldırdığı ve açıkladığı şeylerden birisi sayılardır³⁸⁴. Âyetteki “كَوْكَبًا” kelimesi, zahiri fetha ile lâfzen mansûb “أَحَدَ عَشَرَ”nın temyîzidir ve kendisinden önce gelen sayının neyi ifade ettiğini açıklamaktadır. Eğer burada sayıdan sonra temyîz olmasaydı anlam kapalı kalacaktı, temyîz oluşabilecek olan bu kapalılığı ortadan kaldırmıştır.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ

“Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir.”³⁸⁵

Temyîzin kapalılığını ortadan kaldırdığı şeylerden bir diğeri de miktar ve miktar benzeri olan şeylerdir³⁸⁶. Âyette geçen “خَيْرًا” kelimesi temyîz olup kendisinden önce geçen “مِثْقَالَ ذَرَّةٍ” terkindeki kapalılığı ortadan kaldırmaktadır. Eğer âyette temyîz zikredilmemiş olsaydı zerre ağırlığınca yapılan şey kapalı kalacaktı.

³⁸³ Yûsuf: 4.

³⁸⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 240.

³⁸⁵ Zilzâl: 7.

³⁸⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 240.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

“Kulunu bir gece Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir.”³⁹²

“من” harfi cerinin manalarından bir diğeri; mekân yönünden başlangıç bildirmektir³⁹³. Âyette geçen “مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ” ifadesi, götürme işleminin Mescid-i Haram’dan başladığını göstermektedir.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِن أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ

“İlk günden temeli takva üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır.”³⁹⁴

“من” harfi cerinin manalarından bir diğeri ise; zaman yönünden başlangıç bildirmektir³⁹⁵. Âyetteki “مِن أَوَّلِ يَوْمٍ” ifadesi, başlangıç zamanını bildirmektedir.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır.”³⁹⁶

“ل” harfi ceri sahiplik, hususluk ve sebep manalarını bildirir³⁹⁷. Âyette geçen

“ل” harfi ceri manadanda anlaşıldığı üzere sahiplik bildirmektedir.

³⁹² İsrâ: 1.

³⁹³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 246.

³⁹⁴ Tevbe: 108.

³⁹⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 246.

³⁹⁶ Bakara: 284.

İstîshâd Edilen Âyet-6:

أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ

“Eğer rüya yotumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın.”³⁹⁸

“ل” harfi ceri bazende ameli zayıflayan fiilin amelini kuvvetlendirmek için kullanılır³⁹⁹. Âyetteki “تَعْبُرُونَ” fiili müteaddî bir fiil olmasına rağmen tehir edilmesinden dolayı ameli zayıflamış ve mamulünün başına “ل” harfi ceri getirilerek zayıflayan ameli kuvvetlendirilmiştir. “الرُّؤْيَا” kelimesi mahallen mansûb “تَعْبُرُونَ” fiilinin mukaddem mefûlüdür⁴⁰⁰.

İstîshâd Edilen Âyet-7:

عَلَبَتِ الرُّومَ * فِي أَدْنَى الْأَرْضِ

“Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar.”⁴⁰¹

“فِي” harfi ceri hakiki veya mecazi anlamda zarfiyyet, yani fiilin nerede veya ne zaman yapıldığını, bildirir⁴⁰². Âyette geçen “فِي أَدْنَى الْأَرْضِ” “yakın bir yerde” ifadesi hakiki manada mekân zarfını bildirmektedir.

İstîshâd Edilen Âyet-8:

ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ

“Allah onların ışıklarını yok ediverir.”⁴⁰³

³⁹⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 247.

³⁹⁸ Yûsuf: 43.

³⁹⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 248.

⁴⁰⁰ Ahmed b. Muhammed el-Ĥarrâţ, *age.*, II, 504; Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 248.

⁴⁰¹ Rûm: 2-3.

⁴⁰² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 249.

“ب” harfi ceri, bazen bir fiili müteaddi kılmak için kullanılabilir⁴⁰⁴. Âyette geçen “ذَهَبَ” fiili “ب” ile müteaddi olmuş ve mefûlünün başına “ب” gelmeden önce (gitmek) manasındayken “ب” harfi ceri geldikten sonra (götürmek, yok etmek) manasında olmuştur.

İstîshâd Edilen Âyet-9:

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ

“Şüphesiz siz halden hale geçeceksiniz.”⁴⁰⁵

“عَنْ” harfi ceri bezen “بعد” manasında kullanılır⁴⁰⁶. Âyetteki “عَنْ” bu manada kullanılmıştır. Âyetin manasını incelediğimizde; bir hale geçtikten sonra bir başka hale geçeceksiniz, manası kastedilmektedir.

İstîshâd Edilen Âyet-10:

مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا

“Hataları yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular.”⁴⁰⁷

“من”, “عَنْ” ve “ب” harfi cerlerinden sonra “ما” gelebilir ve bu durum onların amel etmesini yani kendilerinden sonra gelen kelimeyi cerralamalarını engellemez⁴⁰⁸. Âyette geçen “من” harfi cerinden sonra “ما” gelmiş ve bu onun amelinin engellememiştir, “خَطِيئَاتٍ” kelimesi “من” ile zahiri kesra ile lâfzen mecrûrdur.

⁴⁰³ Bakara: 17.

⁴⁰⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 249.

⁴⁰⁵ İnşikâk: 19.

⁴⁰⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 250.

⁴⁰⁷ Nûh: 25.

⁴⁰⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 253.

2.2.18. İzâfe

Arap gramerinde izâfet terkibi diye isimlendirilen terkip, Türkçe'deki isim tamlamasının karşılığıdır. İzâfet terkibi iki öğeden oluşmaktadır, bunlardan birincisine mudâf (tamlayan), ikincisine ise mudâfun ileyh (tamlanan) denir. Mudâf, izafet terkipinden dolayı marife olduğu için isimleri marife yapan “ال” takısını başına alamaz. Mudâfin harekesi cümle içerisindeki konumuna göre değişebilir. Bu terkinin ikinci ögesi olan mudâfun ileyh ise başına “ال” takısı alabilir ve harekesi daima mecrurdur. Mudâfun ileyh başına “ال” takısı alırsa bu tamlama belirtili isim tamlaması olur, “ال” takısı almazsa belirtisiz isim tamlaması olur⁴⁰⁹.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

بَانَ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

“Hayır, bizi hidayetden saptıran gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır.”⁴¹⁰

Mudâfun ileyh zaman zarfı ise takdiri “ني” harfî ceri ile cerralanır. Âyette geçen “اللَّيْلِ” kelimesi zaman bildirmesinden dolayı takdiri “ني” harfî harfî ceri ile cerralanmıştır. Âyetin takdiri: “مَكْرٌ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ” dir⁴¹¹.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

هَدِيًّا بِالْعِ كَعْبَةِ

“Kabe'ye hediye olarak varmak üzere..”⁴¹²

⁴⁰⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 256-257; Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf b. Hişâm el-Ensârî, *age.*, s. 238.

⁴¹⁰ Sebe': 33.

⁴¹¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 257.

⁴¹² Mâide: 95.

Mudâf, fiili muzariye benzeyen bir müştak olarak geldiği takdirde marife bir isme izâfe edilse de nekre bir isme izâfe edilse de marifeliği kazanamaz. Bu durumda mudâf marife olmadığı için nekre bir isme sıfat olabilir⁴¹³. Âyette geçen “بَالِغٌ” kelimesi fiili muzari manasında olan bir ismi fâildir ve mudaf olarak gelmiştir. Marife bir isme izâfe edilmesine rağmen marifelik kazanamadığı için nekre olan “هَدْيًا” kelimesinin sıfatı konumundadır.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لِيُوقِنَنَّ لَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَاهُمْ

“Şüphesiz Rabbin onların her birine, yaptıklarının karşılığını tastamam verecektir.”⁴¹⁴

“كُلٌّ”, “بَعْضٌ” ve “أَيُّ” lafızları zahiri olarak izâfet terkinde olmasalar bile, bu lafızların manevi olarak her zaman mudaf olmaları gerekir⁴¹⁵. Âyette geçen “كُلًّا” lafzı zahiri olarak her ne kadar mudâfun ileyh almasada manasının sanki mudâfun ileyhi varmış gibi “onların her biri” şeklinde olduğunu görmekteyiz.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

أَيُّمَا الْأَجَلَيْنِ فَضَيْتُ فَلَا غُدُونَ عَلَيَّ

“İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husumet yok.”⁴¹⁶

“أَيُّ” şart ve istifhâm manasında kullanıldığı zaman marife veya nekre olan bir kelimeye mudâf olabilir⁴¹⁷. Âyette geçen “أَيُّمَا”deki “مَا” harfî zaittir, “أَيُّمَا”den sonra

⁴¹³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 258.

⁴¹⁴ Hûd: 111.

⁴¹⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 263.

⁴¹⁶ Kasas: 28.

⁴¹⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I, 270.

gelen “الأجلين” kelimesi “أي”nin mudâfun ileyhidir. “أي” ise kendisinden sonra gelen “قضيت” fiilinin mukaddem mefûlüdür.

2.2.19. Masdarın Amel Etmesi

Fiiliyle aynı kökten türemiş olan masdar, fâil ve mefûl almakta aynı kökten türemiş olduğu fiilin ameli gibi amel eder. Masdar; mudaf olması, izâfetten soyutlanmış olması veya başına “ال” takısı alması onun amelini bozmaz. Masdar, “ضربتين” gibi bir sayıyla sınırlandırılırsa, cemi olursa ve “أن”i masdariyye ve “ما”u masdariyyenin yerinde olmaya elverişli olmazsa amel edemez⁴¹⁸.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ

“Eğer Allah’ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu.”⁴¹⁹

Âyette fâiline mudâf olarak gelen “دفع” masdarı “أن”i masdariyyenin yerinde olmaya elverişli olup amel etmiştir. Takdiri: “لولا أن يدفع الله الناس” şeklindedir⁴²⁰. “الناس” kelimesi zahiri fetha ile lâfzen mansûb masdarın mefûlüdür.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

لَا يَسْأَلُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ

“İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz.”⁴²¹

⁴¹⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 1-2; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 178.

⁴¹⁹ Bakara: 251.

⁴²⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 2.

⁴²¹ Fussilet: 49.

Masdar mefûlüne mudâf olduğu takdirde, fâili zikredilmese bile fâilde amel etmekle amelini tamamlamış olur. Âyetteki, fâili takdirî “الْإِنْسَانُ” kelimesi olan⁴²² “دُعَاءُ” masdarı, mefûlü olan “الْحَيْرُ” kelimesine mudâf olmuştur.

2.2.20. Teaccub

Teaccub; olumlu veya olumsuz yönde şaşkınlık ifadesi bildiren fiillere denir, fiiller genellikle “ما أفعل به” ve “أفعل به” kalıplarıyla teaccub sığasına sokulurlar⁴²³.

İstîşâd Edilen Âyet-1:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ

“Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz?”⁴²⁴

Yukarıda zikretmiş olduğumuz iki sığanın dışında, Arap keliminde teaccub bildiren başka kalıplarda vardır. Âyette geçen “كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ” ifadesi bir soru cümlesi değil bir şaşkınlık ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır⁴²⁵. Âyet sadece bu iki sığayla teaccub olmadığını delilidir.

2.2.21. بِنَسٍ ve نِعْمٍ (Övme ve Yerme Fiilleri)

“بِنَسٍ” ve “نِعْمٍ” Basra gramer ekolüne göre câmid fiillerdir. Kûfe gramer ekolü ise onların isim olduğunu iddia etmiştir. Câmid fiil olan “نِعْمٍ” ve “بِنَسٍ” fâillerini refalarlar. Fakat “نِعْمٍ” ve “بِنَسٍ”nin fâillerinin “ال” ile marife olması veya “ال” ile

⁴²² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 3.

⁴²³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 27; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 200.

⁴²⁴ Bakara: 28.

⁴²⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 27.

marife olan bir kelimeye mudâf olması ya da kendisinden sonra gelen bir temyîzin onu açıkladığı gizli zamir olması gerekmektedir⁴²⁶.

İstîşhâd Edilen Âyet-1:

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

“O ne güzel dosttur, O ne güzel yardımcıdır!”⁴²⁷

“نِعْمَ” ve “نِئْسَ”nin fâillerinde aranan şartlardan birisi “ال” ile marife olarak gelmesidir⁴²⁸. Âyeti incelediğimizde, “الْمَوْلَىٰ” ve “النَّصِيرُ” kelimeleri “نِعْمَ” fiillerinin fâilleri konumundadır ve “ال” ile marife olarak gelmişlerdir. Ayrıca “الْمَوْلَىٰ” ve “النَّصِيرُ” kelimelerinin fâil konumunda gelmeleri “نِعْمَ” ve “نِئْسَ”nin isim değil fiil olduğunun bir delilidir.

İstîşhâd Edilen Âyet-2:

بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا

“Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir.”⁴²⁹

“بِئْسَ” ve “نِئْسَ”nin fâillerinde aranan şartlardan bir diğeri, fâilin gizli zamir olup bir temyîzin onu açıklamasıdır⁴³⁰. Âyette geçen “بِئْسَ”nin fâili içinde gizli olan “هو” zamiridir. Onu açıklayan temyîz ise devamında gelen “بَدَلًا” kelimesidir.

⁴²⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 33-34; Cemâleddîn Abdullah b. Yusuf b. Hişâm el-Ensârî, *age.*, s. 173.

⁴²⁷ Enfâl: 40.

⁴²⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 34.

⁴²⁹ Kehf: 50.

⁴³⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 34-35.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ

“Âyetlerimizi yalan sayan ve ancak kendilerine zulmeden bir kavmin durumu ne kötüdür.”⁴³¹

“سَاءَ” fiili “يُتْسَنُ” gibi yerme fiili olarak kullanılmaktadır⁴³². Âyette geçen “سَاءَ” fiili, yerme fiili olarak kullanılmış ve fâili olan “الْقَوْمُ” kelimesi “ال” ile marife olarak gelmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ

“Ne büyük bir söz (bu) ağızlarından çıkan!”⁴³³

“نَعِمَ” ve “يُتْسَنُ” ile kastedilen övme ve yermenin kendileriyle kastedildiği, câmid olan ve fâillerinin “نَعِمَ” ve “يُتْسَنُ”nin fâillerindeki özellikleri taşıyan “فَعُلَ” vezninde olan her sülâsî fiil övme yerme fiili olabilir⁴³⁴. Âyetteki “كَبُرَتْ” fiili, övme fiili olarak kullanılmıştır. Fâili içinde gizli “هي” zamiridir ve onu açıklayan temyîz fiilden sonra gelen “كَلِمَةً”dir.

⁴³¹ A'râf: 177.

⁴³² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 37.

⁴³³ Kehf: 5.

⁴³⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 38.

2.2.22. İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdîl; “أَفْعَلٌ” kalıbında gelen ve üstünlük bildiren sıfatlara denir. İsm-i tafdîl, fiil gibi amel eder fakat gizli olan zamiri refalar ve mefûlü nasbeleyemez. Gayrı munsarif olmasından dolayı son hareke olarak tenvin almaz⁴³⁵.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

لِيُوسِفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَّا

“Yûsuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir.”⁴³⁶

İsm-i tafdîl başında “ال” olmadığı zaman ve izâfet terkinde bulunmadığı zaman, mevsufu ister tesniye olsun ister cemi olsun, müfred müzekker gelir⁴³⁷. Âyette geçen “أَحَبُّ” ism-i tafdîlinin başında “ال” olmamasından ve izâfet terkinde bulunmamasından dolayı mevsufu tensiye olmasına rağmen müfred müzekker olarak gelmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ

“Andolsun, sen onların yaşamaya, bütün insanlardan daha düşkün olduklarını görürsün.”⁴³⁸

İsm-i tafdîl “ال” ile marife olan bir isme mudâf olduğu zaman, mevsufu tesniye veya cemi olsun fark etmez, müfred müzekker olarak gelmesi câizdir⁴³⁹. Âyetteki “أَحْرَصَ” ism-i tafdîli, mevsufu cemi müzekker zamiri olmasına rağmen müfred müzekker olarak gelmiştir.

⁴³⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 42-43.

⁴³⁶ Yûsuf: 8.

⁴³⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 44.

⁴³⁸ Bakara: 96.

⁴³⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 45.

2.2.23. Tevâbi‘

İrab olarak kendisinden önceki kelimenin irabına uyan, tabi olan kelimelere tevâbi‘ denir⁴⁴⁰. Tevâbi‘ konusunun altında; na‘t (sıfat), tevkîd, atıf ve bedel olmak üzere dört grup vardır⁴⁴¹.

2.2.23.1. Na‘t (Sıfat)

Kendisinden önce geçen kelimeyi tamamlayan ve açıklayan lafızlara na‘t (sıfat) denir. Bu lafızların niteledikleri kelimelere ise mevsuf denir. Sıfat mevsufuna; hareke, marifelik ve nekrelük, sayı ve cinsiyet bakımından uyar, tabi olur⁴⁴².

İstîshâd Edilen Âyet-1:

فَتَّخِرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ

“..bir mü'min köleyi azad etmesi..”⁴⁴³

Sıfat, bazen anlam olarak mevsufunu tahsis (özelleştirme) anlamı bildirir⁴⁴⁴. Âyette geçen “مُؤْمِنَةٍ” kelimesi “رَقَبَةٍ” kelimesine sıfat olarak gelmiş ve azad edilecek olanın kölenin yalnızca mümin olması gerektiği yönünde mevsufunu tahsis etmiştir. İrab açısından baktığımızda; mevsuf: mecrur, nekre, müfred ve müennestir, sıfat bu özelliklerin tamamında kendisine tabi olmuştur.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Ezelden ebede kadar olan bütün hamdler âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.”⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 212.

⁴⁴¹ Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *age.*, 516. beyit, s. 34.

⁴⁴² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 51-52.

⁴⁴³ Nisâ: 92.

⁴⁴⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 52.

⁴⁴⁵ Fâtiha: 2.

Sıfat, bazen mevsufu medh (övme) için kullanılır⁴⁴⁶. Âyetteki “الله” lafzına sıfat olarak gelen “رَبِّ” kelimesi mevsufunu medh için kullanılmıştır ve lafız itibarıyla bütün özelliklerinde mevsufuna tabi olmuştur.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ

“Allah söyle buyurdu: “İki ilah edinmeyin.””⁴⁴⁷

Sıfat, bazende mevsufunu tekit için kullanılır⁴⁴⁸. Âyette geçen “اِثْنَيْنِ” kelimesi “اِلْهَيْنِ”ye sıfat olarak gelmiştir. “اِلْهَيْنِ” kelimesi tesniye olmasından dolayı zaten “iki ilah” anlamını vermektedir fakat kendisini tekit etmek, anlamını kuvvetlendirmek için iki anlamındaki “اِثْنَيْنِ” kelimesi sıfat olarak getirilmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ

“Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürülüp götürüleceksiniz.”⁴⁴⁹

Mevsuf nekre bir isim olursa, sıfat cümle olarak gelebilir⁴⁵⁰. Âyetki nekre olan “يَوْمًا” kelimesi mevsuf konumundadır. Sıfatı “تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ” cümlesidir. İrabı; “يَوْمًا”: zahiri fetha ile lâfzen mansûb mefûlü fihtir. “تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ”: cümlesi mahallen mansûb “يَوْمًا”in sıfatıdır.

⁴⁴⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 53.

⁴⁴⁷ Nahl: 51.

⁴⁴⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 53.

⁴⁴⁹ Bakara: 281.

⁴⁵⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 55.

2.2.23.2. Tevkîd (Tekit)

Bir kelime veya cümlenin anlamını kuvvetlendiren kelime veya cümlelere tevkîd veya tekit denir. Tekitin anlamını kuvvetlendirdiği öğeye ise müekked denir. Tekit iki kısma ayrılır. Birincisi; müekkedin aynı lâfızla tekrar ettiği lâfzî tekittir. İkincisi; müekkedin “نفس”, “عين”, “كل”, “كلا”, “كلتا”, “جميع” ve “عامّة” gibi lafızlarla tekit edildiği manevi tekittir⁴⁵¹.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ * ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ

““Bu azap sana layıktır, layık! Evet, layıktır sana, layık!” denecektir.”⁴⁵²

Lâfzî tekitte bazen tekit ile müekked arasına atıf harfi gelebilir⁴⁵³. Âyetler cümlenin cümleye lâfzî tekididir ve tekit ile müekked arasına atıf harfi olan “ثُمَّ” girmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

“Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin.”⁴⁵⁴

Muttasıl (bitişik) ve müstetir (gizli) zamirler munfasıl (ayrı) zamirlerle lâfzî tekit edilebilirler⁴⁵⁵. Âyetteki “اسْكُنْ” fiili emirinin içinde gizli olan “أَنْتَ” zamiri, munfasıl olan “أَنْتَ” zamiri ile lâfzî tekit edilmiştir.

⁴⁵¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 59-63.

⁴⁵² Kıyâmet: 34-35.

⁴⁵³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 63.

⁴⁵⁴ Bakara: 35.

⁴⁵⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 63.

2.2.23.3. Atıf

Cümle içerisinde yer alan iki kelimenin, iki tamlamanın veya iki cümlenin atıf harfleri⁴⁵⁶ vasıtasıyla birbirine atfedilmesine atıf denir. Atfa konu olan kelimelerden veya cümlelerden ilkinde yani atıf harfinden önce geçene ma‘tûfun aleyh, ikinciye yani atıf harfinden sonra geçene ise ma‘tûf denir. Ma‘tûf, ma‘tûfun aleyhe irab bakımından tam uyum sağlar. Cümlelerin cümlere atfında, cümlelerin aynı cinsten olmaları gerekir. Fiil cümlelerinin atfında ise zaman birliği olması gerekir⁴⁵⁷.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ

“Andolsun, biz Nûh’u ve İbrahim’i peygamber olarak gönderdik.”⁴⁵⁸

“و” atıf harfî ile yapılan atıflarda sıralama söz konusu olur⁴⁵⁹. Kronolojik olarak Nûh (as.)’ın İbrahim (as.)’dan önce gelmesinden dolayı âyette ma‘tûf İbrahim (as.) ma‘tûfun aleyh Nûh (as.)’dır.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ

“Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan..”⁴⁶⁰

“ف” atıf harfî ile yapılan atıflarda tertip ve takip söz konusudur⁴⁶¹. Âyetin manasını incelediğimizde Allah’ın insanı önce yarattığını hemen akabinde şekillendirdiğini hemen sonrada ölçülü kıldığını anlamaktayız. Âyette fiil cümlesi fiil

⁴⁵⁶ Atıf harfleri: و, ثم, ف, أم, حتى, لا, بل, إما, أو, أم, حتى, ثم, ف, و. (bk. Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *age.*, 551-552. beyitler, s. 36).

⁴⁵⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 67-71.

⁴⁵⁸ Hadîd: 26.

⁴⁵⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 69.

⁴⁶⁰ İnfîtâr: 7.

⁴⁶¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 69.

cümlesine atfedilmiştir ve her biri fiili mazi olmasından dolayı aralarında zaman birliği vardır.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

فَأَقْبِرْهُ * ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرْهُ

“Onu kabre koydu. Sonra dilediği vakit onu diriltir.”⁴⁶²

“ثم” atıf harfiyle yapılan atıflarda da tertip vardır fakat ma‘tûfun aleyh ile ma‘tûf arasında zaman olarak süre farkı vardır⁴⁶³. Yani “ف” ile yapılan atıflarda olduğu gibi ma‘tûf, ma‘tûfun aleyhin hemen akabinde meydana gelmez. Âyetin manasına baktığımız Allah Teâlâ’nın insanı kabre koyduğunu daha sonraki bir zaman içerisinde dilediği vakitte dirilteceğini görmekteyiz.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرَعْنَا أَمْ صَبَرْنَا

“Şimdi sızlansakta, sabretsekte bizim için birdir.”⁴⁶⁴

“أَمْ” atıf harfi bazen, tesviye (eşitlik) hemzesinden sonra gelir⁴⁶⁵. Âyette geçen “أَمْ”, tesviye hemzesinden sonra gelmesinin delilidir. Aralarında zaman birliği olan fiil cümlesini fiil cümlesine atfetmiştir.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

وَإِنْ أَدْرِي أَقْرِبُ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ

“Tehdit edildiğiniz şey yakın mı yoksa uzak mı bilmiyorum.”⁴⁶⁶

⁴⁶² Abese: 21-22.

⁴⁶³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 70.

⁴⁶⁴ İbrahim: 21.

⁴⁶⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 72.

“أم” atıf harfî bazen, istifhâm hemzesinden sonra gelir⁴⁶⁷. Âyette geçen “أم”, istifhâm hemzesinden sonra gelmesinin delilidir.

2.2.23.4. Bedel

Bedel; herhangi bir vasıta olmaksızın kendisinden önce geçen kelimedeki kapalılığı ortadan kaldıran kelimelere denir. Bedelin anlamındaki kapalılığı ortadan kaldırdığı kelimeye mübdel minh denir. En çok kullanılan bedel çeşitleri şöyledir: 1)Bedelin mübdel minhin yerini tam tuttuğu, bedel-i mutabıktır. Bu kısmın diğer adı, bedel-i kül min küldür. 2)Bedelin mübdel minhin bir kısmının yerini tuttuğu, bedel-i ba‘d min küldür. 3)Bedelin mübdel minhin bir özelliği olduğu, bedel-i iştimâldir⁴⁶⁸.

İstishâd Edilen Âyet-1:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

“Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”⁴⁶⁹

Bedel, bedel-i ba‘d min kül ise kendisinden mübdel minhe dönen bir zamir olması gerekir⁴⁷⁰. Âyette bu zamir hafzedilmiştir. Takdiri; “مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْهُمْ” şeklindedir⁴⁷¹. Âyetteki mübdel minh ise “النَّاسِ” kelimesidir.

İstishâd Edilen Âyet-2:

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ

“(Müminleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) alevli ateşler yakanlar lanetlenmiştir.”⁴⁷²

⁴⁶⁶ Enbiyâ: 109.

⁴⁶⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 72.

⁴⁶⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 82-83; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 233.

⁴⁶⁹ Âl-i İmrân: 97.

⁴⁷⁰ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 84.

⁴⁷¹ Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 70.

Bedel, bedel-i iştimâl ise bedel-i ba‘d min küldü olduğu gibi kendisinden mübdel minhe dönen bir zamir olması gerekir⁴⁷³. Âyetteki “النَّارِ” kelimesi “الأخْذُودِ” kelimesinden bedel-i iştimâldir. Fakat ayetteki aid zamir hazfdilmiştir. Takdiri; “النَّارِ فِيهِ” şeklindedir⁴⁷⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

أَمَدُّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ * أَمَدُّكُمْ بِأَنْعَامٍ

“Bildiğiniz her şeyi size veren, size nimetler veren..”⁴⁷⁵

Bazen bir cümle bir başka cümleden bedel olarak gelebilir⁴⁷⁶. Âyette geçen “أَمَدُّكُمْ بِأَنْعَامٍ” cümlesi “أَمَدُّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ” cümlesinden bedel olarak gelmiştir.

2.2.24. Nidâ ve Münâdâ

Bir kişiye veya bir gruba seslenmek için kullanılan lafızlara nidâ harfleri denir. Nidâdan sonra gelen kelimeye ise münâdâ denir. Nidâ harfleri; “و”, “أ”, “يا”, “و”, “أ”, “يا” ve “هَيَا”dır. Münâdâ, konum olarak mansûb konumdadır.⁴⁷⁷

İstîshâd Edilen Âyet-1:

يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا

“Eu Yusuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme.”⁴⁷⁸

⁴⁷² Burûc: 4.

⁴⁷³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 84.

⁴⁷⁴ Muhammed Nuri b. Muhammed Bartcî, *age.*, s. 598.

⁴⁷⁵ Şuarâ: 132-133.

⁴⁷⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 87.

⁴⁷⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 88; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 236.

⁴⁷⁸ Yûsuf: 29.

Münâda, müfred alem olduğu zaman damme üzere mebni olur ve başındaki nidâ harfi hazfedilebilir. Âyetin takdiri: “يا يوسف” olup nidâ harfi olan “يا” hazfedilmiştir⁴⁷⁹. “يوسف” kelimesinin irabı; münâdâ müfred alem damme üzerine mebni mahallen mansûb, şeklidir.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ

“Yazık o kullara!”⁴⁸⁰

Münâdâ, nekre gayrı maksûde olursa harekesi mansûb olur⁴⁸¹. Âyette geçen “حَسْرَةً” kelimesi münâdâ olup kendisiyle kastedilen özel kişiler değil aksine genel bir ifadedir. İrabı; “حَسْرَةً”: münâdâ nekre gayrı maksûde zahiri fetha ile lâfzen mansûb, şeklidir.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ

“Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine (kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın.”⁴⁸²

Marife olan bir lafza seslenilmek istendiği takdirde nida harfi ile seslenen lafzın arasına kelimenin cinsiyetine göre “أَيْهَا” veya “أَيْتُهَا” getirilir ve seslenen lafız sıfat olur⁴⁸³. Âyette kendisine seslenen lafzın müzekker olmasından dolayı nidâ ile arasına “أَيْهَا” getirilmiştir. İrabı şöyledir; “أَيْ”: münâdâ damme üzerine mebni,

⁴⁷⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 89; Ebû'l-Bekâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Abkerî, *İmlâu' mâ Menne Bihi'r-Ramânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâeti fi Cemî'i'l-Kurân*, II, 52.

⁴⁸⁰ Yâsîn: 30.

⁴⁸¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 90.

⁴⁸² İnşikâk: 6.

⁴⁸³ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 94-95.

mahallen mansûb. “ها”: harf-i tenbih sükûn üzerine mebni. “الإنسان”: zahiri damme ile lâfzen merfu sıfat.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

“(Allah şöyle der) “Ey huzur içinde olan nefis!””⁴⁸⁴

Kendisine seslenilen lafız müennes olduğu zaman nidâ ile arasına “أَيُّهَا” girer⁴⁸⁵. Âyette seslenilen “النَّفْسُ” kelimesinin simâi müennes olmasından dolayı kendisi ile nidâ harfinin arasına “أَيُّهَا” girmiştir. “أَيُّهَا”nın irabı “أَيْهَا” ile aynıdır.

2.2.25. Tekit “ن”u

Fiili muzari, fiili emir ve nehî fiilleri sonlarına bitişen, ağır diye isimlendirilen şeddeli “نٌ” ile ve hafif diye isimlendirilen sükûnlu “نْ” ile tekit edilerek anlamı pekiştirilir⁴⁸⁶.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

وَأَمَّا نُزُيِّنَاكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفِّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ

“Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını sana göstersek, (göstermeden) seni vefat ettirsek sonunda onların dönüşü bizedir.”⁴⁸⁷

Fiili muzari, “إِمَّا”nın akabinde geldiği zaman sonuna şeddeli olan tekit “نٌ”unu alabilir⁴⁸⁸. Âyette geçen “نُزُيِّنَاكَ” ve ona atfedilen “نَتَوَفِّيَنَّكَ” fiilleri “إِمَّا”dan sonra

⁴⁸⁴ Fecr: 27.

⁴⁸⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 95.

⁴⁸⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *age.*, II, 118; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 261-262.

⁴⁸⁷ Yûnus: 46.

geldikleri için sonlarına tekit “ن”u almışlardır. İrabı şöyledir; “نُرِيَنَّ”: sonuna bitişen tekit “ن”undan dolayı fetha üzere mebni fiili muzari fâili içinde gizli “نحن” zamiridir ve “نُرِيَنَّ” fiili mahallen meczum şart fiilidir, “نُرِيَنَّ”nin sonundaki “ن”: tekit “ن”u fetha üzere mebnidir, “ك”: zamiri muttasıl fetha üzere mebni mahallen mansûb mefûldür⁴⁸⁹. “نَتَوَقَّئِكَ” fiilinin irabı “نُرِيَنَّكَ” fiilinin irabıyla aynıdır.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

تَاللّٰهِ لَنَسْأَلَنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْتَرُونَ

“Allah’a andolsun ki, uydurmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz.”⁴⁹⁰

Fiili muzari, aynı anda olumlu olduğu zaman, gelecek zamanı ifade ettiği zaman ve kase (yemin)’in cevabı olduğu zamanda da sonuna tekit “ن”u alabilir⁴⁹¹.

Âyette geçen “نَسْأَلَنَّ” fiili hem olumlu, hem gelecek zamanı ifade etmekte hemde kasemin cevabı olarak gelmesinden dolayı sonuna tekit “ن”u almıştır. İrabı şöyledir; “ن”un fetha üzere mebni kasemin cevabının başında gelen harftir. “نَسْأَلَنَّ”: “ن”un hazfiyle lâfzen merfu fiili muzari fâili hazfedilmiş olan cemi “و”ıdır. “نَسْأَلَنَّ”nin sonundaki “ن”: tekit “ن”u fetha üzere mebnidir⁴⁹².

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً

⁴⁸⁸ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 119.

⁴⁸⁹ Ahmed 'Ubeyd ed-Da'âs, Ahmed Muhammed Humeydân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, II, 29.

⁴⁹⁰ Nahl: 56.

⁴⁹¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 119.

⁴⁹² Ahmed 'Ubeyd ed-Da'âs, Ahmed Muhammed Humeydân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, II, 163.

“Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının.”⁴⁹³

Fiili muzarinin başında “ما”, “لا” ve “لم” olduğu zaman genellikle sonuna tekit “ئ”u gelmediği halde bu durumlarda nadiren tekit “ئ”u alabilir⁴⁹⁴. Âyette geçen “تُصَيَّبِينَ” fiilinin başında “لا” bulunduğu halde sonuna tekit “ئ”u almıştır.

2.2.26. Fiili Muzarinin İ‘râbı

2.2.26.1. Mansûb Konumdaki Fiili Muzari

Fiili muzari, başında nasbediciler⁴⁹⁵ ve cezmedicilerden⁴⁹⁶ birisi bulunmadığı zaman merfu konumda olur. Başında nasbedicilerden bir tanesi olursa mansûb konumda olur⁴⁹⁷.

İstişhâd Edilen Âyet-1:

فَلَنْ أُبْرِحَ الْأَرْضَ

“Buradan asla ayrılmayacağım.”⁴⁹⁸

Âyette geçen fiili muzarinin başına nasbedicilerden olan “لَنْ” gelmiş ve sonunu zahiri fetha ile nasbelemiştir.

⁴⁹³ Enfâl: 25.

⁴⁹⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 120.

⁴⁹⁵ Nasbediciler: لَنْ, لَنْ, كَيْ ve إِذْنَ olmak üzere dört tanedir (bk. Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 142).

⁴⁹⁶ Cezmediciler: emir لَمْ, nehî لَا’sı dua için olsunlar veya emir ve nehî için olsunlar fark etmez, لَمْ ve لَمْ bir fiili muzariyi cezmeder. إِذْنَ, مَتَى, أَيُّ, مَهْمَا, مَا, مَنْ, إِنَّ, لَمْ bir fiili muzariyi cezmederler ve şart edatları diye isimlendirilirler. Toplamda on beş cezmedici bulunmaktadır (bk. Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 152-155; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 287-288).

⁴⁹⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 142-155; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 277-287.

⁴⁹⁸ Yûsuf: 80.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

“Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”⁴⁹⁹

Âyette geçen fiili muzarinin başına nasbedicilerden “أَنْ” gelmiş ve fiilin sonunu “ن”un hazfıyla nasbelemiştir. İrabı; “أَنْ”: harfi nasb sükûn üzere mebnîdir. “تَصُومُوا”: “ن”un hazfıyla mansûb fiili muzari fâili cemi “و”ıdır⁵⁰⁰.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

وَإِذَا لَا يَلْبُثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا

“bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı.”⁵⁰¹

Nasbedicilerden olan “إِذَا” atıf harfinden sonra geldiği zaman bazen fiili muzariyi nasbeleyemez⁵⁰². Âyette geçen “إِذَا” atıf harfinden sonra geldiği için kendisinden sonraki fiili muzariyi nasbeleyememiştir. Âyetteki “يَلْبُثُونَ” fiili, “ن”un subutuyla merfudur.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ

“Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi.”⁵⁰³

⁴⁹⁹ Bakara: 184.

⁵⁰⁰ Ahmed ‘Ubeyd ed-Da‘âs, Ahmed Muhammed Humejdân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, I, 76.

⁵⁰¹ İsrâ: 76.

⁵⁰² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 144.

⁵⁰³ Enfâl: 33.

Nasbedicilerden olan “أن” nefiden sonra, “أو”den sonra ve “حتى”den sonra geldiği zaman gizlenir⁵⁰⁴. Âyette açık olarak geçmesi gereken “أن”, “ما”u nâfiyeden sonra geldiği için gizlenmiştir. Âyetin takdiri; “لَأَنْ يُعَذِّبَهُمْ” şeklindedir.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فِيمَوْثُوا

“Öldürülmezler ki ölsünler.”⁵⁰⁵

Nefnin veya emir, dua, istifhâm, arz yada temenni olsun farketmez talep fiillerinin cevabı olan “ف” ve “و”dan sonra gelen “أن” gizlenir⁵⁰⁶. Âyette geçen “ف” nefnin cevabı konumundadır ve kendisinden sonraki fiili muzari gizli olan “أن” ile “ن”un hazfıyla nasbelenmiştir. Takdiri: “فَأَنْ يُّمُوتُوا” şeklindedir.

2.2.26.2. Mezum Konumdaki Fiili Muzari

Fiili muzarinin başında cezmedicilerden birisi olduğu takdirde mezum konumda olur⁵⁰⁷.

İstîshâd Edilen Âyet-1:

لِيُقْضَىٰ عَلَيْنَا رُكُوكًا

“Rabbin bizim işimizi bitirsin.”⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 145.

⁵⁰⁵ Fâtır: 36.

⁵⁰⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 147.

⁵⁰⁷ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merđiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 152; Abdurrahman b. Ali b. Salih el-Mekûdî, *age.*, s. 287.

⁵⁰⁸ Zuhruf: 77.

Âyette geçen emir “ل”ı dua manasında kullanılmış ve bir fiili muzarinin sonunu cezmelemiştir. İrabı şu şekildedir; “ل”: harfi cezm, kesra üzerine mebni. “يَقْضِي”: “ل” ile meczum fiili muzari cezm alameti sonundaki illet harfi olan “ي”nin hazfidır⁵⁰⁹.

İstîshâd Edilen Âyet-2:

يَا بَنِيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ

“Yavrum! Allah’a ortak koşma!”⁵¹⁰

Âyette geçen “لا” nehî için kullanılmış ve bir fiili muzariyi cezmelemiştir. İrabı; “لا”: harfi cezm sükûn üzere mebni. “تُشْرِكُ”, “لا” ile lafzen meczum fiili muzari cezm alameti sonundaki sükûn harekesidir.

İstîshâd Edilen Âyet-3:

مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ

“Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır.”⁵¹¹

İki fiili muzariyi cezmeleyen edatlardan sonra gelen birinci fiili muzariye şart fiili, ikincisine ise cevap fiili denir⁵¹². Âyette geçen “يَعْمَلْ” fiili, şart fiilidir ve zahiri cezm harekesiyle meczumdur. “يُجْزَى” fiili ise cevap fiilidir ve sonundaki illet harfinin hazfiyla meczumdur. Her iki fiilide cezmeleyen cümlenin başındaki “مَنْ”dir.

⁵⁰⁹ Ahmed ‘Ubeyd ed-Da‘âs, Ahmed Muhammed Humejdân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, III, 205.

⁵¹⁰ Lokmân: 13.

⁵¹¹ Nisâ: 123.

⁵¹² Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetü'l-Merđiyye ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 153-154.

İstîshâd Edilen Âyet-4:

أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

“Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O’nundur.”⁵¹³

İki fiili muzariyi cezmeleyen şart edatlarının cevabı bazen isim cümlesi olarak gelebilir. Âyette geçen “تَدْعُوا” fiili “أَيًّا” ile meczum fiili muzari, cezm alameti sonundaki “ن”un hazfedilmesidir. “فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى” cümlesi ise mahallen meczum şartın cevabı konumundadır⁵¹⁴.

İstîshâd Edilen Âyet-5:

وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا

“Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de (cezaya) döneriz.”⁵¹⁵

Şart edatından sonra gelen şart fiili ve cevap fiilinin ikisinde bazen fiili mazi olabilir⁵¹⁶. Âyette geçen birinci “عُدُّ” şart fiilidir, fâili muttasıl “نُمْ” zamiridir, “عُدْتُمْ” cümlesi ibtidâiye cümlesidir. İkinci “عُدُّ” ise cevap fiilidir, fâili muttasıl “نَا” zamiridir, “عُدْنَا” cümlesinin irabtan mahalli yoktur⁵¹⁷.

⁵¹³ İsrâ: 110.

⁵¹⁴ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 153; Ahmed 'Ubeyd ed-Da'âs, Ahmed Muhammed Humejdân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, II, 207.

⁵¹⁵ İsrâ: 8.

⁵¹⁶ Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Behcetu'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, II, 155.

⁵¹⁷ Ahmed 'Ubeyd ed-Da'âs, Ahmed Muhammed Humejdân, İsmail Mahmud el-Kâsım, *age.*, II, 184.

SONUÇ

Arap dilinin edebi açıdan gelişmişliği İslamiyet'ten öncesine dayansa bile grammer olarak gelişmeye başlamasının İslamiyetle birlikte olduğu anlaşılmaktadır. Başlangıçta Kuran-ı Kerîm'i doğru anlama çabaları olarak başlayan dil çalışmaları daha sonraları nahiv ilmi diye adlandırılmış ve sistemli bir hale dönüştürülerek bir disiplin içerisinde devam ettirilmiştir.

Bu yönde yapılan çalışmalarda dil âlimlerinin son derece titiz oldukları, asıl kaynaklara ulaşmak amacıyla çöllerde seyahatler yaptıkları ve oralarda yaşayan bedevilerle temaslarda buldukları görülmektedir. Dil âlimlerinin bedevilerden derlemiş oldukları materyallerle birlikte dil çalışmalarının başladığı ve nahiv ilminin temellerinin atıldığı anlaşılmaktadır.

Nahiv ilmi adı altında çalışmalar başladıktan sonra dil âlimleri tarafından âyet, hadis, şiir ve nesir gibi kaynaklardan deliller sunularak Arap dili grammer kuralları belirlenmeye başlamıştır. Grammer ekolleri delil kabul edilen kaynaklar arasında en kuvvetli kaynak olarak âyetleri kabul etmişlerdir. Basra, Kûfe gibi değişik grammer ekollerine mensup olan âlimler kendi aralarında bazı konularda ittifak etmişler, bazı konularda ise ihtilafa düşmüşlerdir.

911/1505 senesinde vefat etmiş ve Arap dili ile ilgili pek çok eser vermiş bir şahsiyet olan Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûfî, grammer ekolleri arasındaki ihtilafı olan meselelerde genel olarak Basra grammer ekolünün görüşlerini kabul etsede zaman zaman Kûfe grammer ekolünün görüşlerine tutunduğu da görülmüştür.

es-Suyûfî'nin, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sine şerh olarak yazdığı *el-Behcetü'l-Merdiyye 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik* isimli eseri nahiv ilmi üzerine kaleme alınmış kapsamlı bir eserdir. Hemen hemen bütün nahiv konuları hakkında ayetlerle istişhâdda bulunmuş ve istişhâdda bulunduğu grammer kuralını detaylı bir biçimde izah etmiştir.

KAYNAKÇA

ABDULLAH, Abdulğani, *Mu‘cemu’l-Muerrihîn el-Muslimîn hattâ’l-Ḳarni’s-Şânî ‘Aşera el-Hicrî*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1991.

BAKIRCI, Selami, DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Dili Grameri Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 2001.

BARTCÎ, Muhammed Nuri b. Muhammed, *el-Yâkût ve’l-Mercân fî İ’râbi’l-Ḳur’ân*, Dâru’l-‘Alâm, Ammân, 2002.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Amelang Verlag, Leipzig, 1909.

CAN, Betül, *Fatih Döneminden Tanzimat’a Kadar Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.

ÇETİN, Nihat M., *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yay., İstanbul, 1973.

DAYF, Şevki, *el-Medaris’un-Nahviyye*, Daru’l-Me‘ârif, Kahire, 2008.

DEMİRAYAK, Kenan, *Abbasi Edebiyatı Tarihi*, Şafak Yay., Erzurum, 1998.

DEMİRAYAK, Kenan, ÇÖĞENLİ, Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 2. bs., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 1995.

DİKİCİ, Recep, *Saçaklızâde ve Osmanlı Dönemi Maraşlı Âlimler*, Yy., İstanbul, 2013.

DURMUŞ, İsmâil, “İstişhâd”, *DİA.*, İstanbul, 2009, XXIII.

_____, “Seci”, *DİA.*, İstanbul, 2009, XXXVI.

_____, “Tağlib”, *DİA.*, İstanbul, 2009, XXXIX.

ed-DA‘ÂS, Ahmed ‘Ubeyd, HUMEYDÂN, Ahmed Muhammed ve el-ḲÂSİM, İsmail Mahmud, *İ’râbu’l-Ḳur’âni’l-Kerîm*, Mektebetu Dâri’l-Fârâbî, Dımeşk, 2004.

el-‘ABKERÎ, Ebû'l-Beķâ' Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh, *et-Tıbyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, (thk. Mesut Kureyyim el-Faķıyyu), Dâru'l-Yaķîn, Mısır, 2001.

_____, *İmlâu' mâ Menne bihi'r-Rahmânu min Vucûhi'l-İ'râbi ve'l-Kırâeti fî Cemî'i'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1979.

el-‘AFĜÂNÎ, Said, *fî 'Usûli'n-Nahv*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1987.

el-BAĜDÂDÎ, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1997.

el-CÂRİM, Ali, EMÎN, Mustafa, *el-Belâĝatu'l-Vâdiha el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2010.

el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammad, *eş-Şıhah Tacu'l-Luĝa ve Şıhahu'l-Arabiyye*, (nşr. Muhammed Tamir – Enes Muhammed eş-Şamî – Zekeriya Cabir Ahmed), Daru'l-Hadîs, Kahire, 2009.

el-ENŞÂRÎ, Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Şadê*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

el-FİRÛZÂBÂDÎ, Meciduddîn Muhammed b. Y'akûb, *el-Kâmûsu'l-Muħît*, (nşr. Halil Me'mûn Şeydâ), Dâr'ul-Ma'rife, Beyrut, 2009.

el-HARRÂT, Ahmed b. Muhammed, *el-Muctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, ed-Dâru'l-‘Âlemiyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', İskenderiye, 2012.

el-İSFEHÂNÎ, er-Râĝıb, *el-Mufredât fî Ĝaribi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Seyyid), Dâru'l-M'arife, Beyrut, ty..

el-LUBDÎ, Muhammed Semîr Necib, *Mu'cemu Muşalahâti'n-Nahviyye ve's-Şarfiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.

el-MAHALLÎ, Celâleddîn, es-SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahman, *Tefsîru'l-Celâleyn el-Muyesser*, (thk. Fahreddin Kâbâve), Mektebetu Lubnân, Beyrut, 2003.

el-MEKÛDÎ, Abdurrahman b. Ali b. Salih, *Şerhu'l-Mekûdî 'alâ'l-Elfiyyeti fî 'İlmeyi's-Şarf ve'n-Nahv*, (thk. Abdulhamid Hendâvî), el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, 2005.

en-NUHÂS, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *İ'râbu'l-Ḳur'ân*, Dâru'l-M'arife, Beyrut, 2008.

eş-ŞABBÂN, Ebû'l-İrfân Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu's-Şabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti b. Mâlik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2003.

es-SEḤÂVÎ, Abdurrahman, *eḏ-Ḍav'u'l-Lâmi' li Ehli'l-Ḳarni't-Tâsi'*, Dâru'l-Cil, Beyrut, ty..

es-SEMERRÂÎ, İbrahim, *el-Medaris'un Nahviyye Ustûre ve Vâkı'*, 1.bs., Daru'l-Fikr, el-İskenderiyye, 1987.

es-SÎRÂFÎ, Ebû Said el-Hasen b. Abdullah, *Aḥbâru'n-Nahviyyîn el-Başriyyîn*, 1. bs., Matba'atu Mustafa el-Babî, Kahire, 1955.

es-SUYÛṬÎ, Celâleddîn Abdurrahman, *Buḡyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luḡaviyyîn ve'n-Nuḥât*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Lübnan, 1964.

_____, *Cem'u'l-Cevâmi'*, (nşr. el-Ezheru's-Şerîf), Dâru's-Şa'âde li't-Tıbbâ'a, Yy., 2005.

_____, *el-Behcetü'l-Merḏiyye 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, (tlk. Mustafa el-Huseynî ed-Deştî), Mektebetu's-Şahâbe, Dimeşk, 2005.

_____, *el-Eşbâḥ ve'n-Nazâir fî'n-Nahv*, (thk. 'Abdu'l-'Âl Sâlim Mekrem), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.

_____, *el-İktirâḥ fî 'İlmi 'Usûli'n-Nahv*, Dâru'l-Ma'rife el-Câmi'iyye, İskenderiye, 2006.

_____, *el-Muncem fî'l-M'ucem*, (thk. İbrahim Bâcis Abdulmecid), Dâru İbn Ḥazm, Beyrut, 1995.

_____, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luġa ve Envaihâ*, (thk. Muhammed Ahmed Câdelmevlâ Bek, Ali Muhammed el-Bicâvî, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Mektebetu Dâri't-Turâs, Kahire, 2008.

_____, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luġa ve Envaihi*, (nşr. Muhammed Ahmed Câdelmevlâ, Ali el-Bicâvî, Muhammed Ebû'l-Fadl), Mektebetu'l-Me'ârif, Mısır, ty..

_____, *et-Tehaddus bi Ni'metillâh*, (thk. Elizabeth Sartain), el-Matba'atu'l-'Arabiyyetu'l-Ĥadîse, Kahire, 1975.

_____, *Ĥusnu'l-Muĥâdara fi Târîhi Mısır ve'l-Ĥâhire*, (tlk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâru İĥyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire, 1967.

_____, *Târîhu'l-Ĥulefâ'*, Dâru İbn Ĥazm, Beyrut, 2003.

eş-ŞA'RÂNÎ, el-İmâm 'Abdulvehhâb, *et-Ṭabaĥâtu's-Şuġrâ*, (tlk. Ahmed Abdurrahim eş-Şâyiĥ ve Tefvik Ali), (nşr. Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dîniyye), el-Mektebetu's-Şûfiyye, 2005.

eş-ŞELEKÂNÎ, Abdulhamid, *Maşâdiru'l-Luġa*, Trablus, 1982.

eṬ-ṬABBÂ', İyâd Ĥâlîd, *el-İmâmu'l-Ĥâfiz Celâleddîn es-Suyûtî M'alemetu'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Ĥalem, Dimesşk, 1996.

et-TEĤÂNEVÎ, Muhammed 'Alâ b. Ali b. Muhammed, *Keşşâfu Istılâĥâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, (thk. Ahmed Hasan Beces), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.

ez-ZEBÎDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Ṭabaĥâtu'l- Luġaviyyîn ve'n-Naĥviyyîn*, 2. bs., Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1984.

ez-ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Murtedâ el-Huseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ĥâmûs*, (thk. Abdulaziz Terĥar), Matba'atu Ĥukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1994.

_____, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru Sadr, Beyrut, 2011.

ez-ZİRİKLÎ, Hayreddîn, *el-'Alâm Kâmûsu Teracim li Eşheri'r-Ricali ve'n-Nisâ'i mine'l-'Arab ve'l-Must'aribîn ve'l-Musteşrikîn*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.

FURAT, Ahmet Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996.

GOLDZİHER, İgnace, *Klasik Arap Literatürü*, Çev.: Azmi Yüksel ve Rahmi Er, 1. bs., İmaj Yay., Ankara, 1993.

HAMMÛDE, Tahir Süleyman, *Celâleddîn es-Suyûfî ve 'Asruhu ve Hayâtuhu*, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1989.

İBN CİNNÎ, Ebû'l-Feth Osman, *el-Ḥaşâiş*, 3. bs., (nşr. Muhammed Ali en-Neccâr), Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut, 1952.

İBN ḤÂCİB, *Kafiye*, Mektebetu'l-Buşrâ, Kırâştî-Pakistân, 2011.

İBN MÂLİK, Muhammed b. Abdillâh, *el-Elfiyye*, (thk. Abdullatif b. Muhammed el-Ḥatib), Mektebetu Dâri'l-'Arûbe, Kuveyt, 2006.

İBNU'L-ENBÂRÎ, *Nuzhet'ul-Elibbâ' fi Tabakâti'l-'Udeba'*, (nşr. İbrahim es-Semerrâî) Mektebet'ul-Menar, Ürdün, ty..

İBNU'L-'İMÂD, Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Aḥbâri men Zeheb*, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 1993.

KAFES, Mahmut, *Arapçaya Geçen Yabancı Kelimeler ve Arapçalaştırma Yolları (Muarrab ve Ta'rib)*, Aybil Yay., Konya, 2014.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimu Muşannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.

LEHHÂM, Bedi' es-Seyyid, *el-İmâmu'l-Ḥâfiz Celâleddîn es-Suyûfî ve Cuḥûduhu fi'l-Ḥadîs ve 'Ulûmihi*, Dâru Kuteybe, Dimeşk, 1994.

MEKREM, ‘Abdu’l-‘Âl Sâlim, *Celâleddîn es-Suyûfî ve Eseruhu fi’ d-Dirâsâti’l-Luğaviyye*, Muessesetu’r-Risale, Beyrut, 1989.

MUTÇALI, Serdar, *el-Mu‘cemu’l-‘Arabiyyu’l-Ḥadîs*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.

NAŞŞÂR, Hüseyin, *el-Mu‘cemu’l-‘Arabî Neş’etuhu ve Teṭavvuruhu*, Mısır, 1968.

ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, *Kur’ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*, Yeni Akademi Yay., İzmir, 2006.

SARI, Mevlüt, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, İpek Yayıncılık, İstanbul, ty..

SARTAİN, Elizabeth, *Celâleddîn Suyûfî Hayatı ve Eserleri*, Çev.: Hasan Nureddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2002.

SELMÂN, Adnân Muhammed, *es-Suyûfî en-Nahvî*, Dâru’r-Risâle, Bağdat, 1976.

SERKİS, Yusuf, *Mu‘cemu’l-Maṭbû‘âtu’l-‘Arabiyye ve’l-Mu‘arrabe*, Mektebetu’s-Şekâfeti’d-Dîniyye, Kahire, ty..

SÎBEVEYH, Ebû Bişr ‘Amr b. Osman b. Ḳanber, *el-Kitâb*, Mektebetu’l-Ḥancî, Kahire, 1988.

ŞEK‘A, Mustafa, *Celâleddîn es-Suyûfî Mesîratuhu’l-‘İlmiyye ve Mebâhisuhu’l-Luğaviyye*, Dâru’l-Mısriyye el-Benâniyye, Kahire, 1994.

ṬANṬÂVÎ, Muhammed, *Neş’etu’n-Nahv ve Tarîḫu Eşheri’n-Nuhât*, 2. bs., Daru’l-Mearif, Kahire, 1995.

TAŞKÖPRÜZÂDE, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu’s-Sa‘âde ve Mişbâhu’s-Siyâde fi Mevzû‘âti’l-‘Ulûm*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1985.

ÜRÜN, Ahmet Kâzım, *Klasik Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2015.

YILDIZ, Şerafettin, ““Katkat Yasemin” Adlı Şiir Çevirisi Üzerine Bir Eleştiri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.23, Konya 2010.

İNTERNET KAYNAKLARI

DİYANET KUR'ÂN PORTALI, <http://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf#/kuran-meal-2/diyamet-isleri-baskanligi-meali-1>, (25.11.2016).

